چەپکێک لە لای لایەی
دایکانی کورد

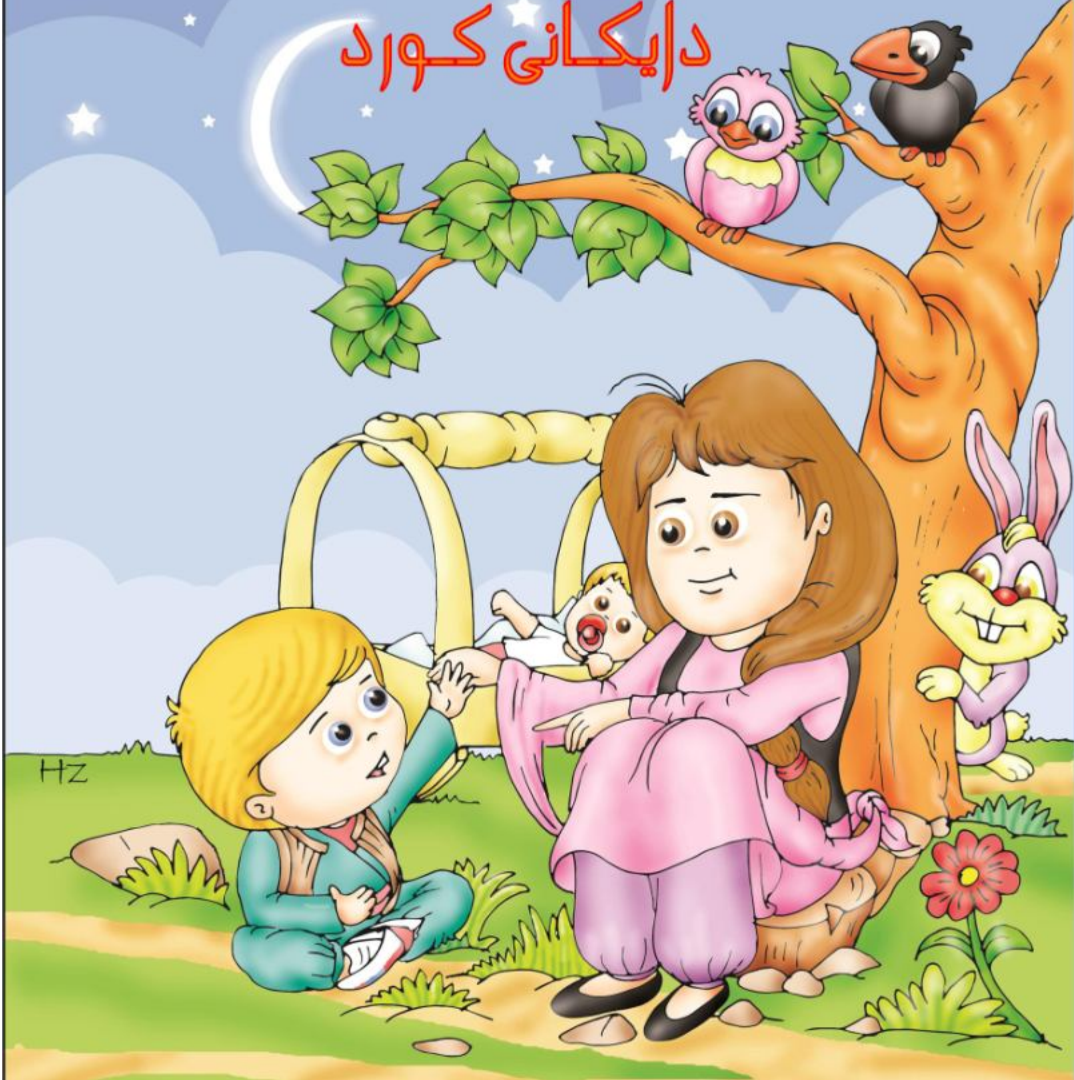

رەزا شوان

چەپکێک لە لای لایەی

دایکانی کورد

رەزا شوان

چەپکێک لەلای لایەی دایکانی کورد

لێکۆڵینەوە

2019

ناوی کتێب : چەپکێک لە لای لایەی دایکانی کورد

بابەت :لێکۆڵینەوە

نووسەر : رەزا شوان

دیزاین : رؤی للطباعة والنشر

وێنەی بەرگ: هونەرمەند حسین زەندی

چاپ : رؤی للطباعة والنشر/ العراق

ISBN: 978-9922-9109-9-4

ISBN 978-9922-9109-9-4

9 789922 910994

چاپی : یەکەم 2019

تیراژ : 500 دانە

نرخ: 3000 دینارە

ئیمیلی نووسەر r.shwan@hotmail.com

مافی چاپ بۆ نووسەر پارێزراوە

پێشـەکی

دیمەنێک نییە لە جیهاندا، بگات بە جـوانی دیمەنـی ئەو دایکە کوردە دڵسۆز و دلـۆڤـانەی، کە کۆرپـەلەکەی کـردۆتە نێو لانــکەکەی و لە پاڵیدا دانیشتووە و بە نەرمـی لانــکەکەی رادەژێـنێت، بە ئــاوازێکی شــیرین، بــە دەنگــێکی نەرمـی پــڕ لە ســۆز و خۆشـەویستی، لای لایــەی بــۆ دەکــات و گــۆرانیی بـۆ دەڵــێت، یــا بــە دەنگــێکی غـەمگینی پڕ لە کـسپە و ســۆز، بە جـۆشەوە بـە چـاوانــای پـڕ لە ئەسرینەوە، دەلاوێنـێتەوە، گەرمـەشین دەکـات و کەفـوکوڵی سـوێی ناخـی دڵی خـۆی هەڵـدەڕێـژێت و گـلەیی لە بێبەختـی و لە ژیانی پـڕ لە کوێـرەوری و مەینـەتی و لـە رۆژگـاری دژوار و نالەبـار و رەش دەکـات.
سیمفــۆنیایەکی چەنــد بێــوێنەیە، کە ئــاواز و ســەدای لای لایــەی شیرینی دایـک تێکەڵ دەبێـت، لەگەڵ تەقـە تەقـی رازەنینـی لانــک و زڕەزڕی پۆیـلە و تەتکە و خڕ هـۆڕی گۆشەگەرە و موتـومـووروو و تەقە تەقــی خـۆلخــولۆکەی قەد داری لانــک و زریـنگە زرینگــی زەنگڵۆکە و خـڕە خـڕی بازنـگەکـانی مەچەکە جـوان و ناسکەکـانیان و خـــرینگە خـــرینگی پلێپــڵەی خـڕخـاڵەکــانی پێــیە قنجەکــانیان.
کام بۆنـی گـرانبەهـا، دەگـاتە بۆنـی خۆشی گوڵـەباخ و رێحا نەرمشـە و جاتـرەی وشکەوەکـرا و حەوت دەرمـانەی نێو حەتحەتۆکـەکـانی ملـی منداڵانی کوردمان؟
کـام ئـاوازدانەری بە توانــا و بلیـمەت، دەتــوانێت ئــاوازێکی ئەوتـۆ دابنـێت کە بگات بـە چێژی ئـاوازی سـروشـتی لای لایـەی دایکـانی منـداڵانی کوردمـان؟

ئەی کام کەڵە هۆنراوەنووس، وەکوو دایکانی کوردمان، یەکسەر ئیلهامی بۆ دێت و دەتوانێت هۆنراوەیەکی شیرینتر و جوانتر لە لای لایە بهۆنێتەوە؟
دیمەنێکی چەند جوان و سەرنج راکێش و هەست بزوێنە، کە دەبینین دایک کۆرپەلە جوان و شیرینەکەی بە سنگیەوە نووساندووە و ماچبارانی دەکات و دەست بە سەریدا دەهێنێت؛ وادەزانێت کە هەموو سامانی جیهان هی ئەوە، شانازیش بە کۆرپەلەکەی و بە ژنایەتی و بە دایکایەتی خۆیەوە دەکات.
منداڵ لە هەناوی دایکیدا دروست دەبێت، سکی دایکی یەکەمین و پیرۆزترین نیشتمانێتی. لە باوەشی دایکیدا چاوەکانی هەڵدێنێت، دایکی بە شیری پاکی گۆشی دەکا و بە دروستی پەروەردەی دەکات. لە سایەی سۆز و خۆشەویستی و نازپێدانی دایکیدا گەورە دەبێت و بە نیشتمانی بەرینی ئاشنا دەبێت.. لە کوردەواریدا باوە کە منداڵێک لە دایک دەبێت، پیرۆزبایی لە دایک و باوکی دەکەن و پێیان دەڵێن:"منداڵەکەتان پیرۆزبێت و بە نازی دایک و باوکی گەورەبێت" راستییەکی هاشاهەڵنەگرە، کە هیچ کەسێک ناتوانێت وەکوو دایک و باوک نازی منداڵان هەڵبگرن و بەو رادەیە لە پێناویاندا قوربانی بدەن.
لە راستیدا رەمەکی دایکایەتی زۆر لە رەمەکی خودی خۆشەویستی بەهێزترە. پەیوەندی نێوان منداڵ و دایک لە لەدایکبوونەوە دەست پێدەکات، لەو کاتەوە کە دایک بە ئاوازێکی ناسک و شیرین لای لایەی بۆ دەکات و گۆرانی خۆشی بۆ دەچرێت. ئەم پەیوەندییەش پەیوەندییەکی سۆزدارییە، زیاتر لەوەی کە پەیوەندییەکی پەروەردەیی بێت.. ئەم لای لایە و گۆرانیانەی دایک، بەردی بناغەی پەیوەندی نێوان منداڵ و دایکێتی.. ئەگەرچی منداڵی کۆرپە لە سەرەتاوە لە وشەکان تێناگات، بەڵام چێژ لە سەدا و ئاواز و

موزیکی لای لایە و گۆرانییەکانی دایکی وەردەگرێت، تێشدەگات کە جێی بایەخپێدانی دایکێتی.

کانگای لای لایە و گۆرانی منداڵان، دڵی پڕ لە سۆز و هەست و خۆشەویستی دایکانە. ئەم لای لایە و لورین و گۆرانییە رەسەنانەی دایکان بۆ کۆرپەکانیان، بایەخ و سوودێکی دەروونی و جەستەیی و پەروەردەیی زۆریان هەیە.

(بیکۆن) دەڵێت:" ئەو گۆرانییانەی کە دایکانمان لەسەر لانکدا بۆمانی دەڵێن، تا مردن لە گوێیەکانماندا دەزرینگێنەوە"

(دیڤد هندی) دەڵێت:" ئەو سەدا و ئاوازانەی کە دایکان لە پێش نووستندا بۆ منداڵەکانیان دەیانچڕن، دیاردەیەکی جیهانییە بریتین لەو پەیامە سۆزدارییانەی کە پەیوەندییەکی بەهێز لە نێوان منداڵان و گەورەکاندا بنیات دەنێن".

رۆڵی دایکان لە پەروەردەکردن و کەسایەتی دروستی منداڵاندا زۆر گرنگە. ئاستی رۆشنبیری و زانیاری و هۆشیاری و دووربینی و بەڵەدی دایکان کاریگەرییەکی ئەرێنییان هەیە لەسەر پەروەردەکردنی دروستی منداڵان. دایکانی رۆشنبیر و دانا، منداڵانی پەروەردە دروست و لێهاتوو پێدەگەیەنن. چی وتراوە و چی بڵێین لە بارەی دایکانەوە، چەند دڵۆپێکن، لە دەریایەکی قووڵی بێ سنووری سۆز و دڵسۆزی و خۆشەویستی و دلۆڤانی دایکان.

رەزا شوان

نەرویج ٢٠١٨/١٠/٢٥

دایک پیرۆزترین بوونەوەرەی دنیایە

دایک پیرۆزترین بوونەوەرە لە دنیادا، لە هەموو سەردەمەکانیشدا دایک پیرۆز بووە و ڕێزێکی زۆر و پایەیەکی تایبەتی لە نێو خێزان و کۆمەڵگادا هەبووە، هەر بە پیرۆزی و شکۆداریش دەمێنێتەوە. دایک سیمبولی ژیانە، چونکە ژیان لە سکی دایکدا لە دایک دەبێت، سکی دایک پیرۆزترین نیشتمانە هەر دایکە درێژە بە ژیان و مان دەدات.. هەرگیز لە دایک بەسۆزتر و دڵسۆزتر و میهرەبانتر و بەخشندەتر نییە.

لە دایک جوانتر و خۆشەویستر و شیرینتر نییە.. دایک وشەیەکی بچووکە و لە چوار پیت پێکهاتووە، بەڵام لە فەرهەنگی زمانی هەموو گەلاندا، دایک جوانترین و شیرینترین وشەیە، دایک لە ناخی دڵماندایە و بۆتە وێردی شیرینی هەمیشەی سەر زمانمان.. دایک وشەیەکە کە گەورەترین واتای لەخۆگرتووە، کە بە هەزاران وشە و رستە و دێڕ و هۆنراوە و چیرۆک و پەخشان و رۆمان نایەتە باسکردن. دڵی دایک، زەریایەکی زۆر قووڵ و بێ سنووری سۆز و بەزەیی و خۆشەویستی و دلۆڤانی و بەخشینە..

دڵی دایک کانییەکی روون و زوڵاڵ و بەخوڕە، کە هەمیشە سۆز و بەزەیی و خۆشەویستی لێ هەڵدەقوڵێت، نە لێڵ دەبێت و نە وشکیش دەکات.. دایکایەتی بە شێوەیەکی گشتی لە رێی هەموو ئافرەتێک دایە، دایکایەتیش سۆزێکی دروستکراو و وەرگیراو نییە، دایکایەتی لێ هەڵقوڵاوێکی خۆنەویستانەیە (لائیرادی) یە.

سـۆزی دایـک هێنـده قـووڵ و سروشـتییه به لای ئافـرەتەوە، کە بە هیـچ بەهـایەکی دیـکەی دنیـای ناگـۆڕێتەوە، چونـکە لـە ئەنجـامی دایکایـەتی و کـۆرپـەلە لە بـاوەشکـردنیـدا، سـۆز و هەسـت و خۆشەویـستییەکی وای لە دڵ دروسـت دەبێـت بەو منـداڵە، کە بە هەمـوو مـاڵی دنیـا ناکـڕدرێت. دایـک زۆر میهرەبـانە و هەمیـشە دەبـەخشێت و هیچ کاتێکیش چـاوی لە وەرگـرتنی پاداشت نییە.. بۆیـە هەمیـشە گەورەیە لە لامـان.. هەمیـشە شـیرینە لە دڵمـان. (ڤیکتـۆر هـۆگـۆ) دەڵێـت:" گـەر هەمـوو جیـهان بچووکـیش بێـتەوە.. دایـک هـەر بـە گەورەیـی دەمێنـێتەوە" هـەر لە بـارەی گەورەیـی و شکـۆداری و کارتێکـردنی دایـکەوە (ناپلیـۆن) ش دەڵێت:" دایـک بـە دەستی راستی لانـک رادەژێنـێت و بە دەسـتی چەپیـشی جیـهـان رادەژێنـێـت" (جـۆرج بـرنـادشـۆ) دەڵێـت:" دایـک جـوانی بـوون و.. روونـاکی ژیـانە" شاعـیری نوێخـوازی گـەورەی گەلەکـەشمـان (لەتیـف هەڵـمەت) دەڵـێت: " ئـەی دایـە چەنـد جـوانی ئـەی دایـە...... بـە تـۆوە روونـاکە ئـەم هەمـوو دنیایـە"

ئەوە دایکمان بوو، پێش ئەوەی چاوەکانمـان هەڵبێنین، بە سنگی گەرم و نەرمی خۆیەوە دەینووساندین و بە شیری پـاکی گـۆشی کـردین.. ئـەوە دایکـمان بـوو، کە بە لای لایـە و گـۆرانی و گورگـانە شەوی دەیلاوانـدینەوە و لانکەکانمـانی رادەژەنـی و تـا بەیـانی ئێـشکی دەگـرتین.. ئەوە دایکمـان بـوو، کە رۆژی سـەد جـار ماچـبارانی دەکـردین، رۆژی هـەزار جـاریش لە دەورمـان دەگەڕا و بە قوربانـمان دەبـوو، نـزای ئەوەی دەکـرد و لـە یـەزدان دەپاڕایەوە کە بێـوەی بیـن و مـەرگـی پێـش مەرگـمان بکـەوێت و جـەرگی نەسـووتێت. ئەوە دایکمان بوو، هەموو ناز و نـوزێکی هەڵدەگرتین و

هـەموو ورك و مەهانەكـانمانی جێبەجـێ دەكـرد، تەنـانەت تـیكەكەی خۆشـی دەكـرد بەدەمـانەوە.. ئـێمە لە پـڕێک نەبـووینە بە كـچ و كـوڕێک، لە سایـەی شەونخـونی و بەرخـودانی دایكمانـدا پێگەیشتین.. ئـەوە دایكمـان بـوو:" بـە لای لایـە و گـۆرانی .... رایـژەنـدووین تا بەیـانی ـ فایق بێكەس"

دایک یەكەمین و دڵسۆزترین و گەورەترین مامۆستای منـداڵە، بەڵكو دایـک مامۆستای مامۆستاكـانە.. هەمیشە حەزدەكـات كە قـوتـابی و نـەوەی بـاش پێبگەیـەنێت.. بـاوەشی دایكیش یەكەمین قوتابخـانەیەی منـداڵە، لەم قوتابخـانەیەوە فێری گـڕوگاڵ و ئەلفـوبێی زمـان و ژیـان دەبێت. شاعیری میسری (حافـز ئیبـراهیم) لە بارەی رۆڵـی دایـكەوە دەڵێت: "دایـک گـەر ئـامـادەبـكـرێت قـوتـابخـانەیـەكە.... گـەلـێكی رەســەن دێنـێتە كـایـەوە" بـاوەشـی دایـک خـۆشـتـرین هـێلانـەی سـۆز و خۆشـەویـستییە، ئـارامتریـن شـوێنـە. بـاوەشی دایـک دەتوانێـت جیـهانێكی پـڕ لە هـیوا و سـوودی دەگەمەن بـۆ منـداڵ دروست بكـات.. بـاوەشی دایـک دەرمـانێكی هـەرزانی سەیـر و دەگـمەنی ئەوتـۆیە، كە دەتوانێـت چارەسـەری زۆربەی نەخۆشـییە دەروونـی و جەستەییەكانی منـداڵ بكـات، هیچ دەرمانێـک نیـیە كـە بتـوانێـت شـوێـنی بـاوەشی دایـک بگـرێتـەوە. (شكـسپیر) دەڵێـت:" لە جیهانـدا سەرینـێک نیـیە، كە لە بـاوەشی دایـک نـەرمتربێت" (ڤۆڵـتێر) دەڵێت:" تەنیا شـوێن كـە دەتـوانـم سـەرم بخـەمـە سـەری و بـە دڵنیایـی و ئـاسـوودەیی لەسـەری بنـووم.. ئـەوە بـاوەشی دایكـمە" (سوكـرات) یش دەڵێت:" هەرگیز هەست بە دڵـنیایی نـاكەم، تەنـیا ئـەو كاتـانە نەبێـت كـە لـە بـاوەشـی دایكـم دام" هـەر دایـكی دڵـسۆز و هۆشـیارمان بـوو، كە فـێری ئەلـفـوبێی

"کوردایەتی" و یەکەمین وانەی "کوردستان پەروەری" کردین.. دایکمان فێری گەلێ زانست و زانیاری کردین، فێری گەلێ بەهای بەرز و پیرۆز و داب و نەریتی رەسەنی کوردەواری و رەفتاری جوان و هەڵسوکەوتی نایاب و پرنسیپەکانی رەوشت بەرزی و جوانی کردین. (لامنیە) دەڵێت:" ئەوەی کە منداڵ لە باوەشی دایکیدا فێری دەبێت، هەرگیز ناسڕێتەوە"

(تۆماس ئەدیسۆن ـ داهێنەری کارەبا) دەڵێت:" ئەوە دایکم بوو کە دروستی کردم" (جوبران خەلیل جوبران) یش دەڵێت:" دایک هەموو شتێکە لە ژیاندا.. دڵدەرەوەیە لە ماتەمینیدا.. هیوایە لە بێ ئومێدیدا.. هێزە لە لاوازیدا" هونەرمەند (بنیامین ویست) دەڵێت:"ماچێکی دایکم کردمی بە هونەرمەندێکی جیهانی" (جۆن وسلی) دەڵێت:" دایکم ئەو کانییەیە.. کە جوانترین پرەنسیپەکانی ژیانمی لێ وەردەگرم" (جۆزێف دی مینەر) ش دەڵێت:" لەسەر ئەژنۆکانی دایک رۆڵەکانی نیشتمان پێدەگەن" (ریتشارد نیکسۆن ـ سی و حەوتەمین سەرۆکی ئەمریکا) دەڵێت:" دەتوانیت هەموو شتێکم لەبیربەریتەوە.. تەنها ئەوە نەبێت کە دایکم فێری کردووم" (کیم ئیل سونگ) دەڵێت:" مرۆڤە نایابەکان هەمیشە ئەوانەن کە لە لایەن دایکانیانەوە بە باشی پەروەردە کراون"

سۆز و بەزەیی و خۆشەویستی و دڵسۆزی و دلۆڤانی و بەرخودانی و لێبووردەیی و دڵگەورەیی و بەخشندەیی دایک، بوونە بە ئیلهام و بە هەوێنی، سەدان شاکارە هۆنراوە و چیرۆک و پەخشان و وتار و رۆمان و شانۆ و داستانی چەندین کەڵە رۆماننووس و هۆنراوەنووس و چیرۆکنووس و شانۆنووس و وتاربێژ. بۆ نموونەش:

شاکـارە ڕۆمـانی "دایــک" ی ڕۆمـانـنووسی ڕووسـی "مـاکسـیم گـۆرگی" (سامـۆییـل ئـادەمـیز) دەڵێـت:" لە ژیـانتـدا، هەرگـیز ناتـــوانیت خۆشـەویــستییەکی باشـــتر و قـووڵـــتر و پاکـــتر و ڕاستەقینەتـر لـە خـۆشـەویستی دایـکت بـدۆزیتـەوە" ڕۆڵی باوکـیش بە کەم نـازانین، بەڵام ئەوە ڕاستییەکی ڕاسـت و هاشاهـەڵنەگـرە، کە ئەو سـۆز و بەزەیــی و خۆشـەویستی و دلـۆڤـانییەی کە دایـک بـۆ منـــداڵەکەی هـــەیەتی، ئـــەو ڕۆڵەی کە دایــک لە گۆشـــکردن و پەروەردەکردنی منداڵدا هەیەتی، بەم ڕادەیە لە باوکـدا نییە و ناتوانێت ڕۆڵـی دایـک ببینێـت.. ئەم سـۆز و بـەزەیی و ڕۆڵــەش، لە دایکـی هەمـــوو گیانەوەرەکـــانی تریـــشـدا هـــەن.. کە ســـۆزداری و خۆشـەویـــستییەکی ڕەمەکـــین. دەڵێن: "چـــاکەی باوکـــان لە بەرزتـرین لووتکە چـیا بەرزتـرە.. چـاکەی دایکانیش لە قـووڵـترین زەریـا قـووڵــترە"سـۆز و خۆشەویـستی دایــک، زۆر گــرنگ و پێـویــستە، کـارتێکـــردن و ڕەنگـــدانەوەیەکی ئەرێنـــییان لە ژیـــانی ئەمڕۆ و لە داهاتووی منـداڵـدا هەیە.. سوودێکی زۆریـان هـەیە بۆ مەستکـردنی پێویـستییە دەروونـــی و جەســتەیی و هـۆشیارییەکـــانی منـداڵ.. ئـەو منـداڵە بەختەوەرانـەی کـە لـە قـۆنـاغی منداڵییانـدا، بەخـت یـاوەریـانە و لەنـاو شـوورەیـەکی سـۆز و خۆشەویستیـدان، مەستی سـۆز خۆشەویستی دایـک و باوکـیانن.. لە داهـاتوودا دەبـن بـە ژنـان و بە پیـاوانی دروسـت و هـاوسـەنگ، سەرکـەوتوو دەبـن لـە ژیانیانـدا.

ئـــەوە پێـــزانین و ڕێزلێـــنان و شایـستەیەکی گەورەیە کە" بەهـــەشت لەژێـر پێی دایکـانە" تـا دایــک و بـاوک گەردمــان ئـازاد نەکـەن و نەمـان بەخـشن، ئـەو بەهـەشـتە نـابیـنین.

دایــک هێنــده گەورە و شیرینە، کە فەیلەسـووفی پــەروەردە (جـان جاک رۆسۆ) دەڵێت:

"گەر جیهــان لە چنگێکــدابێت، دایکیـشم لە چنگــەکەی تـردا بێـت، دایکم هەڵـدەبـژێـرم" دایکـانمان هێندە چاکەیان بە سەرەمانەوە هـەیە، گەر بە درێـژایی ژیانمـان، خـزمەتیان بکەیـن و ستایشـیان بکەیــن و هۆنـراوە و سـروود و گـۆرانی بەسەریانـدا هەڵـبـدەیـن، ئەستەمە کـە بتـوانـــین، پـاداشــــتی ســــۆز و خۆشــەویــستی و دڵــسۆزی و لێبووردەیـــی و بەخــشندەیی و مانــدووبوونیان بــدەینەوە.. دایکـان شایەنی زۆر لەمەش زیاتـرن، شایـەنی ئەوەن کە بە ئەوپـەڕی رێز و شــکۆدارییەوە رۆژی دەیـان جـار سـەری رێــز و نوازشـیان بــۆ دانـەوێنـین، بـە ئەوپــەڕی رێـزەوە لــە بەردەمـیانــدا بچـەمینــینەوە و تـێروپــڕ دەســتە جوانەکانییــان مــاچ بکەیـن و داوای لــێبووردن و بەخـشین و گەردن ئـازادییان لێبکەین.

منداڵەکانی ئەمڕۆمان..
هیوای داهاتووی کوردستانن

منداڵەکانمان گرنگترین و بەنرخترین سامان و سەرمایەی گەلەکەمانن، کە لە سامانی زێڕ و دوڕ و نەوت و گاز و لە هەموو سامانێکی تریش زۆر گرنگتر و بەنرخترن. منداڵەکانمان هیوای داهاتووی کوردستانن.. بەشێکن لە ئەمڕۆمان و هەموو داهاتوومانن.. تۆوی زۆربوون و درێژەدانن بە ژیان و بە نەمریی گەلەکەمان.

منداڵەکانمان، جگەرگۆشەمانن.. خۆشەویستن و هەردەم لەبەر دڵانمانن.. سۆما و گلێنەکانی چاوەکانمانن.. مایەی خۆشی و گەشی و شادیمانن.. چرای گەشی ماڵانمانن. منداڵەکانمان خەمڕەوێنمانن.. گەر خەم و پەژارە بە قەی چیای هەڵگورد لامان باربێت، بە زەردەخەنەیەکی ناسکیان، بە قاقایەکی شیرینیان، بە قسەیەکی قوتیان، دەتوێتەوە و لە بیرمان دەچێتەوە. ئەو ماڵەی پڕبێت لە منداڵان، پڕدەبێت لە زەردەخەنە و خۆشی.

منداڵەکانمان زۆر جوان و بێوێنەن.. پەرین و فریشتەن.. پەپوولە و چۆلەکەی ئەم بەهەشتەن.. چرۆ و خونچەگوڵن.. ئاونگی روون و بریسکەداری سەر گەڵا و گوڵن.

(تۆلستۆی) دەڵێت:"منداڵ لە هەموو سەردەمێکدا، هێمای بێتاوانی و پاکی و خێر و راستی و جوانییە" بێگومان منداڵان سیمبولی

دڵپاکی و بێتاوانی و راستکۆیین. ئەوەی لە ناخی دڵیان دایە، هەر ئەوەیە کە لەسەر زمانیان دایە. هیچمان لێناشارنەوە. (رووبارد کیلنک) دەڵێت:"جوانترین دیمەن لەژێر ئاسماندا، دیمەنی منداڵێکە کە پێدەکەنێت" (هۆمیرۆس) دەڵێت:"تاوەرەکان جوانی شارەکانن.. پاپۆڕەکان جوانی دەریاکانن.. منداڵانیش جوانی ماڵەکانن"

جیهانی منداڵان، جێهانێکی پاک و بێتەم و بێگەردە.. جیهانێکی وەنەوشەیی سەیر و سەمەرەیە، جیهانێکە پڕە لە خەیاڵی فراوان، لە هیوای سەوز و گەش، لە خەونی شیرین، لە حەز و خۆزگە، لە راز و مراز و نیازی پاک.. پڕە لە زەردەخەنە و لە پێکەنین.. لە بەزم و رەزم و لە هەڵبەزین و دابەزین.. لە یاری و شادی و هەڵپەڕین.

جیهانی منداڵان، جێهانێکی بێ درۆ و دەلەسە و بێ فڕوفێڵە، بێ خەڵەتاندن و بێ پێچ و پەنایە، بێ دووزمانی و بێ دووڕوویییە.. جیهانێکی بێ رق و بوغز و بێ کینە و بێ دڵڕەقییە، بێ شەڕ و ئاژاوە و بێ گێچەڵ و بێ هەڕەشە و گوڕەشەیە، بێ دوژمنایەتی و بێ رکەبەری و بێ تۆڵەسەندنەوەیە.. منداڵان جیهانێکی زۆر سادە و ساکاریان هەیە.. دڵیان پڕە لە سۆز و بەزەیی و لە رێز و لە خۆشەویستی، هەستیان لە پەڕەی گوڵ پاکترە. هەمیشە بە زمانی گوڵ دەدوێن و لێبووردن و ئاشتیخوازن و دەسازێن و بێ جیاوازی پێکەوە یاری دەکەن، بە کورتی جیهانی منداڵان لێوان لێوە لە پاکی و خۆشەویستی و هیوا و ساوێلکەیی.. هەموو ئەمانە خەسڵەتە جوانەکانی قۆناغەکانی منداڵییانن.. هەچ رەفتار و هەڵسوکەوت و خوویەکی

نـاپـەسـەنـد و نەخـوازراویـش فـێربـن، ئـەوانـە لـە گـەورەکـانـەوە فـێریـان دەبـن.

(جـوبران خەلـیل جـوبران) دەڵێـت:"خـۆزگە هەر منـداڵ بوومـایە و قـەت گەورە نەبوومـایە، نـە دووزمـانی دەکـرد و نـە لۆمـە و نـە رقـیشـم لـە کـەس دەبـۆوە"

تەنیـا ئەو کەسـانە دەتـوانن بچـنە نێـو جیهـانی پـاکی منـداڵانەوە، کە دەتـوانن بە زمـانی سـادە و ساکـار و شـیرینی ئەوان بـدوێـن، لـە خواسـت و خـەون و هیوا و نیـاز و رازەکـانیان تێبگەن.. لە دڵپاکی و ساوێـلکەیی و راستگـۆیی و خـۆشبڕوایی ئـەوان تێگەیـشتووبن. لە ناخی هەر مرۆڤێکی راستیشدا، منداڵێک خۆی شاردۆتەوە و حەز بە یـاری دەکات.

بێگومـان خـۆشتـرین و هەستیارتـرین قـۆنـاغی ژیـانی مـرۆڤ، قـۆنـاغی منـداڵـیـیە.. بـە تـایبەتیش (قـونـاغی بـەرایی منـداڵـی) یە. کەسایەتی مـرۆڤ لەم قـۆناغـەدا، رەگ دەکـات، لەبەر رۆشـنایی ئەم قـۆناغـەدا، پێشبینی ئەوە دەکرێت کە منداڵانی ئەمڕۆ، لە داهـاتوودا، چ کەسـایەتییەکیان لـێدێنە کـایـەوە.

دایکـان و باوکـانی خۆشەویـست، مامۆسـتا دڵـسۆزەکـان، بەری ئـازادی لە منـداڵەکـانتان و لە قوتابییەکانتـان مەگـرن، جیهـانی شـیرینیان لـێ تـاڵ مەکەن، بـا بە ئـازادی و بە کـامی دڵیـان چـێژ و خۆشـی لە جیهـانی پاکـیان وەربگـرن.. بـا راکـەن، هەڵبەزنـەوە، پێبکەنن، زاق و زرووق بکـەن، بـە کـامی دڵـیان مەستی یـاری و شـادی و خـۆشی ببن.

(کۆرت ڤـاڵد هـایم) دەڵێت:"سەرلەبەری جیهـان قـەرزاری منداڵـن" ئاخـۆ ئێمەی کورد توانیومـانە، ئەو قـەرزەی منداڵەکـانمان ئادابکەین؟

له راستیدا بەشێکی زۆر کەمی ئەم قەرزەمان پێ ئاداکراوە.. لەم کورتە نووسینێکی وادا، دا ناتوانین باس لە هۆکارەکانی نەدانەوەی ئەم قەرزەی منداڵە بێازەکانمان بکەین.

دایکان و باوکانی دلۆڤان و بەسۆز، مامۆستایانی هێژا و دڵسۆز، ئەی هەموو ئەوانەی هیواخوازی داهاتوویەکی گەشتر و شیاوتر و خۆشترن بۆ کورد و کوردستان. ئەم هیوا و ئاواتەخوازانەمان، بە قسە و بە خۆزگە و بە هەناسەهەڵکێشان نایەنەدی، بەڵکو لە رادەی بەتەنگەوەهاتن و بایەخدانێکی کرداریی جیدیمان بە منداڵانی ئەمڕۆمان دێنەدی.. ئەگەر بێتو منداڵەکانمان بە جوانی گۆش بکەین، بە دڵسۆزی و دروستی پەروەردەیان بکەین، رێنمایی راستیان بکەین، وەکوو پێویست بەرەو هیوا و ئامانجە نەتەوەیی و نیشتمانییەکانمان ئاراستەیان بکەین، بە دڵنیاییەوە لە سایەی ئەم گرنگی پێدانەمان بە کرداری، بە پەروەردەکردنی دروستی منداڵەکانمان، ئەو داهاتووە و هیوا و خۆزگەکانمان دێنە. بەڵام بە پێچەوانەوە، گەر منداڵەکانی ئەمڕۆمان پشتگۆی بخەین و بە هەندیان نەزانین، ئاوریان لێنەدەینەوە و بە سەقەتی گۆش و پەروەردەیان بکەین، یا بیانەدەینە دەست چارەنووسێکی نادیار.. دوورنییە کە منداڵەکانمان لاڕێ ببنەوە و مل بە هەڵدێرێکی هەزار بەهەزارەوە بنێن و نوقمی چارەنووسێکی تاریک و رۆژگارێکی رەش و نادیار ببن، بەجارێ لە دەستمان دەردەچن و کۆنترۆڵکردن و راستکردنەوەیان زۆر زەحمەتە. ئەمەش هەڕەشەیەکی گەورە و زەنگێکی مەترسیدارە بۆ چارەنووسی داهاتووی گەلەکەمان. دەشبێتە فاکتەرێکی نەرێنی، بۆ لاوازی و بێدەسەلاتیمان. ئۆباڵی ئاکام و داهاتوویەکی نەخوازراوی وەهاش لە ئەستۆی هەموومان دایە، هەر هەموومان لێی بەرپرسین.. پاکانە و پاساو و

خــۆدزینەوەش لە کەس قــبووڵ ناکــرێت. نەفــرەتیش هەموومــان دەگرێتەوە.. مێژووش بەزەیی بە کەسدا نـایەتەوە. کورد وتەنیش: "لە دوای بـاران کەپـەنک بێسوودە" و " چـیش بچێنین.. ئـەوە دروێنـە دەکـەین".

(ئەلیزابێت مـاخ) دەڵێت:" لە کـاتی ئەنجـامـدانی پـەروەردەکـردنی منداڵەکـانمانــدا، هەر هـەڵــەیەک بکــەین، دەبێــتە هــۆی دۆڕانــدنـــی جـەنـگــێک، کــە لــە پێــناوی داهـاتوویــەکی بـاشتــردا دەستـمــان داوەتــێ"

(فـریـدیــک دۆگــلاس) دەڵــێت" تـۆوکــردنی تــۆوی هێــز لــە منـداڵەکـانمانـدا.. ئاسـانـتـرە لـەوەی کە تیمـاری پیـاوانی رووخــاو بکـەیـن"

خاتــوو (پینــیلۆپ) لە پەرتووکەکەیــدا (منــداڵەکان پێــش هــەموو شتێک) زۆر بە تونـدی رەخنەکـانی ئاراسـتەی کـارگە و سـیاسەت و یاساکـانی دەوڵەتـەکـان دەکـات، بـەوەی تـا ئێـستا بــە پلــەی یەکـەم بایـەخیان بـە بـەرژەوەنـدییەکـانی منـداڵان نـەداون.

دەبـــێ ئەوەش لە بەرچـــاوبگرین، کە ئەم منـــداڵە چاوگەشـــانەی ئەمڕۆمانن، ئەم چـرۆ گەش و خونچـەگوڵە بۆنخـۆشانەی ئەمـڕۆمان، دەپشکـوون دەبن بە شۆڕە ژنـانی خـان ومـان بە پیـاوانی جوامێری ناوپیاوان، دەبن دایکـان و بە باوکـان، دەبن بە سـەرکردە و پێـشەوا و رابـەر، بە دەسەڵاتـدار و بەڕێوەبـەر، دەبن دادوەر و فەرمانبەر، دەبن بە رۆشنبـــیر و نووســـەر و سیاســـەتمەدار و هونەرمەدنــــد و راگەیانــدنکار، دەبــن بە مامۆســتا و پارێــزەر و پـزیــشـک و بە کـارمەنــد و بە کرێــکار، دەبــن بە پێــشـمەرگەی بــە جــەرگ و قــارەمان. ئەم منــداڵانەی ئەمــڕۆمانن دەبــن بە شۆڕسـوارانی

کۆڵنەدەری مەیدانی کوردایەتی و مەردایەتی.. دەبنە کوردستان پەروەرانی سەرسەخت.. بە هەڵگران و بە هەڵکەرانی ئاڵای پیرۆزمان، لە هەموو شوێن و بستێکی کوردستانی نیشتمانی شیرینمان، دەبن باڵیۆزی گەلەکەمان و دەنگ و رەنگ و سەنگی کورد و چڵە نێرگزی ئازادیخوازی و ئاشتیخوازیی کوردستان بە هەموو گەلانی جیهان دەگەیەنن.. هەر ئەم منداڵانەی ئەمڕۆمانن، مژدەی رزگارکردنی کوردستان لە داگیرکەران رادەگەیەنن و جاڕی مافی چارەی خۆنووسینی گەلەکەمان دەدەن.. منداڵەکانمان هیوا و چارەنووسمانن.

لەم روانگەیەوە، پێویستە هەموو ئەم ئامانج و ئەنجامە ئەرێنییانە پێشبینی بکەین و لەبەرچاومانیان بگرین، نەهێڵین کار لەکاربترازێت. "چەپڵەش بە دەستێک لێنادرێت" پەروەردەکردنی دروست و پوختی منداڵەکانمان و پێگەیاندنیان، ئەرکی هەموومانە. با دەست لە ناودەست و هاوکاربین، هەمووشمان لەبەری ئەرێنییان سوودمەند دەبین. پشکی زۆری شانازی و پێزانینیش، بۆ دایکان و باوکان و مامۆستاکان دەگەڕێتەوە.

لانـک و بێشکه و
جۆلانـێ و دیلانـێ و هەلۆرک

(لانـک ـ لانـدک) و (بێشکه) سـێ نـاوی هاومانـانن، مەبەسـتێک دەگەیەنن، (هەلـۆرک) و (جـۆلانێ) و (دیـلانـێ) ش سێ ناوی تـرن. هەموویـان شـوێنی نووسـتن و ژێـرکردنەوە و ئـارامی و خـۆشی بەخشـین بە منـداڵانی کۆرپـە. تەنـها جۆلانـێ و دیـلانێ نـەبێت کـە هەڵدەواسـرێن و بـۆ هەمـوو قـۆناغـەکانی منـداڵی بەکـاردەهێنرێن. هەنـدێ جـاریش بە پێـی کـات و شـوێنی گـونجاو و پێویـست بەکـارهێنراون و بەکـاردەهێنرێن. لانــک و بێـشکه و هـەلۆرک بە نەرمـی رادەژێـندرێن، بەڵام جـۆلانی و دیلانـێ بە نەرمـی پاڵـیان پێوەدەنـێن. دایــک و منـداڵ و لانــک و لای لایــە چواریــنەن.. دەوترێ دایـک منداڵەکەی خستۆتە نیو لانـکەکەی رادەژێـنێ و لای لایـەی بـۆ دەکـات.. بە زمـانی ئینگـلیزی بە لانــک دەوتــرێت (کـرادله) بە زمـانی عـەرەبیش پێـی دەوتـرێت (الکـاروک) یـان (الـمهـد).

لانـک کەرستەیەکی رەسەنە، داهێـنان و دروستکراوێ تایبەتی گەلـی کـوردە لە هەموو جیهـانـدا. مێـژووی دروسـتکـردن و بەکـارهێنانی لانـک لە کوردسـتان دا، زۆر کـۆنە و دەگەڕێتەوە بۆ چەندین هـەزار ساڵ بەر لە ئێستا، تا ئەمـڕۆش لانک بایـەخ و جـوانی و رەسـەنایەتی خـۆی لەدەسـت نەداوە و لە زۆربەی ماڵەکـانی کوردسـتان دا، بە تـایبەتیش لە ئاواییەکـاندا هـەیە، دایکـانی کوردمـان بەکـاری دەهێـنن.. بـوونـی لانــک یـا بێـشکه لە ماڵانـدا، گوزارشتە لە بوونی منـداڵ لەو ماڵانـەدا، منـداڵیش بەرهەمی خێـزانییە و مایـەی

خۆشــی و شـــادییە، هـــێمای درێـژەدانـــە بـــە ژیـــان و مـــان و زۆربـوونی وەچـە و نـەتـەوە. لانـک کەرەستەیەکی پیرۆزە، چونکە منـــدالأنی ئەمـــرۆی تێـــدا دەنـــوێ کە هـــیوای داهـــاتوون. لانـک یەکێکە لەو کەرەستە شێوە جوان و دێرینە کەلەپووریانەی کە مۆزەخانەکـــانی کەلەپـــووری کـوردیـــیان لـــە کوردســـتان دا رازانـدوونەتـــەوە.. لانـکـــۆلەی کـــوردی بۆتــە جـێی سەرنـــج راکێشانی گەشتیارانی بیـانی.. وەکوو دیـارییـەکی جـوان دەیکڕن.

لانــک لە زۆربـــەی جـــۆری دارەکـــان دروســـت دەکـــرێت، بـــە تایبەتیش لە داری (هەنـار، هەنجیر، قـۆخ، بـی، قـەزوان، گوێـز، تـــوو، بەڕوو) کە ئەم دارانە لە دارســـتانەکان و لە چەمەکـــانی کوردسـتان دا زۆرن.. ئـەم دارانــە بـڕین و تاشـین و چەمـانەوە و ئیشکردنیان ئـاسانن بـۆ دروستکـرنی لانــک. شـێوەکانی لانـــک لەیەکدەچـن، بەلأم جـوانی و هونەری وەسـتای دەسـت رەنگـین و شـارەزایـان پێوە دیـارە. هەرچەنـدە بە هـۆی پێشـکەوتن و داهـێنان و تەکنۆلـۆژیای تازەوە، چەنـدین شـێوەی لانـکی مۆدێـرن هـاتوونـەتە ئـاراوە، بـەلأم شـێـوە کلاسیکـییە رەسـەنـەکـەی لانــکی کــوردی هـەر بـە جـوانی مـاوەتـەوە.

دەشـێ وشـەی (لانــک) لە (لان) یـا (لانــە) ەوە وەرگیرابێـت کە بە واتای (شـوێنی خــەو) و پشــوودان و حەسـانـەوە دێـت.. دەوتـرێت (لانـەی شـێر) دەوتـرێـت (لان) یـا (لانــە) یـا (هێـلانە)ی هـەلـۆ، واتا شوێـنی نووستن و حەسانەوەی شـێر، هـەلـۆ. لانکـیش شـوێنی نووستـنی منـدالـی کـۆرپـەیـە.. دووریـش نییە کە لـە فـرمـانی (لال) واتـــا (بـخـــەوە) وە وەرگیرابێـت. بە منـــدال دەوتـــرێ (لال) واتـــا (بنـوە). وشەی (لای لایـە) ش بە واتا (بنوە) کە بۆ منـدالأن دەکرێت. بـا لێکـــدانەوە و ساغکـــردنەوەی نـــاوی (لانـــک) بـۆ شـارەزایان و

پسپۆرانی زمـانی کوردیمان بهێلینەوە، ئەوان ناوی (لانـک) مان بۆ یەکـلایی بکەنەوە.

کۆمەڵێک نـاو و شتی تـر هەن، کە پەیوەنـدییان بە لانـکەوە هەیە، یـا بەشێکـن لە لانــک، ئەمـانەش: رەوارە (پـای لانــک ـ دوو پـای هـەیە).. دوو کەوانە (ئەو دوو دارە چەمـاوە کەوانـەیین، کە لـە ئەملا و ئــەولای لانکەکــەدان و بوونــەتە چـوارچــێوەی لانکـــەکە و لانکەکەیــان راگرتــووە، هەردوو ســەری خوارەوەیــان بە بــنکەی لانـــکەکەوە قـــایم کــــراون و ســـەرە کەوانییەکـانیــشیان بە داری دەسـرازەی لانــکەکەوە قایـم کـراون.. کـەمـەی لانـک (ئـەو دارە راستە نەخــشێنراوەیە کە دوو کەوانــەکەی پێــوە قـایــم کــراون و دەســـرازەی پێـوە دەپـێچن و منـداڵەکە کـورپەکەی بە لانـکەکەوە پـێ دەبەستن.. گۆشەگەر (یا گۆشەگـر یـا گۆشـگوور: جـاران بە شـێوەی تەزبیـح لە تـوێکڵی ماسی/ ماسیلکە یـا ـ سەدەف ـ بە رەنگی سپی و شـین دروست دەکـرا و بە گۆشـەیەکی داری لانـکەوە هەڵـدەواسـرا و بە جوولانـەوە و راژەنـدنی لانکەکە خڕمخڕێکی نەرمـی لێوەدەهـات، منداڵیان پێ ژیردەکردە و یاریی پێ دەکرد، بۆ مەبەستی چاوەزاریش بەکاریـان دەهێنـا، تـا منـداڵەکەیان بە چـاوەوە نەبێــت، بەمەیــان دەوت گـۆشگـرە. دەشــێش ناوەکــەی لــە وشــەی گـۆشــەوە هــاتووبێت، چونکە بە گۆشەیەکی لانکـدا هەڵـدەواسرا، یا لە قوماتی منداڵی کورپە قایمیان دەکرد بۆ چاوەزار) هەر بە دار دەسرازەکەوە مووررووی پێ هەڵـدەواسن. دەسرازە منـداڵەکەی لە لانکەکەدا پێ دەپێچـن بـۆ ئەوەی بەرنەبێـتەوە.. بەرلانـــکە (ئەو کووتــاڵە نەخــشێنراوەیە کە بە زۆری بلـووری سـپی بـوو، بـۆ جـوانی بە دەوری چێـوەی بـنکەی لانکـدا دەیانبەســت).. بلـوێر ئــامرازی میزکــردنە، لە شـێوەی پیتــی ئێڵــی ئینگلیزی دایە و ناوەکەی هەڵکۆڵراوە و بۆشە، کونی سەری بلوێـری

کـوڕ و کــچ کەمێــک جیاوازییــان هـــەیە، بلوێــریش بــۆ ئەوە بەکـاردەهـێنرێت بـۆ ئـەوەی میـزی منـداڵەکە دۆشەکـەڵەکەی نــاو لانکەکەی تەڕنەکـات.. ئاوەخانە قوتوویەکە یا کیسەیەکی نـایلۆنە، لەبن لانکدا لە ئاستی کونی خوارەوەی بلوێر دادەنرێت بۆ ئەوەی مـیزی منـداڵەکەی تێ بچێت و نـەڕژێتە سەر قـاڵی و راخـراودا.. نێو لانکە ئەو دۆشـەکەڵە نەرمەیە کە لە نــاو لانکەکـــەدا دای دەنـێن، کە لای خوارەوەیــدا کـونێکی لێـیە بــۆ بلـوێــرەکە.. سـەرین، کە لە پەڕی پەلەوەر یـا لە لــۆکە دروسـتی دەکەن، ســەری منـداڵەکــە دەکـــەنە ســەری.. سەرچـاوەکــە، ئـەو کووتــاڵە تەنـک و نەرمـەیە کە بەسـەر منـداڵەکەیدا دەدەن، بـۆ ئـەوەی مێـش و مێشوولە پێـوەی نـەدەن.. سەرلانـکە، پارچـە کووتـاڵـێکی نـە تەنـک و نـە ئەسـتوورە بەسـەر لانـکەکەیـدا دەدەن، بــۆ ئــەوەی تاریــک بــێت و منـــداڵ خـــەوی لـێبکەوێـــــت، یـــــا بـــــۆ ئـــــەوەی ســـــەرمای نەبێـــــت.
گەلێــک بــابەت و کەرســـتەی رەنگـــاوڕەنگیش، بــۆ جـــوانی و رازانـــدنەوەی لانـــک، وەکـــوو: گوڵـــینگەی رەنگـاورەنـــگ، زەنگـڵـۆکە، موتـومـوورووی رەنگـاورەنـگ، گـۆشـەگـر بـە داری دەسرازەی لانـکدا هەڵیان دەواسـن، منـداڵانی کـۆرپە لە رەنـگ و لــە دەنگەکـانی ئــەم شـتانە چـێژ و خۆشییان لێـوەردەگرن و یارییـان پێدەکەن و ئاشنای دەنـگ و رەنگیـان دەبـن. وەستای دروسـتکردنی لانکیش بە چەنـدین رەنگـی جـوان، داری دەسـرازەی لانــک بـۆیە دەکات. لە هەمـوو شـار و شارۆچکەکـانی کوردسـتان دا، لانــک و بێشکە دروسـت دەکـرێن و وەستایانی دەست رەنگین کردوویـانە بە پیشەیان و بـژێـوی ژیانیانی پێ دابین دەکـەن. بە تایبەتـیش لە شــاری (کەرکـــووک)ی کـوردســتـــانی دا، هـــەر لـــە کۆنـــەوە بـــە دروستکـردنی بێشکە و لانـکی کوردی و قـاپقـاپی دار بەنـاوبانــگە، لــە شــارەکانی تــری کوردسـتانەوە دەهــاتن لە کەرکـووک لانکـیان

دەکرێ. تا ئەمڕۆش لەم شارەدا کەسانێکی دەست ڕەنگین هەن کە ئەم پیشەیەیان لە باوکانیانەوە بۆ ماوەتەوە، درێژەی پێدەدەن و لانک و بێشکە بۆ منداڵانی کۆرپە دروست دەکەن، لانکۆڵەی قنج و جوان و ڕەنگینیش بۆ کچۆڵەکان دروست دەکەن، یارییان پێدەکەن و بووکە شووشە جوانەکانیان دەخەنە ناویان. ئەگەرچی بازاڕی فرۆشتن و کڕینی لانک گەرم و گوڕی جارانی نەماوە، بەڵام هێشتا حەزلێکەری لانک هەیە. هەندێ لە دایکانی کوردمان حەزدەکەن لانک وەکوو هێمایەکی ڕەسەنی کوردی لە ماڵەکانیاندا هەبێت.. گەر بەکاریشی نەهێنن.

بە ڕێی هەندێ لە کوردانی تاراوگە و ئەو گەشتیارانەی کە گەشتیان بۆ کوردستان کردوون (لانکۆڵە)ی کوردییان کڕیوون، وەکوو دیارییەکی زۆر جوان و یادگارییەک لە کوردستانەوە، بردوویانەتەوە بۆ ئەورووپا و بۆ ئەمریکا.

گەرچی لانک و بێشکە، ئەم دووناوە کوردییە لە جێی یەکتری بەکاریان دەهێنین و وەک ئەوەی کە دوو ناوبن بۆ کەرەستەیەک، بەڵام لە شێوەدا کەمێک جیاوازیان لەگەڵ یەکتریدا هەیە (بێشکە) کەمێک لە لانک گەورەتر و فراوانترە، پاڵی پێوەدەنرێت و تەقەی نایات. ڕاژەنین بۆ بێشکەش بەکاردەهێنرێت. بێشکە ناوێکی کوردییە، تورک ئەم ناوەی لە زمانی کوردییەوە وەرگرتووە و تا ئەمڕۆش ئەم ناوە بەکاردەهێنن.

حەزدەکەم دەربارەی لانکی کوردیمان، نووسینێکی نووسەری ناسراوی کوردمان دکتۆر (جەمشید ئیبراهیم) کە کوردێکی هاوڵاتی ئەڵمانیایە، بۆتانی باس بکەم، کە لە بەرواری(١٥ی/ئاوگوست/ ٢٠١٢) دا بە زمانی عەرەبی لە سایتی (الحوار المتمدن) دا، لەژێر ناوی (لانک - مهد الطفل

الكردي) دا بڵاوی کردۆتەوە.. پێم جوانە بۆ دەوڵەمەندکردنی ئەم باسەمان لەسەر لانکی کوردی، دەقی نووسینەکەی دکتۆر جەمشید وەرگێڕم بۆ سەر زمانی کوردی، ئەمەش دەقی ئەو نووسینەیەتی دەربارەی لانک: "لانکی منداڵی کۆرپەی کورد، بە هەموو جۆر و رەنگەکانییەوە، لە داری هەمەجۆرە دروست دەکرێت، بە تایبەتیش لە داری هەنار یا هەنجیر هەر وەکوو لە گۆرانی کوردی و لە لای لایەی دایکی کوردی میهرەبانـدا دەردەکەوێت، کە منداڵەکەی دەلاوێنێتەوە بۆ ئەوەی بنوێت.

هەروەها منیش دەمپرسی، بۆچی دایکی کورد منداڵە کۆرپەکەی بەم رادە بێ بەزەییە لە جێگایەکی داردا، دەست و پێیەکانی بەند دەکرد؟ منداڵێک چۆن خەوی لێیکەوێت، کە نەتوانێت دەستەکانی و پێیەکانی ببزوێنێت؟ دەبێت چ پەندێك لە دوای ئەمەوە هەبێت؟

تا ئێستا لە چەشنی (لانک)ی کوردی، لە کولتوورەکانی تردا بەرچاوم نەکەوتووە، نازانم ئەم وشەیە لە کوێوە هاتووە، وەرگێڕانەکانیشی نازانم، دەشێ (لانە) بگرێتەوە یا شوێن، هەر وەکو لە وشەی (لانە) دا دەردەکەوێت. وەڵامی ئەم پرسیارانەم دەست نەکەوت، تا ئەو کاتەی کە خانمە شارەزایەکی دەروونی کۆمەڵایەتی ئەڵمانی بە رێکەوت لە ماڵەکەم دا - لە ئەڵمانیا - ئەو (لانکۆڵە) یەی بینی، کە لە کوردستانەوە لەگەڵ خۆمدا هێنابووم.. سەرنجی راکێشا و لێمی پرسی: ئەمە چییە؟

کاتێ کە مەبەستەکەیم بۆ راڤەکرد، کە چۆن منداڵی کورپەی بەسزمانی کورد لە ناویدا دەنوێت.. شارەزاکە سەیری دەکردم و بەزەیی بە نائارامی مندا دەهاتەوە و وتی: "پێویستە منداڵ هەر لە کۆرپەییەوە فێری ئەوەبێت، کە سنووری دەروونی و جووڵەیی و کۆمەڵایەتیی خۆی رابگرێت.. نووستنیش بەم شێوەیە لە

بنەڕەتـدا، منـداڵ فێری ئـەوە دەکـات کە بە شـێوەیـەکی گشتی، ڕێـز لـە سنوور بگـرێت"

ئـایە ئەمە بەجێـیە؟ مـن چـاوەڕوانی ئـەوەم لێـی دەکـرد، کە پێـی سـەیربێت و ئەوە بڵێـت کە دایکانـمان نەزانـن، نـازانن زیـانی توندبەستنی دەست و پێیەکانی منـداڵی کۆرپەی نەرم و نـۆڵ بەم شێوە ڕەقـییە چییە، کە ئـەو لە قۆنـاغی گەشەکـردنی سـەرەتای دایـە.. خـانمە شارەزاکـە ئـەوەی بـۆ سەلماندم، کە شێوازی سەرەتـایی، کـە بـووە بـە داب و نـەریت، هەندێ جار باشترە لە شێوازی تـازە، کە بڕوایـان بەوەیە، لە کـاتی نووسـتن نابێـت ئـازادی منـداڵ کـۆت بکـرێت.. شـارەزاکە ئـەوەشی بـۆ زیـادکـرد، دەشـێ دایـکی کـورد شـێوازی راسـت فێربـوبێـت، بـێ ئـەوەی کـە بـزانێـت سـوودەکـانی چین.

ئەم قـسانەی شـارەزا ئەڵمـانییەکە، کە (١٨٠) پلـە بۆچـوونی منـی گـۆڕی.. ئـەوەم بە بـیر هـاتەوە.. ئەوە لە دایکـێکی بەسـۆزی کورد ناوەشـێتەوە، کـارێکی ئەوتـۆ بکـات کە زیـان بە کچـۆڵەکەی یـا کـوڕیلەکەی بگەیەنێـت. جـێ مـاچێکم لەسـەر (لانـک)ی کـوردی شـەقڵکرد. ئەوەشـم بە خەیـاڵ هـاتەوە کە مـن چـۆن بە دەسـت و پێـی بەستراوەوە لە ناویدا ڕاکشاوم و دایـکە میهـرەبانەکەم بە لای لایـەی خۆشی کوردی، هەواڵەی خەوێکی قووڵی کردووم"

ناشـبێت ئەو ڕاسـتییەش بشارینەوە، کە پێویـستە دایکـان ئەوە بـزانن، ڕاژەنیـني لانـک و بێشکە بە قـایمی و بە خـێرا، زیـانێکی زۆر بە مێشکی منـداڵان دەگـەیەنێت. لەم ڕووەوە دکتۆر(شـیراز) دەڵێت:" لە وتـارێک زیاتـرم خوێنـدەوە کە ڕاژەنینی لانـک و بێـشکە بە قـایمی مەترسیدارە بۆ منـداڵان.. لەوانەیە مێـشکیان دابڕزێـت و ببێتە هـۆی مـردنیان" بە تایبـەتیش گـەر منداڵ خـەوی نەیـات، دایـکی تـووڕە و

بێزاربێت.. وەک سزادانێک هاواری لێدەکات کە بنوێت، بە قایمیش لانک یا بێشکەکەی رادەژێنێت.

دڵنیام کە زۆربەی هەرە زۆری دایکان، هێندە بەسۆز و دلۆڤانن و خۆڕاگرن، هەرگیز لە کۆرپەکانیان بێزار نابن و تووڕەش نابن، لە دڵیان نایات کە بە توندی لانکەکانیان رابژێنن و ئازار بە جگەرگۆشەکانیان بگەیەنن.. ئامادەن کە بە درێژایی شەو ئێشک بگرن و شەونخوونی بکەن بە دیار کۆرپەکانیانەوە.

لە لێکدانەوەی خەونەکانیشدا، ئەو کەسەی کە لە خەوندا لانک بکڕێت، یا لە ناو لانکدا بێت، ئەوا خێر و بەرکەتی دەست دەکەوێت و دەستیشی بەخێر و بەرەکەت دەبێت.

لانک و بێشکە و جۆلانێ
لە فۆلکلۆری کوردی دا

بە سەدان دێڕ و کۆپلە و پارچە هۆنراوە و گۆرانی فۆلکلۆری کوردیمان هەیە، کە بەسەر لانک و لانکۆڵە و بێشکە و هەلۆرک و جۆلانێ و دیلانێ و سەرلانک و سەرچاوکە و دەسرازەی لانک و داری لانکی منداڵان هەڵدراون.. ناوی ئەو دارانەش دەبەن کە لە کوردستان دا دەڕوێن و لانک و بێشکەیان لێ دروستکراون.. باسیش لە بەڵەدی و لە دەستڕەنگینی وەستای دروستکردنی لانک و بێشکە لە شارەکان دەکەن. بۆ نموونە ئەم دێڕە هۆنراوانەی خوارەوە، بەسەر لانک و لانکۆڵە و بێشکە و جۆلانی و سەربێشکە و سەرچاوکە و دەسرازەی لانک و لانکۆڵەی منداڵ هەڵدروان.. لە راستیشدا هەندێ لەو دارانەی کە لەم دێڕانەدا ناوبراون، لانک و بێشکەیان لێ دروست ناکرێن، تەنها بۆ سەروا و کێش گونجان و میلۆدێی هۆنراوکان و وتراون:

داری لانکی داری بی یە
سەرچاوکەکەی چیت هەوری یە
* * *
داری لانکی داری قۆخە
سەرچاوکەکەی چیت شلۆخە
* * *
داری لانکی دار هەنارە

کەمـــــەی لانـــکی بـە بـزمـــــــــارە

* * *

داری لانـــــــکی بـەلالــــــــووکـە
وەستای لانـکی لـە کەرکـــــــووکـە

* * *

داری لانـــــکی داری گـــــــــیزە
کەمـەی لانـــــکی بـە زریـــــــــزە
کــوڕ لـە مەمکـــان بۆ زیــــــــزە

* * *

لانـــــــــک لـە دار کـــــــــنێرێ
وەسـتا هــات لـە هەولـــــــــــێری
لانکی دروستکـرد دوێنـێ و پــــێرێ

* * *

داری لانـــــــکی داری گـوڵـــــــێ
سەرچـاوکەکەی چیت مـووســـڵێ

* * *

داری بێشــــــــــکەی داری لاو لاوە
وەسـتای کـارگەی شێخی زەهــــاوە

* * *

رۆڵـە بێشـکـەکەت داری قــەزوانـە
نەمـــامی مەنــــدەی بـاخــی بابــانـە

* * *

داری بێشــــکەت داری قـــــەزوانـە
بەنـی دەسـرازەت خـوری کــــاوڕانـە

* * *

داری لانــــــکی دار چـــــــــــنارە

دایــــکی لانــکی گـویٚ بـه گـــــــواره

* * *

ئوســا کارخــاس جــه دار مـه‌ڵهه‌میٚ
بێشکه‌ی پـه‌ی تاشۆ گـلـێنه و چـه‌میٚ

* * *

داری بێشــکه‌که‌ت لـه دار خورمـــایـه
رۆڵـه‌م سپـرده‌ی غـه‌وسی به‌غــــدایـه

* * *

رۆڵـــه بێشــکه‌کـه‌ت له داری گـوڵـه
پێـکه‌نـیـــــــــه‌کـه‌ت ئـــــــارامی دڵـه

* * *

داری بێشــکه‌کـه‌ت داری چنــــــاره
رۆڵـه‌م ســپـرده‌ی وه‌یسی نـــــازداره

* * *

داری بێشــکه‌که‌ت داری خـــڕنووکـه
خـوازبێـنـیکه‌رت پاشـای کــه‌رکووکـه

* * *

بێشکه دروستکه‌م، بێشکه‌ی ئاینه‌دار
هیچ که‌س نه‌یدیـویٚ له روی رۆژگار

* * *

بێـشکه دروسـتکه‌م، زڕزڕه‌ی لـێخه‌م
ته‌خت و داخیکه‌م، کۆرپه‌که‌ی تـێخه‌م

* * *

وه‌ســـــتـا دێـــــــنم لـه تـــــــــارانیٚ
لانکیٚ دروسـت کات بۆ چـاو جــوانیٚ

* * *

لانكت بۆ دەكەم لە داری قـــەزوان
دەیڕازێنمەوە بە شـەوە و شــیلان
* * *
لانكت بۆ دەكەم لە دار خورمـــایە
وەستات بۆ دەهێنم لە ناو بەغـــایە
* * *
لانكۆڵـــــەكەی دار هەنـــــــارە
دەسـرازەكەی لە كـــەژ مـــــارە
* * *
لانـكت بۆ دەكەم لە دار حەیـــزەران
خەوت لێبكەوێ تا بەری بەیـــان
* * *
وەســــتا دێـــــنم لە سلـــــێمانی
لانـك دروست كـات بۆ ڤـــــێمانی
* * *
لانــــــك لە دار هەنـــــــــــارێ
وەســتـا بێت لە شەنـــــــــنگارێ
* * *
لانكۆڵەكـــــــەی دار بـــــــەڕووە
كۆرپـــــــەكەی من پێی گرتـــــووە
* * *
لانكۆڵـــــــەكەی دار هـــــەرمێ یە
وەســـــتـای لانــــــكی لە ورمێ یە
* * *
لانكۆڵەكـــــەی دار هەنجـــــــیرە
ملوانكـــەكەی زێـــــڕ زنجـــــیرە

* * *

لانكۆڵـــــەكەی دار عـەنـــــــــابـە

لێـوەی دیــارە مـــاڵـی كـــــــابـە

* * *

لانكۆڵـــــەكـەی داری گـوێـــــــزە

سەر لانكـۆڵەی چیـت تـەورێـــــــزە

غـەوز لە عـەجـەم بـی پـارێـــــــزە

* * *

هـەلـۆرك هـەڵـخـەم لە گـوڵی ژاڵـە

تیــا بـخـــەفـێ كـۆرپـــەی دوو ساڵـە

گۆرانی فۆلکلۆری بەسەر لانک

باوترین و خۆشترین گۆرانیی فۆلکلۆری رەسەنی کوردی کە بەسەر لانکدا هەڵدراون، گۆرانی (لانک لانک لانکۆڵێ) یە، هۆنراوە و ئاوازی (خەلیل سدیقی) یە، کە تا ئێستا چەندین هونەرمەندێ گۆرانیبێژی ناسراوی کوردمان بە دەنگێکی خۆش و بە هەمان ئاواز، ئەم گۆرانییەیان وتوونەتەوە و تۆماریان کردوون، لەوانەش حەسەن زیرەک، بەڵام هەندێ لە هونەرمەندە گۆرانیبێژەکانمان، تێکست و ئاوازی ئەم گۆرانییەیان بە فۆلکلۆری کوردی ناوبردوون. هەندێ لە لانکۆڵێبێژەکان کەمێک دەستکاری دەقی وشەکانیان کردوون. ئەمەش دەقی (لانک لانک لانکۆڵێ) یەکەی خەلیل سدیقی یە:

<u>لانک لانک لانکۆڵێ</u>

<u>هۆنراوە و ئاوازی: خەلیل سدیقی</u>

لانک لانک لانکۆڵێ
لانک لە دار هەناری
وەستا بێ لە تارانێ
لانکێ دروست کا بۆ چاوجوانێ
دەڵێ لە لانکێ دا نانووم
دەبا بۆی سازکەین جۆلانێ
هەی رۆڵە سەر دڵ خەڕبی
باب مردووبی

شەو درنـــــگە بۆ جێــژوانێ
ئـــەوە ڕۆژی ڕوونــــــاکە
هەمـــوو عــــــالەم دەزانـێ

لانـــک لانـــک لانـــــــکۆڵێ
لانـــک لـە دار هـەنـــــــارێ

....

* * *

ئـەو قـورعـانــەی بتـگرێ هێــنات لێـکت کـردەوە
سێ جــار دەســت پێــدادا بـۆ مزگـــەوتت بـردەوە
بۆ خـۆت کەیفـم بۆ دەکەی بە دەســماڵی زەردەوە
ئەمنـت مـاڵ وێـران کـردووە بـە هەناسـەی ساردەوە
لانـــک لانـــک لانـــــــکۆڵێ
لانـــک لـە دار هـەنـــــــارێ

....

* * *

قەت نەبوو ڕۆژێ دانیشین، تـۆزێ کەین ڕا و تەگبیر
سەد نەفرەت لەو کەسە بێ، دەست لە بـاڵات بکا گیر
جـا چـی بـووە مـاڵی بـابم، ئـەتـۆ جەحێڵ و ئـەمن پیر
لەبەر مەمکۆڵەی دەمـرم، شیرینە بە وێنەی هەنجیر

لانـــک لانـــک لانـــــــکۆڵێ
لانـــک لـە دار هـەنـــــــارێ

....

* * *

کەی دانیشـن دوو بە دوو، قەد باریکەی خاڵ لە ڕوو

مەمکێکت وێنەی هەنــــار، یـەکێ خـڕە وەک هـەڵوو
قـوڕی دنیــام وەســەرکـەن، ڕۆیـــی و لـە دەستم چوو
سـنگی کارخـانەی قەنـدە، لەسـەر چۆمی چـەغـەتوو

لانـــک لانــــک لانـــــــــــکۆڵێ
لانـــک لـە دار هـەنـــــــــــــاری
....

هەنـدێ جـاریش بە هەر هۆیەکەوە بێت، منداڵ لە نێو لانکدا، خەوی لێنەکەوتووە، دایک لـە نێـو ژوورەکەیـدا، جـۆلانێی بـۆ هـەڵـواسیوە و منـداڵەکەی خستۆتە نێـو جـۆلانێوە و بـە نـەرمی پـاڵێ پێـوەناوە، یـا خستوویەتە نێـو هـەلـۆرک و بە نـەرمی رایـژەنـدووە، تـا ژێـربێتەوە و خەوی لێبکەوێــت. دەبینـــین لە هەنـــدێ لە گـــۆرانییە کـــوردییە فۆلکلۆرییەکـانی دایکـان بـۆ منـداڵان (لانــک لانــک لانـکۆڵــێ) لە پـــاڵ نـــاوی (لانـــک) دا نـــاوی (جـــۆلانێ) و (هەلـــۆرک) یـــش هاتـوون.

ئێمە لـێرەدا تەنهـا کۆپلـەی یەکەمـی گـۆرانییەکـانمان نووسـیوە، کە وشـەی (لانـک) یان تێدان، ئەو دوای کۆپلەکانی گۆرانییەکان لە لای هـونەرمەنـدان کەمێ جیاوازییان هەیە. تەنانـەت لـە کۆپلـەی یەکـەمی گـۆرانییەکـانیشـدا، جیاوازییـەکی زۆر کـەم هـەیە:

لانکـۆڵێ.. مەزهـەر خالقی

لانـــــــک لانـــــــک لانـــــــکۆڵێ
لانـــــــک لە دار کـنـــــــــــێرێ
وەســـتا هـــات لـە هـەولـــــــــــێرێ

لانـکی دروستکرد دوێنێ و پــــێری
ڕەوارەی لانــــــکی کـــــورتـە
نـاگـــاگـاتە مـــەمکی مــــــێرێ
ئەی ڕۆڵـە سەر دڵ خڕ بی باب مـردووبی
شــــەو درەنــــگە بۆ جــــێژوانێ
جـا ئـــەوە ڕۆژی ڕوونــــــاکە
هـەمــــوو عــــالـەم دەیــــــزانێ

لانکۆڵێ.. مەرزییە فەریقی
(١٩٥٨_٢٠٠٥)

هونەرمەنــدی نەمرمــان خاتــوو (مەرزییــە فــەریقی) هــاوژینی هونەرمەند (ناسر ڕەزازی) خـاوەنی دەنگـێکی ڕەسەنی کـوردییە.. یەکێک لە گۆرانییە خۆشەکانی (لانکـۆڵێ) یە، کە بـە چریکـەیەکی زۆلاڵ چڕوێتی.. دەق و ئـاوازەکەشی ئـەوەی (سـدیق خەلیلی) یە.

لانـــــک لانــــــك لانــــــــکۆڵێ
لانـــــک لـە دار هـەنــــــــــارێ
وەســــــتا بـێ لە تــــــــــارانێ
لانـــکێ دروست کـا بۆ چاو جــوانێ
دەڵــــێ لـە لانــــکێدا نـانــــووم
دەبـا بـــۆی ســـازکەم جــــۆلانێ
هەی ڕۆڵە سەر دڵ خـڕ بی باب مردووبی
شــەو درەنــــگە بۆ جـــــێژوانێ
تــــاوە ڕۆژی ڕوونـــــــــاکە

هـــەمـوو عـــالـەم دەیـــــــــــــزانێ

* * *

قەت نەبوو بڵێ دانشین تۆزێک بکەین را و تەگبیر
سەد نەفرەت لەو کەسە بێ دەست لە باڵات بکا گیر
جـا چـی بـوو مـاڵە بـابـم ئەتـۆ جحێـڵ و ئەمن پیر

* * *

ئـەو قـورعـانەی بتـگرێ هێنات لـێکت کـــردەوە
سـێ جـار دەسـت پـێدادا بۆ مزگـەوتـت بــردەوە
بـۆ خۆت کەیفم بـۆ دەکـەی بـەدەم ئـاخ و دەردەوە
دەسـتەو ئەژنـۆت دانـاوم بە هـەنـاسەی سـەردەوە

* * *

لانـــــک لانـــــک لانـــــــکۆڵێ
لانـــــک لـە دات هـەنـــــــــارێ
وەســـــتا بـێ لە تــــــــــارانێ
لانــکێ دروست کا بۆ چـاو جــــوانێ
دەڵـــێ لـە لانـــــکێدا نـانـــــووم
دەبـا بــۆی ســـازکەین جــــــۆلانێ
هەی رۆڵە سەر دڵ خڕ بی باب مردووبی
شـــەو درەنــــگە بۆ جــــێژوانێ
تـــــاوە رۆژی روونـــــــــاکە
هـەمـــوو عـــالـەم دەیـــــــــــزانێ

وشـەی (لانکـۆڵێ، لانکـۆڵە) هەردوو نـاوەکە، بچـووکراوەی نـاوی (لانـک) ن، لە زمانی کوردیدا دەوترێت (کیژ ـ کیژۆڵە، ناسـک ـ ناسکۆڵە، لانــک ـ لانکـۆڵە، بەرخ ـ بەرخـۆڵە) بچـووکردنـەوەی

نــاوش، زۆر جــار بــۆ خۆشەویستی و شیــرینی و ســووکی و بۆ چێژ و خۆشییەکی زیاتری سەر زمان بەکاردەهینرێت.

گــۆرانیی (لانکــۆلێ) گۆرانیــیەکی کــۆن و رەســەنی کــوردیــیە، تێکست و ئــاوازەکەشی فۆلکلۆری کوردییە. چەنـد هونەرمەنـدێکی گۆرانیبێژی ناسـراوی کوردمـان لانکــۆلێ یـان وتـۆتەوە، لەوانەش: محەمەد ماملێ، ناسر رەزازی، حەسەن زیرەک، سمایل مـاملێ. کـە بــە دوو ناونیشانی جیاواز و بە کەمێك جیـاوازیش لە تێکستەکەیدا، لانــک لانکــۆلێ یــان وتــوون و تۆمارکــردوون. سەرنــاوی لانکۆلـــەکەی مامـــلێ (لانکۆلـــەکەی دارە سێـــوە) ســـەرناوی لانکۆلەکەی حەسـەن زیـرەک و ناسـر رەزازی (لانکـۆلەکەی دارە هەنارە) یە.

<u>گۆرانی : لانکـۆلـەکەی دارە سـێوە</u>
<u>هونەرمەندی گۆرانیبێژ : محـەمـەد مـامـلێ</u>
<u>تێکست و ئـاواز : فۆلکلۆری کوردی</u>

هونەرمەنـدی گەورەی گەلەکەمـان (محەمـەد سەعـید عـەلی) کە بە (محـــەمەد مـامـــلێ) ناســـراوە (١٩٢٥ـــ ١٩٩٩) هونەرمەنـــدێکی بلیمەت و بەرهــەم جــوان و نایـابە، خـاوەنی ریچکەیــەکی تـایبەتی و قـوتابخـــانەیەکی هونـــەری گـــۆرانیی کـوردییە. بە دەیـــان تێکـــستی فۆلکلـۆری و هۆنــراوەی هۆنــراونووسانی کـوردی کـــردوون بە گــۆرانی و توونەتــەوە و تۆمـاری کـردوون. چەنـد گـۆرانیبێژێکی کوردمـان، چەند گۆرانییەکی مـاملێ یان وتۆتەوە، بـەڵام هیچـیان نـەگەیــشتوونـەتە ئـــاستی ســـەدای زوڵاڵ و ئـــاوازە خۆشـەکـــانی مـامـلێ.

مامـــلێ، هـونەرمەنـدێــکی دڵـسۆز بـــوو، کـــورد و کوردســـــتان پـەروەرێـکی ناسـراوبـوو. بە دەنگێکی خۆش و ئـاوازێکی شیرین و ڕەسەن (لانکـۆڵەکەی دارە سێوە)ی وتـووە:

لانکـــولـەکەی دارە ســێوە.. ورە وەرە لانــکێ
گۆشـەگـەری بـە لانــکێوە.. وەرە وەرە لانــکێ
ڕۆڵـە بۆ نانـووی پارشێـوە.. وەرە وەرە لانـکێ
ئـەرێ لانـــک دارە.. مـــەزەدارە.. شـــەدە لارە
گـــــوێ بـە گـــــــوارە ، وەرە وەرە لانـــــکێ
ڕایـدەژێـنێ بـــووکە زارا.. وەرە وەرە لانـــــکێ

* * *

لانکـۆڵەکەی دار خورمـایە.. وەرە وەرە لانــکێ
سەرلانــکەکەی لە کامـوایە.. وەرە ورە لانــکێ
کۆرپـەم بۆچی خـەوت نایە.. ســاوانەی دایــکێ
ئەری لانـــک دارە.. مـــەزەدارە.. شـــەدە لارە
گـــــوێ بـە گـــــوارە.. وەرە وەرە لانـــــکێ
ڕایـدەژێنێ بـــووکە زارا.. کۆرپــەلەی دایـــکێ

* * *

لانکـۆڵەکەی دار شـــیلانە.. وەرە وەرە لانــکێ
سەرلانکەکەی چەپی ڕەزانە.. وەرە وەرە لانکێ
کۆرپـە بـۆ نانـووی بەیــانە.. سـاوانـەی دایــکێ
ئـەری لانـــک دارە.. مـــەزەدارە.. شـــەدە لارە
گــــــوێ بـە گــــــــوارە.. وەرە وەرە لانــکێ
ڕایـدەژێـنێ بـــووکە زارا.. کـۆرپــەلەی دایــکێ

* * *

لانکــۆڵەکـەی داره بــیـیه.. وەره وەره لانـــکێ
سەر لانکەکەی چیتی خمییه.. وەره وەره لانــکێ
رایـدەژێـنێ بـووک ئەستییه.. ساوانەی دایــکێ
ئـەری لانـــک داره.. مـــەزەداره.. شــەده لاره
گـــــــــوێ بـە گــــــــواره.. وەره وەره لانــــکێ
رایـدەژێـنێ بـــووکە زارا.. کۆرپــەلەی دایـــکێ

(لانکۆڵەکەی دار هەنـاره)ی هونەرمەنـدی گۆرانیـێژی کوردمان، کاک (ناسر رەزازی) بە دەنگێکی شیرین و بە رتمێکی خێرا دەیڵێت و تۆماری کردووه.. هـۆنراوه و میلـۆدی گۆرانییەکە فۆلکلـۆرییه. کـاک ناسـر رەزازی خـاوەنی دەنگێکـی رەسـەنی کـوردییه، کـورد و کوردستان پـەروەرێکی دڵسۆز و ناسـراوه، پێشمەرگەیەکی دێـرینی شۆڕش و شاخ بوو، هونەرمەنـدێکی گەوره و رەسەنه.. ئەمەش دەقی (لانکـۆڵێ)ی کـاک ناسر رەزازی یـه:

گۆرانـی : لانکۆڵـەکەی دار هەنـاره
هـونەرمەنـد : ناسـر رەزازی
هـۆنراوه و ئـاواز: فـۆلکـلۆری کوردی

لانـکـۆڵـەکـەی دار هـەنـــاره.. وەره وەره لانـکێ
رایــــدەژێنێ بـــووکـه زارا.. دولــبـەرەی دایـکێ
* * *
لانکـۆڵـەکـەی داره بــــی یـه.. وەره وەره لانـکێ
سەرمەمکەی چـیتی سپی یه.. دولـبەرەی دایـکێ

رایــدەژێنێ بــووک ئــاسی یە.. ســاوالــەی دایــکێ
* * *
لانکــۆڵـەکەی دارە ســــێوە.. وەرە وەرە لانــکێ
رۆڵـە گــۆش گیرا بە لـێوە.. دولـبـەرەی دایـکێ
بەرخـم بـۆ نـانـوی پارشـێوە.. سـاوالـەی دایـکێ
* * *
لانکــۆڵـەکەی دارە گـوێـــزە.. وەرە وەرە لانــکێ
سەر لانکەکەی چیتی تەورێزە.. دولبەرەی دایـکێ
غـەوس لە عەجـەم بی پارێـزە.. ساوالـەی دایـکێ
* * *
لانکــۆڵـەکـەی دار خورمــایە.. وەرە وەرە لانــکێ
کەتــانـەکـەی لـە کــۆڵ دایـــە.. دولبەرەی دایـکێ
رۆڵـــە بـۆچـی خــەوت نـایـــە.. ســاوالەی دایـکێ
* * *
لانکــۆڵـەکەی دار رەزانـــــە.. وەرە وەرە لانــکێ
دەســـرازەکـەی لـە کەتـــانـە.. دولـــبەرەی دایکێ
لـێـوەی دیـــارە مـاڵـی کـابـــە.. ســاوالەی دایـکێ
* * *
لانکــۆڵـەکەی دار چـنـــــــارە.. وەرە وەرە لانــکێ
دەســـرازەکەی لە کـەژ مــارە.. دولبـەرەی دایــکێ
بەرخـۆلـەکــــەم زۆر نــازدارە.. ســاوالەی دایــکێ

لانلانکۆڵەیەکی تری محەمەدی ماملێ

زۆر جـار منـداڵ لە لانکـدا نانـوێت بنوێـت، دایـک و بـاوکی

جۆلانێی بۆ هەڵدەواسن، بەڵکو لە نێو جۆلانێدا بنوێت.

لانــــــــک لانــــــــک لانــــــــکۆڵێ
لانــــــک لە شـــــتڵە بــــــێزایە
وەســـــتا بــــێ لــە بەغــــــدایە
لانـــکێ دروسـت بۆ لـمیـــــــلایە
دەبــێ بــۆی ســازکەم جـــــۆلانێ
لە لانـــکێ دا خـــەوی نــــــــایە

لە دەڤــەری بادینـانــیش دا چەنــدین هونەرمەنــدی گــۆرانیبێژی کوردمان بەسەر لانـکدا، بەیت و گـۆرانی فۆلکلۆریـیان وتــووە، ئەمە دێـڕێکی یەکێکە لـەو گۆرانییانـەیە:

دادێ لانـــــــکێ ب هـــــــەژێنە
لـۆ کـــوڕێ ســـاڤا بخـــــــەوێنە

لەم کۆپلە هـۆنــراوەیەی خـوارەوەدا کە (نـاوی هـۆنــراوەنووسەکەیم بەرچاو نەکەوتووە) جەخت لەسەر ئەوە دەکات، کە پێویستە دایکـانی هۆشـیاری کوردمــان، هــەر بە کـۆرپەیی جگەرگۆشەکــانیان بــە کوردسـتان پـەروەری گـۆش بـکەن.. لە نێـو لانـکی کوردایەتـیدا پەروەردەیـان بـکەن.. چـاو بە نەخــشەی کوردســتانی داگیرکـراودا هەڵبێنن.. بە کوردستان بێـنە گـڕوگــاڵ، تـا کـە گـەورەبـوون تـۆڵـە لە داگـیرکـەرانی کـوردستان بکـەنـەوە:

خەریــــتەی هەمــوو خــــاکی کوردســــتان
دایــک بە دەرزی و دەزوو و درووومــــــان
بکـێشـێت لەسـەر سەربێشــکەی منــــاڵ
هــەر بـە کـوردســــتان بێـتە گــڕوگــــــاڵ
لـە بێشــکەی وایـا چــــاو هـەڵـنەهــێنێ
درۆیــــە هەســـتێ و تـۆڵـــــــە بســــێنێ

لانــک و بێشکە لە هـۆنراوەی کوردی دا

وەکـوو نمـوونە لە هـۆنراوەی هۆنراوەنووسـانی کوردمـان لەسـەر لانــک.. ئەم هـۆنراوەیەی هۆنراوەنووسـی نەمـری گەلەکەمـان کـاک (شـێرکۆ بـێکەس: ١٩٤٠ــ ٢٠١٣) م هەڵبـژارد، کە لەژێـر نـاوی (بێـشـکە) دایە.. بـڕوانن کە شـێرکۆ بـێکەس، چەنـد بە جـوانی و ناســکی و شــیرینی پەیــامە پــڕ لە مەبــەست و واتــاکەی بە هۆنراوەدۆسـتانی کوردمــان دەگەیەنێـت.. شـێرکۆ بێکەس چــوار بێشکەی سوور بۆ کۆرپەکـانی کوردمـان لە دار و لە تەختەکـانی ئەو سێدارەیە دروست دەکات کە سەرۆک کۆماری کوردستان پێشەوای نەمرمـان شـەهید قــازی محــەمەد و حەمەحـوسێن سەیـفی قــازی (ئامـۆزای پێشەوا) و ئەبولقـاسم سـەدر قازی (برای پێشەوا) کە لە (٣٠ی/ ئــادار/١٩٤٧) لە گۆڕەپــانی چــوارچرا لە (مەهــاباد)ی پایتەخـتی کۆمــاری کوردسـتان، پێـیان لە سێـدارە دران. شـێرکۆ بێکەس چـوار بێشـکە سوورەکە دەنێرێت بۆ (بـاکوور، رۆژهەڵات، باشوور، رۆژئـاوای) کوردستان. بێشکەکان لە ماڵەکـانی کوردستان دا دەسـووڕێنەوە، ئەم مــاڵ و ئەو مــاڵ.. ئەم دەسـت و ئەو دەسـت دەکـەن، نـەوە لە دوای نـەوەی تـازەی کـورد تێیانـدا، بە بیـر و بە رێبـازی کوردایـەتی و ئـازادیخـوازی و رزگـاریخـوازی شەهیـد قــازی محـەمــەد گــۆش و پــەروەردە دەکــرێن. بێــشکە لەم هـۆنـراوەیەی شـێرکـۆدا، هێـمایە بـۆ نەمـری کـورد و بـۆ بـیری کوردایەتی و کوردسـتان پـەروەری و بۆ نەمـری و درێـژەدان بە خەبات و شۆڕش، ئـەو پەیـامەش بـە داگیرکـەرانی رەگـەزپـەرسـت

و بـه نەیـارانی کـورد و کـوردسـتان دەگـەیـەنێـت، کـه خەیاڵیـان خاوه، گەر وابزانن بە لە سێدارەدانی قازی محەمەد چۆکیان بە گەلی کوردمان داداوه، یا بێ هیوایان کردووین و دەستمان لە خەبـات و لە قـوربانیـدان هەڵگرتـووه.

کـورد هەرگـیز نامـرێت و دەمێنـێت، نەوه لە دوای نەوەی تـازەی کوردمان پێگەیشتوون و پێـدەگەن، کە درێـژه بە پەیـام و بە رێبـازه پیـرۆزەکەی پێشەوای نەمر قـازی محەمەد دەدەن.. لـه ئەمـڕۆدا بـه هـەزاران تێکۆشـەر و شـۆڕشگێـڕی دڵسۆزی کوردستانمان، کە لە دەرچـووانی قوتابخـانەی کـوردایەتی قـازی مـحەمەدن گیانبەخـشانه درێـژه بە خەبـاتی رزگـاریی کوردسـتان دەدەن.. ئەمەش دەقـی هۆنراوەی (بێـشکه)ی (شـێرکۆ بێکەس)ه:

کە لاشـــەی ساردی چـواچـرا
وەکوو هـێشووی سەرما بـردوو
لە ســـــــێدارە کـرانـەوه،
دار.. بـــــــــەجـێ مـا،
هـەژارانـی سـابـڵاخ بـردیـان!
زسـتانیش بـوو نەیانسووتـان!
لـەو دارانـه.. لـەو تەخـــتانه
چـوار بێشکەی سووریـان دروست کـرد؛
لـەو رۆژەوه هـەتـا ئەمـڕۆ،
ئـەو لانـــــکانه
هـەر ئـەگـــەڕێن،
ئـەم مــــاڵ.. ئـەو مـــــاڵ
ئـەم دەسـت.. ئـەو دەســـت

وەریـــــان دەگـــــــــــــــــرن
ئـەی نابیـنی هـەزاران قـازی محـەمەد
لەسەر لـوتـــــــــــــکە وەستاون و
چـــــــــەک هـەڵـــــــــــئەبڕن؟!

<u>لانك</u>

ئەمش سێ دێڕە لە هۆنراوەیەکی دکتۆر (ئیبراهیم ئەحمەد شوان) لـە ژێر ناوی (لانك) دا، کە بە کەرە ستەکی پیرۆزی دەزانێت:

لانك چەندە پـــیرۆزی
کانی هەست ودڵسۆزی
ئۆقرەگاهی مـــــــندالی
لای لایــەیەکی زوڵاڵی
ژیرم دەکەی لە گـریان
دەمپـــارێزی لە زریان

کورته فیلمی کوردی لانـک بۆ منداڵان

هونەرمەنــدی لاوی کـورد زانیــار لــوتفی هەڵگـری بــڕوانەمەی ماسـتەر لە بەشــی سـینەما لە زانکــۆی تــاران، بەرپرســی هونــەرە وێنەییەکـانیشە لە شـاری (سنە) لە ڕۆژهـەڵاتی کوردستان، توانـایەکی باشـی لە دەرهـێنانی بـواری شـانۆ وسینەمادا هـەیە. تـا ئێستا چـوار کورتــە فیلمـی بـۆ منــداڵان بە زمـانی کــوردی دەرهــێناوە، لەگەڵ فیلمێکی دیکۆمێنتاری دا.

کاک زانیـار لـوتفی بە کورتە فیلمـی (لانــک) کە فیلمێکە بە زمـانی کـوردی بـۆ منـداڵان، لە شـانزەمین فیـستیڤـاڵی نێونەتــەوەیی ســاڵانەی (ئیــسپانیـا) کە لە (١٦ی/ یــانوار/٢٠١٨) لە شــاری (بـۆرگــسی) بەڕێوەچــوو، بەشـــداری کـرد.. خــەڵاتی باشـترین کـورتە فــیلم و تابلـۆی دیپلۆمـای فیستیڤـاڵەکەیان بە کورتە فیلمی (لانـک) بەخـشی. ئەم فــیلمە و شــەش کـورتە فــیلمی تـری کە بە زمـانی کـوردین بــۆ منــداڵان، لە هەشــتەمین فیـستیـڤـاڵی فــیلمی منــداڵان لە (هیندسـتان) نمـایش کـردن.. پیــرۆزبایی و دەستخۆشـی لە کـاک زانیــار لــوتفی دەکەیـن و هیــواداریـن درێــژە بە خزمەتکــردنە پیــرۆزەی بــدات و چەنـــدین بەرهەمــی تــر دەربهــێنێت و زیاتــر فۆلکلـۆری ڕەســەنی کوریمــان بە گەلانــی جیهــان بناسـێنێت.. بە تــایبەتیش درێـــژەدان بە بـواری ئـەدەب و درامـا و سـینەمای منـداڵانی کوردمـان کـارێکی پێـویست و پیـرۆزە.

ژنان کەسایەتی خۆیان لە منداڵەکانیاندا دەبیننەوە

کە بووکیان بە بووکی بۆ ماڵی زاوا دەهێنا، کچان و ژنان دەهاتن بۆ سەیرکردنی، هەندێ ژن منداڵەکەی دەخستە باوەشی بووکەکەوە، بە تایبەتیش کوڕ بەو نیاز و مرازەی کە دووگیان بێت و نۆبەرەکەی کوڕ بێت بووکەکەش ماچێکی منداڵەکەی دەکرد، ئینجا دایکی لە باوەشی لایدەدا.. ئەقڵیەتی کۆن و خێڵایەتی و پیاوسالاری تا ئەمڕۆش، نەک تەنیا لە کۆمەڵگای کوردیدا بە ڵکو لە زۆربەی کۆمەڵگاکانی جیهاندا، کوڕیان لە کچ بە باشتر دەزانی، کوڕیان بە کۆڵەکە و بە بڕبڕەپشتی خێزان و بە ئاواتی دایک و بە سەربەرزی باوک ناودەبرد، بە مایەی بەختەوەرییان دەزانی، کچیشیان بە پەژارەی باوک و بە سەرکزڵەیی دایک دەزانی. لەدایکبوونی کچ مایەی شەرمەزاری بووە لایان، تەنانەت عەرەبەکانی بیابانی عەرەبی، هەر بە مەلۆتەیی کچەکانیان زیندەبەچاڵ دەکردن، لە دایکبوونی بوونی کچ بە لایانەوە بەدبەختی و بارگرانی و شەرمەزاری بوو بۆیان. گەر خێزانێک کوڕیان نەبوایە، دە کچیشیان بوایە، بە وچاخکوێر ناویان دەبرد. یا پیاو ژنێکی تری هێناوە بۆ ئەوەی لە ژنی دووەمی کوڕی ببێت. بەڵام سەردەم و ئەقڵیەت گۆڕاون، لە ئەمڕۆدا، جیاوازیکردن لە نێوان کوڕان و کچاندا زۆر کەم بۆتەوە، مەگەر کەسانێکی کۆنەپەرست و دواکەوتووی ئەقڵ سڕبوو ئەم جیاوازییە بکەن.

مژدەی دووگیان بوونی ژنان، خۆشترین مژدەیە بۆ خۆیان و بۆ هاوسەرەکانیان و بۆ کەسوکار و خانەوادەکانیان، یەکسەر

دایکــانیان و خەسووەکــانیان هەڵهەڵــەی خــۆشی لێــدەدەن.. بــە شانـازییەوە ئـەم مـژدەیـە بـڵاودەکـەنـەوە.

ژنــان ژنایــەتی و کەسـایەتی خۆیــان لە منـداڵــبوون و لە دایکایەتیـدا بەدیــدەکەن، شـانازی بە دایکایەتییـانەوە دەکەن.. کە منــداڵیان دەبێـت زۆر دەگــەشێنەوە، یەکسەر کۆرپەکــانیان دەخەنە سەر دڵییـان و تــێر ماچــیان دەکەن.. ژیــانی هـاوسەرگیریــشیان خۆشـتر و شــیرینتر دەبێت.. هەستیش بەوە دەکەن کە ڕێزێکی زیاتریان لێـدەگرن.. لە تانە و پــلار و توانجـــی خەڵکــیش ڕزگاریــان دەبێــت کە بە نەزۆک و وجاخکوێـر ناویان بەرن. بۆیە منـداڵبوون و دایکـایەتییان بــە مایــەی بەختەوەری و شـادی و خـۆشی دەزانـن.

دایکـانی کوردمـان، گـرنگییەکی زۆریـان بـە کـۆرپەکـانیان داون و دەدەن، بە ئــەوپەڕی توانایــان و بــە هــۆشیارییەوە، هەوڵــیان داوە و هەوڵـدەدەن، کـە بـە باشـی و بـە جـوانی گۆشـیان بکەن و بە دروستی پەروەردەیـان بکەن و پێیان بگەیـەنن.. تـا نـەوەی جەستە تەنـدروست و دەروون دروسـت و هــۆش گەش و خەیــاڵ فــراوان پێـبگەیەنن.. شــەوان تــا بەیــانی بە دیــاری لانـــک و بێـشـکەی کۆرپەکــانیانەوە ناخــەون و ئێشکیان دەگــرن.. ئــەم ئەرک و قوربانیــدانەش هەر لە دایکـانی میهـرەبان و سۆزداری بێپایـان دەوەشێـنەوە.

دایکـــان کە کـــاتی نووســتنی منداڵەکـــانیان دێــت، یەکــسەر نایـــان خــەوێنن، لە پێشا تـاوێکی بــاش یــاری و بــەزم لەگــەڵیانــدا دەکــەن، هەڵــیان دەپــەڕێنن و دەیــان گــەوزێــنن و تلــیان پێــدەدەن، دەسـت و پێیەکــانیان دەبــزوێنن، ختووکــەیان دەدەن، دەیانهــێننە زەردەخــەنەی ناسـک و پێکەنیـــی شــیرین و زاق و زرووقـــی خــۆش، گــۆزان گــۆزانیان لەگەڵ دەکەن، تــا کفــت دەبــن و شــل و خــاودەبنــەوە و باوێشـک دەدەن و مەیـلی نـووستن دەکـەن. ئەوسا دایکـانیـان تـێـر

شیریان دەدەنێ و تێر ماچیان دەکەن و دەیانخەنە ناو لانک یا بێشکەکانیانەوە.. بە دەنگێکی ناسک و بە ئاواز و سەدایەکی شیرین لەگەڵ ڕاژەنینی لانکەکانیاندا، لای لایە و گورگانە شەوێ و گۆرانیان بۆ دەڵێن، تا بە ئارامی و بەبێ ترس، بە خۆشی بنوون.. بۆ ئەوەی خەبەریان نەبێتەوە و زڕخەو نەبن، بێدەنگی ژوورەکانیان ڕادەگرن.

ئەم شێوازەی دایکان، بۆ ئەوەی بە خۆشییەوە کۆرپەکانیان بکەنە خەو، لە رووی جەستەیی و دەروونییەوە گرنگی و سوودێکی زۆریان هەیە.. توێژێنەرانی دەروونی پاڵپشتی و جەخت لەسەر سوودەکانی ئەم شێوازە سەرکەوتووەی دایکان دەکەنەوە. ئەم دیاردانەش لە لای دایکانی هەموو گەلان، لە یەکەوە نزیکن، چونکە سۆزداری و خۆشەویستی دایکان بۆ کۆرپەکانیان، لە لای هەموو دایکان سروشتی و ڕەمەکین.

دایکانی کوردمان بەوە ناسراون، کە جیاوزن و خاوەنی دەنگێکی ناسک و ئاوازێکی شیرینن، بە تایبەتیش لە لای لایەکردن و لورین و لاواندنەوە و پیاهەڵدان بەسەر کۆرپەکانیاندا.. ئەمەش لەوەوە سەرچاوەی گرتووە، کە دایکانی کوردمان لە رادەبەدەر سۆزدار و دلۆڤانن، خۆشەویستییەکی بێپایانیان بۆ کورپەکانیان هەیە.

شەوارەگرتن و ئەفسانەی شەوە

لە کوردەواریدا، بە تایبەتی لە دێیەکانی کوردستانی نیشتمانی شیرینمان، تا ساڵانێکی نزیکی بەر لە ئەمڕۆ، نەریت ئامێز باوبوو، کە منداڵێک لە دایک بووایە، ئەو ماڵە پڕ دەبوو لە خۆشی و شادی.. کوڕ بوایە یا کچ (شەوارە) یان بۆ دەگرت، خەڵکی دێیەکەیان، بە تایبەتیش لاوان دەهاتن بۆ ئەو ماڵە و بە گەرمی پیرۆزباییان لە باوک و دایکی منداڵە تازە لە دایکبووەکە دەکرد.. لەو ئێوارەوە تا بەرەبەیان دادەنیشتن و گۆرانییان دەوت و هەڵپەڕکێیان دەکرد، پێدەکەنین و قسەی خۆش و سوعبەتیان دەکرد و بەزم و رەزمی خۆشیان دەگێڕا.. هەندێ جاریش بە پێشنیار و هەڵبژاردەی ئەو لاوانە ناویان لە منداڵەکە دەنا. خاوەن ماڵەکەش شەوچەرەی بۆ شەوارەگران دادەنان کە بریتی بوون لە (گوێز، قەسپ، مێوژ، ناوکە) چێشتیشیان بۆ لێدەنان، هەمووی بە خۆشی ئەوەی، کە منداڵێکی تری دێیەکەیان زیادی کرد. مەبەستێکی تریش لە شەوارە گرتن ئەوەبوو، کە "شەوە" گوایە جنۆکەیەکی شەویی بەدەکارە و خۆشی بەوەدا نایات کە منداڵ لەدایک بێت، بە شەوان کاری خراپی خۆی ئەنجام دەدات کاتێک کە دایک و باوکی مەلۆتکەکە بخەون و ئاگایان لە مەلۆتکەکەیان نەبێت بە هەلی دەزانێت، کە لە کونی دەرگای ژوورەکەوە یا کلاورۆژنە و دووکەڵکێشی ماڵەوەکەوە، خۆی بگەیەنێتە ئەو مەلۆتکەیە و شینی بکاتەوە و بیخنکێنێت.. بۆیە دایک و باوکی مەلۆتکەکە و لاوە شەوارەگرەکان ناخەوتن و تا کازیوە شەوارەیان دەگرت و دەنگیان دەهات، تا (شەوە) لێیان

بترسێت و نەتــوانێت لە کۆرپەلەکەیــان نزیــک بێــتەوە و دەســتی لێبوەشێنــێت. هــەر بــۆ ئــەم مەبەســتەش خەنجــەرێکی دەبــان و قورئانێکـیان لــە نــزیک سەری مەلـۆتکەکەوە دادەنان. خۆشبڕوا بوون و بڕوایان وابوو کە شەوە لە خەنجەر و لە قورئان دەترسێت و ناوێرێت لە مەلۆتکەکەیــانەوە نــزیک بێتەوە. ئەم نەریتەش لــەو باوەڕەیــانەوە ســەرچاوەی گرتبــوو، کە قورئــان پیــرۆزە و خەنجەریش تیژە (خەنجەری دەبان لای کورد هێمایە و چەکێکی رسەنی بەرگریکردنە لە خۆ) ئەمە و مووروویەکی رەشیشیان بە قــوماتی منــداڵەکەوە بــە سنجاقــێک قایم دەکــرد، گــوایە ئــەو مووروووە رەشە تایبەتییە و پیرۆزە و دژەشەوەیە. گەر منداڵەکەیان شین ببوایەتەوە و بمردایە بڕوایان وابوو کە شەوە بردوویەتەوە. من بڕوام بە شەوە و جنۆکە و رمووزن نییە. بە قسەی پڕوپووچی ئەفسانەییان دەزانم.. تا ئێستا کەس شەوە و جنۆکەی نەبینیوە.

لە راستیدا هۆیەکی مردنی ئەو منداڵە مەلۆتکەییانە، بۆ دوو هۆی سەرەکی دەگەڕانەوە، کە هەردوو هۆیەکە پەیوەندییان بە نابەڵەدی مامانی ناوکبڕی کاتی منداڵبوونەکەوە هەبووە. لەوانەیە مامانەکەی بە گوێزانێکی پاقژنەکراو ناوکی منداڵەکەی بڕیبێت. کە هەندێ لەو گوێزانانە ژەنگاوی و ژەهراوی بوونە، بۆنەتە هۆی تووشبوون بە"گزاز" و بە ژەهراوی بوونی خوێنی منداڵەکە و مردنی لە ماوەی چەند رۆژێکدا.. یان دەگەڕێتەوە بۆ یارمەتیدانی هەڵەی مامانەکەی لە کاتی لە دایکبوونی ئەو منداڵە و ئەزێتی بە (مێشکۆڵە)ی گەیاندوویێت و بۆتە هۆی مردنی. لە ئەمڕۆدا لە سایەی پێشکەوتنی پزیشکی و هۆشیاری دایکان و پسپۆریی مامانەکان و لە دایکبوونی منداڵان لەژێر چاودێری و سەرپەرشتیی پزیشکانی پسپۆردا، لە نەخۆشخانەکانی لەدایکبووندا، رێژەی مردنی منداڵانی تازە لەدایکبوو بەراورد

بــه جــاران زۆر کەم بوونــەتــەوە.. نەریتــی شــەوارە گــرتنیش کــاڵ بۆتـەوە.. خـێزانەکـانێیش شەوارە نـاگـرن.

ئەمەو زۆربـەی پـزیشکەکـان، جەختیان لەسـەر ئـەوە کـردۆتەوە، کە دە رۆژی یەکەمــی دوای لەدایکــبوون لە ژیــانی کۆرپــەلەدا زۆر گرنگ و چارەنــووس سازە، گەشەکـردن و دەربـازبووبـوونی لەو دە رۆژەدا، بە واتــە لە مەتــرسی مــردن رزگــاری بــووە و دەژیـت. جــا دایکـــان و باوکـــان ئەمە بــزانن یـــا نەزانـــن، ئاگـــاداری و چـاودێریکردنی منـداڵەکەیان لەم دە شـەو و رۆژەدا زۆر پێویـست و گـــرنگە. کەواتە شـــەوارە هـەرچەنـــدە نەریتێکـــی بـــاو و جـــوانی کوردوارییە، بە پێی ئەم بۆچـوونەی پزیشکەکـان گرنگـی و سوودی خۆی هەیە.

بـەڵام هەستیـشیان بـەوە نـەکـردووە، کـە هـات و هـاوار و گـۆرانی بــە دەنگــێکی بــەرز، زیــانێکی زۆر بــە مێشکـۆڵـەی ناسـکی ئــەو کـۆرپـەلە تـازە لەدایکبووانـە دەگـەیەنێت.

بەداخــەوە، شۆڤـێنی عــەرەبی، کە زۆر رەگـەزپەرسـت و دڕنــدە و نـامەرد و بێویــژدانن، کــارێکی ئەوتـۆیــان بەسـەر گەلـێ کوردمـان هـێنان، کە تـا ئەمــرۆ سـتەم و نـامەردی وا لە هیـچ گەلـێکی تـر، لە هیچ شـوێنێکی جیهـاندا نەکـراوە.. نـزیکەی پێـنج هـەزا دێهـات و شارۆچــکەی باشــووری کوردســتانیان وێـرانکــرد، ویـستیان چـی داب و نەریــت و بەهــای پیــرۆز و رەسـەنمان هەیە، چ فــۆلکلۆر و کەلەپـوورێکی نەتـەوەییمان هەیە، لە رەگەوە هەڵیان بکێشن.. ویستیان شــیرازەی خــێزانی و ژێرخــانی کـۆمەڵایەتی کوردیمـان بەجــارێ هەڵبتەکێنن، ویستیان بە جارێ قـڕمان بـکەن و ناسنامەی نەتەوەییمـان بــسڕنەوە، نـــاوی کـــورد و کوردســـتان لە بـــوون و ژیـــاندا کوێـــرەوەبکەن.. سیاســەتی (زەوی ســوتاویان) لە کوردســـتان دا

پەیـڕەوی کـرد. بە کـورتی ئەمڕۆشـی لەگەڵـدابێت، ئەم داگـیرکەرە درنـــدە و رەگەزپەرسـتانە، گەر دەسـتیان بـــڕوات هەمـان نیـــازی گڵاویـان هەیـە و درێـژە بـە هەمان سیاسـەتی شـۆڤێنی دەدەن لە دژی کـورد و کوردسـتانی نیـشتمانمان.. بـەڵام لـە سـایەی خەبـات و خۆڕاگری و کۆڵنەدان و قوربانیدانی بێوێنەی گەلـی کوردی دلێر و قارەمانمـــان، لە ســایەی زیـــاتر ســـووربوونمان لە تێکۆشـــان و بەرگـریکـردن لە کوردسـتانی پیـرۆزمان، هەمـــوو نیـاز و پـیلانە گـڵاو و قێزەوەنەکانی داگیرکەرانـی کوردسـتان شکستیان هـێنان و شکست دەهـێنن.. چونکە کورد لە مردنـیش بەهێزتـرە.. لە پـۆڵاش رەقترە، کـورد هەر مـاوە هەر دەمێنێت و هەرگیزیش دەستبەرداری خاکـەکەمان و مافـە رەواکـانمان نابین.

داوا لە نەوەی نوێی دایکـان و باوکـان دەکەین، بە تـایبەتیش داوا لــە گونـدنشینەکـانمان دەکـەین.. کە نەهـێڵن ئـەم داب و نەریتە جـوان و رەسەنـانەی کوردەوارییانەمـــان، کـاڵ ببـنەوە و کوێـرەوەبـن.. بـا "شـەوارە" بـاوی بێـتەوە و بە شێـوەیەکی مـۆدێـرن درێـژە بـەم نەریتـە کوردەییەمـان بـدەیـن، بـە مەرجێـک لـە شێوازە رەسەنـەکەی لانەدەین.

لای لایــە بەشێکە لە ئەدەبی منداڵان

(لامـارتین) دەڵێـت:"جـوانترین هـۆنــراوە لە سەرانـسەری جیهــاندا، لای لایــەی دایکــانە"دایکــانی بەسـۆز، هەمیشە هەوڵـــدەدەن، کە بە خۆشیـــیەوە کۆرپەکـــانیان بـــکەنە خـــەو، بە دەنگێکـــی ناســـک بە ئاوازێکی شیرین لای لایـە و لورین و گورگـانە شەوێیان بۆ دەڵـێن.

لای لایــە بەشــێکی گـــرنگە لە ئەدەبــی منــداڵان و لە کەلەپــووری فۆلکلـۆری هەر گـەلـێک. هەر گەلێکـیش تایبەتمەنـدی خۆی هـەیە، بەڵام هەمـوو دایکـان لە هـەموو جیهـاندا، لە سـۆز و خۆشەویستی و دڵــسۆزی و میهرەبانیـــدا وەکــوو یەک وان.. ئەم خۆشـەویــستی و سۆزەش ڕەمەکین لە لای دایکانی مـرۆڤ و لە لای دایکـانی هەموو گیانەوەرانی تـردا.

دایکــانی کــورد لە لای لایەکردنـــدا جیــاوازن، بەوە ناســـراون کە خاوەنی دەنگێکی ناسک و ئاوازێکی شیرینن. ئەمەش لەوەوە هاتووە کە دایکـــانی کوردمـــان زۆر بە ســـۆز و دلۆڤـــانن و خـــاوەنی خۆشـەویــستیی و هەســـتێکی قـــووڵن.. لای لایـــەی کوردیمـــان هەمەڕەنگــیە لە کوردســـتان دا، لە دیالـێکـتێکەوە بــۆ دیالـێکـتێکی تـری زمـانی کـوردی، لە دەڤـەرێکەوە بۆ دەڤەرێکی تـر، تا ڕادەیەک کەمێـک جیاوازییـان هـەیە، بەڵام لە نــاوەڕۆک و ســوود و مەبەستدا هەمــوو لای لایـــە و لـــورینە کوردییەکــان هاوبەشـــن. هەمووشــیان ڕەســـەنایەتی و مـــۆرک و شەقـــڵ و تایبەتمەنـــدی کـــوردی و کوردســتانییان پێــوە دیــارن، ئەم فــرە دیالێکتیــک و لـــق و بەشــە

دیالێکتیکانە، لە راستیدا کێشەن لە رێی دروستبوونی زمانی ستانداردی یەکگرتووی کوردیدا، بەڵام هۆکارێکیشن بۆ دەوڵەمەندیمان لە فۆلکۆری کوردیمان، بۆ دەوڵەمەندیمان لە لای لایەی هەمەجۆرە و لە گۆرانییەکانی دایکانی کوردمان.

گەر بە وردیش سەرنجی فۆلکلۆری کوردیمان بدەین، ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە، کە لەنێوان لێوە لە لای لایە و لاواندنەوە و پێاهەڵدان و بە سەدان گۆرانی دایکانمان بۆ منداڵانی کوردمان هەیە.. ئەم جۆرە هونەرەش بە جۆرێکی وەها بەرفراوان لە نێو خەڵکیدا بڵاوبوونەتەوە، سیمایەکی میللیان وەرگرتوون.. هۆی ئەم بەرفراوانییەش دەگەڕێتەوە بۆ سووک و ئاسانی هۆنراوەکانی لای لایە و بۆ شیرینی ئاوازەکانیان و بۆ خۆشی سەداکانیان و بۆ کاریگەرییان و بۆ گواستنەوەیان لە نەوەکانی پێشەوە بۆ نەوەکانی دوای خۆیان. لە ئەمڕۆشدا ئینتەرنێت رۆڵێکی گرنگی هەیە لە بڵاوکردنەوە و پاراستنی لای لایە و هەموو لقەکانی رۆشنبیری و ئەدەب و هونەر.

لای لایە و لورین و گورگانە شەوێ و پیاهەڵدان و لاواندنەوە و گۆرانییەکانی دایکانی کوردمان پانتاییەکی فراوانیان لە فۆلکلۆری کوردیمان گرتوونەتەوە. بەشێکی گرنگیشن لە ئەدەبی منداڵانی کوردمان، بەشێکی گرنگیشن لە فۆلکلۆر و کەلەپووری رەسەنی کوردیمان.. بێ زیادەڕۆییش، گەلی کوردمان لە ریزبەندی هەرە پێشەوەی گەلانی جیهان دایە، لە دەوڵەمەندی لە لای لایە و لە گۆرانیی فۆلکلۆری دایکان بۆ منداڵان.

لای لایە و لورین و لاواندنەوەی دایکان، لە مێژەوە لە ناو کولتوور و فەرهەنگی نەتەوەکاندا بە تایبەتیش لە ناو کولتوور و

فەرهەنگی گەلی کوردمان لە کوردستان دا، بە شێوەی زارەکی، دایکان لە دایکانیان و لە نەنکانیانەوە وەریان گرتوون، نەوە لە دوای نەوەی گەلەکەمان وەکوو ئەدەبێکی سەرزارەکی وەریان گرتوون تا گەیشتوونەتە نەوەی ئەمڕۆمان. بەڵام بە هۆی نەنووسینەوە و تۆمارنەکردن و بە ئەرشیف نەکردنیان، یا بە هۆی ئاوڕلێنەدانەوەی بەشێکی زۆری دایکانی ئەمڕۆمان، بەداخەوە بەشێکی زۆری لای لایە و لورینی کوردیمان لەبیرچوونەتە و لەناوچوون یا خەریکە لەناوبچن.. بۆیە پێویستە بیان نووسینەوە و بە ئەرشیفیان بکەین و بیان پارێزین.

لای لایە و لورین و لاواندنەوەی دایکان بۆ کۆرپەکانیان، لاواندنەوەیەکی سروشتین و لە خۆوەن، زۆر جار یەکسەر ئیلهامی هۆنراوەکان بە خەیاڵی دایکاندا دێن و دیانڵێن. ئەمەش بۆ قووڵی هەست و سۆزداری دایکان دەگەڕێنەوە، کە لە پڕێکدا لە ناخیاندا سەرهەڵدەدەن.. بێگومان کانگا و کانیاوی لای لایە و لورین و گۆرانی منداڵان، دڵی پڕ لە سۆز و بەزەیی و خۆشەویستیی قووڵ و بێسنووری دایکانە.

لای لایە دایکان بۆ کوڕان و کچان، گەلێ وشەی ناسک و شیرین و رەسەنی کوردی و جوانترین وتەکانی سۆزداری و خۆشەویستییان لەخۆگرتوون و واتایەکی قووڵ دەبەخشن، کە دایکان بە شێوازێکی هونەریی ئاوازدار و بە دەنگێکی نەرم و ناسک دەیانڵێنەوە، لای لایە بەوەش ناسراوە کە موزیکێکی خاوە و چینە دەنگییەکانی نزمن.

لای لایەی دایکان بۆ منداڵەکانیان بە یەکەمین قوتابخانەی جیهانی منداڵان دادەنرێت، کە منداڵان گوێیان لە جوانترین وشە و ناسکترین ئاواز و شیرینترین سەدا دەبێت.

گوێیەکانیشیان بە وشە و رستەی دروست و ناسک و شیرین رادێنن و دەبنە یەکەمین وشە و رستەکانی فەرهەنگی زمانیان.. ئەم لای لایانەش سروشتین و گوزارشتن لە دڵسۆزی و خۆشەویستی و لە هەست و سۆزداری ناخی دایکان بو جگەرگۆشەکانیان.

لای لایە یا لە راستیدا بڵێین گۆرانییەکانی تایبەت بە منداڵان، هەر وەکوو دایاکان لە هەموو شوێنێکی جیهاندا بڕوایان وایە، ئەم زمانە شیرین و سادەیە کە منداڵان لێیان تێدەگەن و پێیان ئاشنادەبن، ئەو ئاوازانەن کە منداڵان پێویستییان پێیان هەیە کە گوێبیستیان ببن، تا خەو بیان باتەوە، یا کاتێ کە پێدەگرن گۆرانی پێگرتنیان بۆ دەڵێن.

مێژووی لای لایە دەگەڕێتەوە بۆ مێژووی پەیوەندی دایک بە منداڵەکەیەوە لە دروست بوونی گەردوون و مرۆڤەوە، رەنگە لای لایەی دایکان سەرەتای دەستپێکی زمان بێت.

هۆنراوەکانی لای لایە و لورین بە زۆری لە دانانی خودی دایکانن، بەڵام چەندین کەڵە شاعیری ناسراوی جیهانیش هۆگری ئەم جۆرە هۆنراوەیە بوون و لای لایە و لورینیان بۆ منداڵانی هۆنیونەتەوە وەکوو (شکسپیر، لۆرکا، بایرۆن، کیتس، رۆبیرت، یوهان فەردریک ریتشارد، دی ڤالا، هێنریک نۆردبرانت، فەروغ فەروخزاد،... هتد) لە شاعیرە ناسراوەکانی کوردیشمان، کە لای لایە و لورینیان نووسیون (ئەمین عالی بەدرخان، فایق بێکەس، هەژار موکریانی، قانع، مەلا ئاوارە سەردەشتی، مینە جاف، ...هتد) چەندین ئاوازادانەری بە توانای ناسراویش ئاوازیان بۆ داناون، چەندین هونەرمەندی گۆرانیبێژیش بە دەنگە خۆشەکانیان لای لایە ولورینیان تۆمارکردوون. بەڵام ئەمە

راستییەکە و نکوولّی لێناکرێت، کە چڕینی لای لایە بە دەنگی ناسک و شیرینی لێوان لێو لە سۆز و خۆشەویستیی دایکان، چێژێکی تایبەتی و کارتێکردنێکی زیاتری لەسەر دەروون و هەستی منداڵان هەیە.

(بیتهۆڤن) دەڵێت:" ناسکترین ئاواز و شیرینترین میلۆدی، تەنیا دڵی دایکان دەیزانن"لە بنەڕەتیشدا، لای لایە و لورین و گورگانەشەوێ لە ناخی دەروونی دایکانی دلۆڤاندا سەریان هەڵداوە، پێناسەی لای لایەش هەر بە دایکانەوە گرێدراوە. کاتێ کە باس لای لایە دەکەین واتا باسیش لە دایکان دەکەین.

هۆنراوەکانی لای لایە و لوری ئاوازدار و کێشدارن، بە زۆری لەسەر کێشی رەسەنی کوردیمان (بڕگەیی) هۆنراونەتە، کە شێوەی نیمچە هۆنراوە و پەخشان ئامێزیان هەیە..هەندێکیشیان لە خانەی هۆنراوەدا ریزبەندی دەکرێن.. هۆنراوەکانی لای لایە کێشدار و سەروادارن، بە زمانێکی سادە و ساکار داڕێژراون. گۆرانییەکانی لای لایە هێمن و ناسکن، ئاوازەکانیان شیرینن، ترپەکانیان رێکن، لەگەڵ ترپە و لەرینەوەی راژەنینی لانک و بێشکە هەلۆرکدا گونجاون. چێژ و خۆشی و کارتێکردنێکی زیاتری لای لایە و لوری، بەندە بە قووڵی هەست و بە گەرم و گوڕی و بە دەنگ خۆشی و بە سۆزی لایلایەبێژانەوە. ئەو ئافرەتانەش کە لای لایە بۆ منداڵان دەکەن، دایکان و نەنکان و خوشکی گەورە و دایەنەکانن.

کچان لە دایکانیانەوە گوێیان لە لای لایە و لوری دەبێت و وەریان دەگرن. کە بوون بە دایکان ئەوانیش بۆ کۆرپەکانیان ئەم لای لایانە دەکەن.. لای لایەش بە پێی سەردەم و کات و بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی و دەروونی دایکانی لایلایەبێژەوە دەگۆڕێن. گەلێ لای

لایـەی و لـوری تازەمـان هەیە کە دایکـانی ئەمڕۆمـان یـا شاعـیران دایان ناون. دەقـی بەشێکی زۆری لای لایـە و لـورییە فۆلکـلۆرییە ڕەسەنکـانیشمان وەکوو خـۆیان نەماونەتەوە، دایکـانی لایلایەبـێژ یـا هونەرمەنــدانی گۆرانیــبێژ، دەســتکارییان کــردوون و وشـــە و کۆپـلەی تـازەیـان بـۆ زیـادکـردوون یـا وشـە و ڕستەیـان لێـیان لابـردوون.

لای لایـــە و لـــوری لە نەوەیـــەکەوە بـــۆ نەوەیـــەکی ترمـــان دەگـــوازرێنەوە و دەپـارێــزرێن. لە ئەمـــڕۆدا بە هـۆی پێـشکەوتنی تەکنەلــۆژیا و داهــێنانی ئـامێری تـــازەی ئاســانکاری، بە هـــۆی نووسـینەوەییان بە داتە، لای لایە و لورییەکانمـان خێراتـر و فروانتـر بڵاودەبنەوە و دەپـارێـزرێـن. بـە پێویستـیشی دەزانـین کـە لای لایـە بخـرێــتە پەیــڕە و پـرۆگـرامـەکــانی پـەروەردەیـــی و ببــێت بـــە بابـــەتێکی پەرتووکەکـــانی خوێنــدنەوەی کـــوردی بـــۆ پـۆلەکـــانی قوتابخـــانەی بنەڕەتــی، تـــا ببێـــت بە پردێکــی بەیەکگەیانــدن لە نێـوان ڕابــردوو و داهــاتوودا. تــا ڕۆڵەکـانیـشمان ئــەم ڕاستـیـیە بــزانن "ئـەوەی ڕابـردووی نەبێـت داهـاتووشی نیـیە"

گەرچـی نـاوەڕۆکی ئـەم لای لایــە و لورینـانەی دایکــان جیاوازیـان هــەیە، بەڵام مەبــەستی سـەرەکی هــەر هەموویــان ژیـرکــردنەوە و خافـڵانـدن و هانـدانی منـداڵەکانیان بۆ ئـەوەی بە خۆشی و بە ئـارامی و بەبـێ تـرس بنـوون.. ئەمەش خواسـت و هیـوای هەمـوو دایکـانە. (سـۆزان ئیـزاکـس) دەڵێت:"دایــک دەبێت ئــەوە بـزانێـت، کە ئـەو چەنـد خولـەکەی پێش نووسـتـن لەگەڵ منـداڵەکەیدا بەسەری دەبــات.. منـداڵەکەی وا هەست دەکـات کە دایـکی لـە هـۆشی دایـە و تـاریکیش ناتـوانێـت بیـترسێنـێت و قـووتی بـدات".

دەربـارەی واتـای لای لایە

وشـەی (لای لایـە) لە دووبـارەکـردنەوەی فـرمانی داخـوازی (لای) یەوە پێکهـاتووە، کە لــە دووبـارەکـردنەوەیــدا، پیــتە بـزوێــنی (ــە) خـراوەتـە سەر کـۆتـایی دووەمیــان.(لای) فـرمانی داخـوازییە واتـا (لال) یـا (بخــەوە) یـا (بنـوە) کـە دایکــان یـا لایـلایـەیێــژان بــەم فـرمانە داخـوازییە (لای) داوا لــە کۆرپەکــانیان دەکـەن کە بنــوون. ئەم وشـەیە (لای) بۆ سـووک و ئاسانی و نـزیک لە زمانی منـداڵانی کۆرپەوە وتراوە. واتە هاومانای فـرمانی داخــوازیی (لای لایــە)،(بنـوە بنـوە) یـا (بخـەوە بخـەوە) یـا (لال لال)ە، کـە دایکــان بە لای لایــــە داوا لە کۆرپەکـــانیان دەکەن کە ژێـــرببنەوە و نەگـــرین و چاولـێکــنێن و بـخەون. (لای، لال، لـوری) هـاومانــای فـرمــانی داخـــــوازیی (سلیــــــپ)ە، لە زمــــــانی ئینـگلـــــیزی دا. (لای لایـە، لایـە لایـە، لای لای، لایـلایـە، لاوە لاوە، لـوری لـوری) ئەم وشـانە هاومانــان و دەتـوانیــن هەمـوویــان لــە لای لایـەکـردنــدا بەکـاریان بـهێنـین.

لای لایـە لـە زمـانی ئینگـلیـزی دا پێی دەڵـێن (لولـلابی) یـا (کـاردلە سۆنـگ) لە زمـانی عەرەبیش دا (الهـدهـدة) یـا (اغـاني المهـد) یا (الليـلـولة) عەرەبەکـانی عێراق بە زۆری (دللـول)ی پێ دەڵـێن کە بە زۆری بە (لـولای) دەسـت پێدەکــات، لە فارسـی دا (لالا) یــە. ئازەری (لای لای)، عەرەب (دللـول)، فارس (لالا) هەرسێکیان لە وشـــەی (لای لایـــە)ی کوردییـــەوە وەریـــان گـرتـــوون.

لای لایە لە ناو فەرهەنگ و هۆنراوەی هەموو زمانەکانی گەلاندا، تایبەتمەندی خۆی هەیە، کە گوزارشت لە داب و نەریتی ئەو گەلانە دەکات. هەر قۆناغێکی مێژووییش تایبەتمەندی خۆی هەیە. دەتوانین لە ڕێی لای لایەوە رادەی رۆشنبیری گەلان پێناسە بکەین. بەڵام سەرەڕای تایبەتمەندییەکانی هەر گەلێک لە لای لایەکانیاندا، هاوبەشی و تێکەڵییەکیش لە نێوان لای لایەی گەلاندا هەیە.. هەندێ جار وا دەردەکەون، وەکوو ئەوەی کە لە سەرچاوەیەکەوە هاتووبن.

ئامژە بە نووسینێکی گرنگی نووسەر (د. موئەید عەبدولستار) دەدەین، کە لە بەرواری (٥/نۆڤەمبەر/٢٠٠٧) لەژێر ناونیشانی (ترانيم الاطفال واغاني الامهات، دللول العراقية، كرديه ذات اصول مشتركة مع الانگيزيه) کە لە سایتی (کلکامش) دا بڵاوی کردۆتەوە، بەپێی نووسینەکەی دکتۆر موئەید:"بە ناوبانگترین لای لایە لە ناوەڕاست و خوارووی عێراقدا (دللول)ە، کە بەرانبەر بە (لای لایە)ی کوردییە. دایکانی عەرەبی عێراقی بە زۆری سەرەتای گۆرانییەکانیان بۆ کردنە خەوی منداڵەکانیان بە (دللول یالولد یابني دللول) دەستپێدەکەن. دایکانی کوردیش بە زۆری بە (لای لایە کۆرپەی شیرینم لایە) دەست پێدەکەن.. زۆربەی لای لایەکانی تریش لەم سەرەتایانەوە دەستیان پێکردوون. گەر بڕوانینە رەگ و رەسەنی (دللول)ی عەرەبی، هاوبەشە لەگەڵ وشەی (دل) یا (دڵ)ی کوردی. لە دیالێکتی کرمانجیی باکووردا، گۆرانی (دلو دلو) کە بە دیالێکتی کرمانجیی باشوور "دڵم دڵم"ە بە ناوبانگە. لە لوڕی و فەیلیش دا (لالو) یا (لالو بکە) واتە بنوە کە بە شێوەی فرمانی داخوازی، تەنها بە منداڵ دەوترێت (لالوبکە) واتا بنوە.

وشـەی (دل)ی کـوردی بە شـێوەیەکی فـراوان چـۆتە نێـو گـۆرانی عەرەبییەوە بە تایبەتیش لە مەقـامات دا، وشەی (دلـم) یا (دلي دلي) لە زۆر دەسـتپێکی مەقـام و گـۆرانی عەرەبـی لـە عێراقـدا بـەکارهێـنراون، کـە هەمـان وشـەی (دل : دڵ) کـوردیـیە. مـەقـامبێـژانی عـەرەب دان بـەم راستییەدا دەنێن و ناتـوانن هـاشای لـێبکەن کە کـارتێکردنی گـۆرانی کـوردی لەسـەر مەقـامات و گۆرانی عەرەبی لە عێراقدا بە زەقی دیـارە و ناشارێتەوە.

لای لایـە لە هـەنـدێ لـە زمانەکـانی جیهـاندا: لە (کوردیـدا: لای لایە) لە(ئینگـلیزیـدا: لـولا لـولا) لە (ئەڵمـانیـدا: لیـا پـۆ پیـا) لە (ئیسـپانیدا: نـا نـا) لە (رووسـیدا: بایـۆ بـای) لە (ئیتالـیدا: نیـنا نـانـا) لە (عیـبـریدا: نـومي نـومي) لە (پـورتوگـالیدا: نـانـا نـانـا) لە (لاتینیـدا: ئیـا ئیـا) لە (یۆنـانیـدا: نـانی نـانی) لە (رۆمـانیدا: نـانی نـانی) لـە (عێراقـیدا: دللـول دللـول) لە (عـەرەبیـدا: نـم نـم) لە (فـارسیـدا: لالا لالا) لە (ئـازەریدا: لای لای) لە (تـورکـیدا: نـەنی نـەنی) لە (ئەفغـانیـدا : لالـی لالـی).. وشەکـان لەیـەکەوە نزیکـن. هەموو ئەو وشانەی زمانەکان، فرمانی داخوازین دوا لە کۆرپەکانیان دەکەن کە بنوون.

هەر(دکتۆر موئەید عەبدولستار) دەڵـێ: تێبینـی ئەوەش دەکەین کە کە لێکچوون لە نێوان لای لایەکـاندا هـەیە، بۆ نموونە لە یەکـتر نزیکـی لای لایـەی عەرەبـی و عیبـری لە (نـم) و (نـومي) دا، ئەمەش دەگەڕێتەوە بـۆ رەگـی هـاوبەشی زمـانی هەردوکیـان.. هەروەهـاش لەیـەک نـزیـکی سـەدای (لـولا لـولا)ی ئینگـلـیزی لە (لای لایـە)ی کوردییەوە، چـونـکە رەگـێکی هـاوبەشی زمانیـان هـەیە.. سەیـریش نییە کە زانـایەکی بەریتـانی، پێـی وابێـت کە لـە (سـەدا حەفتـا)ی وشـە ئینگـلـیزییەکـان بـە رەسـەن سۆمـەریـن.

نــاوەڕۆکی لای لایــە و گۆرانییەکـانی منـداڵان، هـیوا و ئـاوات و خـۆزگە و ئارەزووەکـانی دایکـانی کوردمانی لەخۆگـرتوون.. گەر بە وردی شــرۆڤەی لایـــلایەکانی دایکـــان بکەیــن، ئەومـــان بــۆ دەردەکەوێت، کە ئەم لای لایـانە پڕن لە مانا و ئاموژگاری و پەند بۆ منداڵان و بۆ کۆمەڵگـای کوردیمـان، کە چـۆن دایکـان لە میانـەی ئەو لای لایانــەوە گـوزارشــت لە سـەختی ژیـانیان و لە کوێـرەوەری و مەینەتییەکانیـــان دەکەن، هـــیوا و ئاواتەکـانیـشیان بە داهـاتـــووی کۆرپەکـانیـانەوە گــرێ داون. لای لایــەی دایکـان بە هەر زمـان و ئاوازێک بوتـرێن، دەبینین هەموو دایکان بە دەوری ئـەم واتایـانـەدا دەسـووڕێنـــەوە، کـــە بـــە کـــورتی لـــەم خـاڵانـــەدا چـــڕمان کـردوونـەتـەوە:

١ــ نووسـتن پێویـستییەکی سـەرەکی مــرۆڤە، بە تـایبەتیش منـــداڵان پێویــستییەکی زیاتـــریان بە نووســـتن هەیە.. بــۆیە دایکـــان داوا لە کۆرپەکانیــان دەکەن کە بنــوون.. نــزاش دەکەن و لە یــەزدان و لە پێغـەمبەران و لە فـریشتەکـان و لە هەمـوو پیاوچاکـان دەپــاڕێنەوە، کە منـداڵەکــانیان بــە هــێمنی و ئــارمی و بــە خــۆشی و شـــادییەوە بنـوون، پاسەوانیان بـن و ئاگـایان لێیان بێت و بیان پارێـزن.. نـزای ئــەوەش دەکەن کە تەنــدروستی منــداڵەکانیان بــاش بێـت و تەمەنیـان درێـژبێـت و نـەخـۆش نـەکـەون و هـەرگـیز مـەرگـیان نەبیـنن و جەرگیـان نەسووتـێت، شـەونخوونیان بە فـێڕۆ نەچێت و لێیـان بـێ ئومێد نەبن و رەنجیان بـە فیڕۆ نـەدەن.. بـە زووییـش گـەورەبـن و خـزمـەتی گـەل و نیشـتمانەکەیـان بـکەن.

بە هـۆی بـوونی ئاینی جۆراوجـۆر لە کوردستان دا، هەر ئاینێـک بە بـڕوا و بە شـێوازی خــۆی دەپـــاڕێتەوە و داوا لە یەزدانـــی مەزن دەکـات.. سـەرەڕای لای لایـــە کـــردن بە چەنـــد دیـالێکتـــێکی

جـياوازی زمـانی كـوردی، بـــەڵام ريتـمی لای لايـەكـان هـەمـان ريتـمن.

٢ـ بەڵـێن دانی دايكـان بۆ دڵخـۆشكـردنی منـداڵەكانيان، گەر بنـوون ديـاری و پـاداشتيان پێشكەش دەكـەن. دوايـی دێيـنە سـەر ئـەو بەڵـێنانەی كە دايكـان بە كۆرپەكـانيان دەدەن.

٣ـ ترسانـدنی منداڵان گەر نەنوون، بە دڕندە و گيانەوەری خەياڵی و ئەفسانەيی، يا بەو ئاژەڵانـەی كە لە ژينگەكەيـان دا هـەن وەكوو: دێـو، جـنۆكە، شـەوە، شومقـار، گـورگ، كەمتيـار، چەقـەڵ، ڕێـوی، سـەگ، پشيلە، كەڵـەشێر، مانگا،...هتد (گورگانـە شەوێ).

٤ـ دەربڕينی سەرسامی بە منـداڵەكانيان، باسكردنی خەسڵەتەكانيان و خۆشەويستييان.

٥ـ پێشبينيكـردن و هيواخـوازيی داهـاتـوويـەكی بـاش و گـەش بـۆ منـداڵـەكـانـيان.

٦ـ دەربـڕينی هەسـت و سـۆز و خۆشەويـستی دايكـان بـۆ منـداڵەكـانيان، هەستی دايكـان هەسـتێكی تـايبەتی بێوێـنەيە، هـەردەم منـداڵەكـانيان لايـان شيرينن و لەبـەر دڵانيـانـن.

٧ـ دايكـان لـە ميانـەی لای لايـە و لـوريـن و لاوانـدنـەوە. راز و گلـەيی و گـازنـدە لـە پنـج ومۆركـردن و لە سنووردارکـردنی ئـازاديیان دەكەن، باسـيش لە ژيـانی تـاڵی پـڕ لە ئـازار و لـە نـەهامـەتی و مەينـەتی و كـوێـرەوەری و لـە ژيـانی دوور لـە هـاوسـەری و ڕۆژگـاری سەختـی خۆيـان دەكـەن.. ئـەم ناخـۆشی و مەينەتييـانەيـان دەكـەنە هـەوێـينی نـاوەڕۆكی لای لايـە و لاوانـدنەوە بـۆ كۆرپەكـانيان.. بـە لاوانـدنـەوە و گەرمەشـين، بـە ئـاوازێـكی غـەمگين دەريـان دەبـڕن..

هەروەکوو (کاپیتسا) دەڵێت:" بۆ ماوەیەکی درێژخایەن ئافرەتانی رۆژهەڵات کۆیلەی نێو خێزان و کزەڵۆک بوون"

٨- جار و بار لای لایەی دایکان رەخنەئامێزن و بە توێکڵن، تانە و توانجی رامیارییان لەخۆگرتوون، یا بۆنی شۆڕشگێڕنەیان لێدێن، یا سەرکۆنەی ستەم و زۆرداری دەکەن.

ماوەی قۆناغی نێو لانکیش لە دوو هەفتەوە تا دوو ساڵ و نیوە، کە بە قۆناغی شیرەمژ یا (شیرخۆر) ناوەدەبرێت، لەم قۆناغەدا منداڵانی شیرخۆر بۆ مەستبوونیان لە پێویستی و پێداویستییەکانیان بە تەواوی پشت بە کەسانی تر دەبەستن، بە تایبەتیش پشت بە دایکانیان دەبەستن، تا ئەو کاتەی کە دەتوانن پشت بە سەربەخۆیی خۆیان ببەستن، لە میانەی فێربوون و کۆنترۆڵکردن و زاڵبوونیان بەسەر ماسوولکەکانیاندا، ئەو کاتە خۆیان خواردنەکانیان دەخۆن، فێری رویشتن و قسەکردن و یاری دەبن، فێری کۆمەڵێک وشە و دەستەواژە و رستەش دەبن.

هەر لەم قۆناغەشدا، کاردانەوەیان بۆ ترپە رێکەکان دەبێت، کە لە لێدانەکانی دڵی دایکانیانەوە ئاشنایان بوون، کە دایکانیان دەیان خستنە سەر دڵیان و هەستیان بە هێمنی و ئارامی دەکردن، هەروەها بەو ترپە رێکانە و بەو ئاوازانە ئاشان دەبن، کە دایکانیان بە لای لایە و لوری و لاواندنەوە بۆیانیان دەچڕن. توێژێنەرەکان لای لایە و گورانییەکان بۆ منداڵان لەم قۆناغەدا، دەکەنە سێ بەشەوە:

بەشی یەکەم: لای لایە و لوریی ئاراستەکراو بۆ منداڵانی کۆرپە: لەم چەشـــنە ســـترانانەدا دایکـــان هـــیوا و ئـــاوات و خۆشـــبەختی و داهـــاتووگەشی و جـــوانی و جـــوامێری و ئـــازایەتی و..هتـــد. بـــۆ کۆرپەکانیـان دەخـوازن. ئەم لای لایە و لورییـانەش بەپێـی رەگەزی منـداڵان لە کـــوڕانەوە بـــۆ کچـــان و بە پێـــی پـــێگەی کـــۆمەڵایەتی دەگـۆڕێن.. لای لایەکـان پەیوەنـدیان بە خەوانـدنی منداڵانەوە هـەیە.. گورگانە شەوێش بەشێکە لەلای لایە.. ناوەڕۆکەکـانی ئەم لای لایـە و لـوریـیـانە، زیاتـر بـە سـەدا و بـە گـەرم و گـوڕی لایـلایەبێژەکـانەوە بەنـدن. منـداڵانی ئـەم قـۆنـاغە، هێـشتا فـێری زمـان نەبـوونە. لــە واتاکـانی وشەکـانی لای لایـە تێناگەن، بەڵام چێـژ و خۆشـی لە ئـاواز و ترپـە و لە سەرواکانی هۆنراوەکان وەردەگرن.

بەشـی دووەم: ئەو لای لایە و لوریـیـانەن کە نـاوەڕۆکێکی پێکەناوییـان هەیە (جەڤەنگین) بۆ منـداڵانی تەمەن سـاڵ و نیـوی تـا دوو سـاڵان.. لـــەم تەمەنـــەدا منـــداڵان تـــا رادەیـــەک لە نـــاوەڕۆکی لای لایـەکـــان تێـدەگـەن.

بەشـــی ســـێیەم: گۆرانییەکـــانی هەڵپەڕانـــدن کە بە (ئـــش ئـــش) یـــش ناودەبـرێن، پەیوەنـدییان بـە هـەڵـپەڕانـدن و یـاری لەگـەڵ کـردن و ختـووکـــەدان و پێگـرتـــنی منـداڵانـــەوە هـــەیە. کـــاتێ کە منـــداڵان سەرپێ دەکەون و دەکەونە پێڕەوکە، هـەردوو دەستەکـانیان دەگـرن و بۆیـان دەڵـێن:(تـاتی.. تـاتی.. یا خوا بەخێـر هـاتی) یـان (دارە دارە.. پـــێ بگـــرە بەهـــارە) لای لایـــە بـــێ بنـــاغە نیـــیە، گـــوزارشتە لە خـۆشییەکـان و لە ناخۆشییەکـانی مـرۆڤ، کە لە پەیـوەندییەکی پتـەوی ژیـانی کۆمەڵایـەتی خەڵـک و دۆخـی رۆژگـارەوە سەرهەڵـدەدات.

(تـۆڵستـۆی) دەڵێت:" گەر بناغـەی کارێـک تێیگەیت، بەشەکـانی سـەر بناغـەکە روونـتر دەبن و تـۆڕی سایکـۆلۆژیای مـرۆڤ تێدەگەیت..

ئەستەمە مرۆڤ لە لای لایە دێرینەکان چێژ وەربگرێت، یان کاری تێبکەن، گەر شارەزای ماڵە جووتیاری کوخ نشین نەبێت و ژنە جووتیاری بەر ئاگردان نەبینێت، کە لە سەرێکەوە بە دەم تەشی رستنەوە، لانک بە پێیەک رادەژێنێت و زریان بەسەر ماڵە نوغرۆکەیدا هەڵدەکات، لە سەرێکی دیکەوە سیسرکێک گاز لە منداڵەکەی دەگرێت. تەنیا رووناکی ژیانیشی ئەو تروسکە کزەیە کە لەسەر بزووتی ئاکامی رەژوو هەڵدێت، هەرچی هێما و بزووتنەوەکانی ناوەوەی لای لایەیە لەم راستییانەوە سەرهەڵدەدەن"

مێـژووی لای لایـه

مێژووی لای لایە زۆر کۆنە، لەوانەیە بگەڕێتەوە بۆ بوونی مرۆڤ و پێکهێنانی خێزان لەسەر گـۆی زەویـدا، بۆ دروستبوونی پەیـوەنـدی نێـوان منـداڵان و دایکـانیان، لە هـەر کوێیـەکی دنیـادا منـداڵان هـەبن، دایکـانیان لای لایـە و گـۆرانیان بـۆ دەڵـێن گەر بە مـزە مـزکردنیشبن. لای لایـە بە چەنـدین قۆناغی مێژوویی دا تێپەڕیوە، لە هەر قۆناغێکیـشدا بە پێـی بـارودۆخی دەوروبەرەکەیـان و ئەو رۆژگـارانەی کە تێیانـدا ژیـاون، تایبەتمەنـدی خۆیـان وەرگرتـوون، سەرهەڵدانی ریتم و ئاواز لای مرۆڤ لە داهێنانی زمانیش کۆنترە.

دوور لە زیـادەڕۆیی، بە بەڵـگەوە و لە چەنـدین سـەرچاوەی بیانیشدا، دان بەم راسـتییەدا نـراوە، کە دایکـانی کوردمـان لە کوردسـتان دا، یەکەمین کەسن کە لای لایەیان داهێناون. کـۆنتـرین لای لایـەش لـە هەمـوو جیهانـدا، کە تـا ئەمـڕۆ دوزرابێتـەوە.. لای لایـەیـەکی کـوردییە، کـە بـە زمـانی (ئـاڤێستـای پیـرۆز) نـووسـراوە، زمـانی ئـاڤێسـتـاش زمـانی مـادی یە، واتـای (ئـاڤێستا : بنـاغـە و بنیاتنـانی بەهێـز) دەڵـێن لەسەر پێستی دوانـزە هـەزار مانگـا نووسـرابۆوە. زەردەشـتی پێغەمبـەر، ئـاڤێـستـای بـەو زمـانە نـووسیـوە. (مێجەرسـۆن) یـش جەختـی لەسـەر ئەوە کـردووە، کە سـەرچاوەی زمانی کوردی، زمانی مـادی یە.. ئایـنی زەردەشتیش ئـاینێکی زۆر کۆنـە و زۆریـش لەو مێژووانـەش کۆنـترە کە لـە هەنـدێ بـاس و لـێکۆڵـینەوە و سەرچـاوەدا ئاماژەیـان پێـداون. بێجـگە لـە کـورد، چەنـد

نەتــەوەیەکی تــریش لەســەر ئــەم ئاینــە بــوون، وەکــوو، فــارس و هینـد.

مێـژووی ئـەم لای لایـە کوردییەمان بۆ زیاتـر لە (چـوارده هـەزار ساڵ) بەر لە ئەمــڕۆ دەگەڕێتــەوە.. پـرۆفیسۆر دکتـۆر (فــاروق سەفــی زادە بـۆرەکــەیی) دەقــی ئــەم لای لایــە کـوردییەی بە پیتـی ئــارامیی کــوردی لە ژمــارە (٥) ی ســاڵی (٢٠١١)ی گۆڤــاری مانگـانەی (ئانـاهـیتا) دا بڵاوکــردۆتەوە. پرۆفیسۆر فــاروق سـەفی زادە ئەم لای لایەیشــی لە زمــانی دایــکە (میــنا ئـیزدمهــر بـۆرەکـــــــەیی)ی ئەمــــــــــرەوە وەری گـرتــــــــــووە. ئەمەش دەقی ئەو لای لایە کۆنە کوردییەمانە، کە بە زمانی مـادی یا (ئاڤێستا) وتراوە:

رۆڵــــە لای لایــــە ، کۆرپـەم لای لایــــە
نازانــــم بـۆچـــــی دەنـگـــــت دەرنـایــــە

ئاشـیـمە و وهـــوو وەهـیشـــتم ئەســـتی
ئووشــتا ئەســـتی یە ئـووشــتا ئەهـمــایی

هــی یـەت ئەشـایی وەهـیشـتای ئـەشـــیم
یەتــا ئاهـــوودە تـــی ری یـــو ئـەتـــــها

رەتـــووش ئەشــاتە چیت هەچــا یەتـــــا
وەنــگە هــو ئـەشـــا دەزدا ئـامـەنـەنــــگ

شـیوس نەمــانە ئەنــگ هـواشـە مــــەزدا
هــی یـەت ئەشـایی وەهـیشـتای ئـەشـــیم

خشـــتەری میچـــا ئـاهـــــورایی ئـــا
ییــم درگو پــی یو دەدەت راســـتاریـم

رۆڵـــە لای لایــە ، کۆرپــەم لای لایـــە
گــویّ بگـــرە لە مـن ، دەنــگی یـەزدایـــە

هـی یـەت ئـەشــایی وەهـیشـتای ئـەشــیم

دەقــی ئــەم لای لایـەیـە بـەم، شێـوەیە وەریـان گێـڕاوە بـۆ ســەر زمـانی فـارسی:

فـرزنـــــــدم لالا ، دلبـــــندم لالا
نمی دانـم چرا صدایت درنمی آید

راسـتی و داد بهـــترین اسـت
پـــــاکی خۆشـــــبختی اسـت

خۆشبەختی برای کسی است کە راستی
و داد را برای راستی و داد انجام دهد
همان گونە کە خـدوانـد راستی و دادگـری است
راهـبـر دنـیایی نیـز بـر پـایـە راستی و دادگـری بـرگـزیـدە شود
این دوو با کـردرهـا و انـدیشـە (وهـومـن) بـرگـزیـدە مـی شـوند
تا همە کردارها، از روی نیکی و راستی و خرد انجام دادە شوند
هـمان گوونە کە خداونـد راستی و دادگری اسـت
و راسـتی دادگـری در همە جـا خـود را بنمـایـاند
و نیک کرداری ، با نیروی اهوارایی پرۆش یابد
و بـە یـاری نـاتوانـــان و نـــاداران بشـــتابد
فـرزنـــــــــــدم لالا ، دلبـــــــــندم لالا

گوش به من بسپار ، صدای خداوند است
همان گونه که خداوند ، راستی و دادگری است

وەرگێرانی ئەم لای لایەیە، لە فارسییەوە بۆ سەر زمانی کوردی بە دیالێکتی کرمانجیی باشوور ـ سۆرانی، بەم جۆرەیە.

رۆڵە لای لایە ، کۆرپەم لای لایە
نازانم بۆچی دەنگت دەرنایە

راستی و هەق چاکترین دیارییە
ئاکاری باش بەختەوەرییە

خۆشبەختی بۆ کەسێکە راست و دادپەروەربێت
تەنیا راستی و داد ئەنجامدەربێت

هەر بە شێوازی خوداوەند راست و دادپەروەربێت
رابەری دنیاییش راستی و داد هەڵبژێرەربێت

ئەم دوانە بەکردار و ئەندێشەی چاک (وهومن) هەڵدەبژێرێن
تا هەموو کردارەکان بە چاکی و راستی و ئاوەزەوە ئەنجام بدرێن

هەر بەو شێوازەی کە خوداوەند خۆی راست و دادپەروەرە
راستی و دادپەروەری لە هەموو شوێنێ خۆی بنوێنێت

کرداری چاک بە هێزی ئاهوورایی پەروەردەدە بێت
بە هانای بێ توانایان و نەدارەکانەوە دێت

رۆڵە لای لایە کۆرپەم لای لایە
گوێ لە من بگرە، دەنگی خودایە

کێشی ئــەم لای لایەیــەش بە زمــانی ئاڤێستا، کێشێکی کــۆنی کــوردیی ئــەو ســەردەمەی کوردســتان بــووە، کە بە کێــشی (گــاتــاهــاست) ناوبــراوە، کە کێشێکی فۆلکلۆری کوردی کــۆن بــوو. زۆربــەی گۆرانیــیە فۆلکلۆرییــە کــوردییەکــانی کۆنمــان لەسـەر ئـەم کێشە هۆنـرانـەتـەوە: (تـەنـەن تـەن تـەنـەن تـەن تەنــەن).

شـایەنی باسیشە ئـەم لای لایـەیە کـوردییە، وەکــوو سرووودێــک لە نـوێـژە ناسـرەوەکـانی (زەردەشتییەکـان) و (میـهـریان) دا، لە زمـانی ئاڤێستا و لە زمان گەلـێکی زۆر کۆنــەوە بە یادگـاری بــە جـێماون. مەبەستیش لە گەلـێکی زۆر کۆن گەلی کوردمانە. کە کۆنتـرین گــەلە لە هەمـوو رۆژهەـەڵاتـدا.

لە خـوارووی عێراقیشـدا، کۆمەڵێک لای لایــە دۆزراونەتـەوە، کە لەســەر تاتــە قـــوڕی سوورەوەکـــراو، بە (نووسیـــنی مێـــخی) نووسراون، مێـژوویان دەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی سۆمەرییەکـان. لای لایـەی سۆمەرییەکـان، لە منـداڵ دەپـاڕێنەوە کە بنوێت، هـەروەکوو لە هۆنـراوەی (شولکی سمتی) ی هـاوسەری شا (شـولکی) دا هاتووە، کە لە بنەماڵەی سێیەمی (ئـور) بوو، کە بۆ کوڕە نەخۆشەکەی دایناوە. دایکـانی ســۆمەری وەکــوو ئەوەی کەــ وا بـاوبــوو، داوایــان لـــە کۆرپــەکـــانیان ناکـــرد، بەڵکــو بـــە زۆری داوایـــان لـــە خـــەوی دەســەڵاتـــدار دەکــرد و لـــێی دەپـاڕانـــەوە، کــە بچێـــتە چـــاوی کۆرپـەکـانیـانەوە، بـە هیوای ئەوەی بە ئارامی و خۆشییەوە بنـوون.. هەروەکوو لـەم لای لایەیـەدا دەردەکـەوێت، کە مێژوووکەی بۆ (پێنج هەزار) ساڵ بەر لە ئەمڕۆ دەگەڕێتـەوە.. دایک لەم لای لایـەیەدا، داوا

لە خـودی خەو دەکـات و لێـی دەپـاڕێتەوە، کە بێـت و کـۆرپەکەی بخەوێنـێت، دەڵـێت:

ئـەی خـەو وەرە، وەرە ئـەی خــو
وەرە دەبینی کە کۆرپەکەم ڕاکشاوە
ئەی خـەو خێرا سەرمان لـێدە کوڕەکەم بـزێـوە
وای لـێیکە کە چـاوە لـێکنەنـاوەکانی بنووقـێنێت
دەستـت بخـەرە سـەر چـــاوە کـلــکراوەکـانی
دەربـارەی زمـانیـشی کە لـە دەنـگ نـاوەستـێت
بیگـرە و لـێی مەگەڕی کە چـاوەکـانی هەڵبێـنێت

دایکە سۆمەرییەکە لەسەری دەڕوات و لای لایە بۆ منداڵە نەخۆشەکەی دەکات و بەڵێنی دەداتـێ کـە خـەو دێـت و کـۆشی پـڕ لــە شـیرینی و لـە پەنـیری خۆمـاڵی و کـاهـوی تـازە دەکـات، کـە لـە بـاخچـەکـە کـراوەتـەوە، لـە نەخـۆشییەکـەت چـاکـت دەکـاتـەوە:

خـەو کـۆشت پـڕ لە شـیرینی دەکـات
منیش پارچـە پەنـیرە بچـووکەکـانت بـۆ شیریـن دەکەم
ئەم پارچە بچووکانە پیاوانی گەورەش چاک دەکـاتەوە

لە لای لایـەیـەکی تـری سۆمـەریـدا، دایـکـێک کـوڕە منـداڵــەکەی دەدوێنـێت و دەڵـێت:

ژنێـک بـو کـــوڕەکـەم دەخـــــوازم
کوڕێـکی هـەڵـــــکەوتووی دەبێـت
خـزمـەتـکــــارە جـــــــــوانـەکە
ئێـشـــکی منــداڵـەکەی دەگـــــرێت
لە مەمکەکانییەوە شیری دەداتـێت

شایـەنی باسیشە، بەپـێی چەنـدین بەڵـگە و تـوێژینەوە و لێکۆڵیـنەوەی مـــێژوویی، ســـاغ بـــۆتەوە و جەخـــت لەســـەر ئەوە دەکەن، کە سۆمەرییەکان بە رەچـەڵەک کوردن و لە پێشا لە نـاوچە شـاخاوییەکانی کوردسـتان ژیـاون، دوایـی بە هـۆی سـەختی کەش و ئـاوهـەواوە، بەرەو دەشـــتاییەکانی خـــوارووی عێـــراق رەویـــان کـــردوون و نیـشتەجێبوون. گەورەتـرین و پێشکەوتووترین شارستانییان بنیـات نـا. بـۆ یەکەمـین جـاریش بە دەیـان داهێنانیـان داهـێنا. گرنگـترین داهێنانەکـانیان (نووسـینی مێخـی) یە، کە بـە سەرەتـای قۆناغـێکی مێـژوویی نـوێ و بە وەرچەرخـانێکی گـرنگ و بە شۆڕشـێکی داهێنان و پێشکەوتن دادەنرێت.

ئەو هونەرمەندە کوردانەی لای لایە و لانکۆڵێ یان وتووە

پێمان خۆشە ناوی ئەو هونەرمەندە گۆرانبێژانە و لایلایەبێژانەمان لەم پەرتووکەدا بنووسین، کە لای لایە و لورین و لانکۆڵێ یان بە دەنگ و بە ئاوازەوە بۆ منداڵان وتوون و تۆماریان کردوون. داوای لێبووردنیش لەو لایلایەبێژانە و لانکۆڵێ بێژانەش دەکەم، کە لای لایە و لورین و لانکۆڵێ یان وتوون و ناوەکانیان بەرچاوی ئێمە نەکەوتوون و ناوەکانیان لە نێو ئەم ناوانەدا نین.
ناوی لایلایەبێژان و لانکۆڵێ بێژان:

(محەمەد مامڵێ، مەزهەر خالقی، خەلیل سدیقی، ناسر رەزازی، حەسەن زیرەک، مەرزییە فەریقی، حەمە جەزا عەلی، بێژەن کامکار، سەحەر لوتفی، حیشمەتوڵڵا لوڕنەژاد، فەتانە وەلیدی، سەعید گاباری، حەمە حوسێن کێمنەیی، رەفیق چالاک، ئەیاز یوسف، دایکە دەوڵەت، گوڵسیڤین مەدار، لۆکە زاهیر، جەلال سەعید، تارا جاف، عەزیز مامڵێ، کامەران عومەر، محەمەد فەخری، سەحەر زێیایی، مەهدی عەباسی و مینا دەریس، لەیلا فەریقی، پشتیوان نەورۆڵی، پەروین شازادە، نوری باریکەیی، شەهرام نازری، کارین ـ پێلستانگ، سەیوان گاگڵی، کەیهان کەڵهوڕی، فەرزاد فەریدی،غەزەل مستەفا، شادی غولامی، سیما بینا، مەلا حوسێن عەبدوڵڵا زادە، موحسین لوڕستانی، شێنێ، مەهدی جوانڕۆیی، ئەمیر عەلی، دیمەن، عەلی محەممەد ئەرسەلان، کاروانی نەی، دەریا دادڤار، رەزا نەزەری، مەهدۆخت وەزیری، کامکار ئەمیری، زانا عەبدوڵڵا، پەری زەنگەنە، یوسف عەبدی حوسێن، ئیلیان

ئـاليا، مەسـعـود جەلـيـلـيان. گـرووپی کـوردان یـارسـانی، جـەلال حەسـەنپـوور، سـمايـل مامـلێ، فەرمـان نـەورۆڵی، کەتـايـۆن،...هـتد) جـگە لەوەی کە بە دەنگـی چەنـدين دايکـانی دەنگخۆشی کـوردمـان، لای لايـە و لـورين و لاواندنەوە وتـراون. بـەڵام ناوەکانيـان و لای لايـە و لورينەکانيان تۆمـار نەکراون.

سوودەکانی لای لایە بۆ منداڵان

دایکان و باوکان و کەسانێکی کەم ئەوە دەزانن، کە سوودەکانی لای لایەی دایکان بۆ منداڵەکانیان، لە رووی دەروونی و جەستەیی و گەشەکردن و فێرکردن و فێربوونەوە، زۆر زۆرن و نایەنە هەژمارکردن و جوغزهێنان بە دەوریاندا.. چەندین لێکۆڵینەوە و توێژینەوە و تاقیکردنەوەی پراکتیکی و مەیدانی، کە لە لایەن شارەزایانی دەروونی منداڵان و لە لایەن پزیشکانی پسپۆری دەروونی و نەخۆشییەکانی منداڵان ئەنجام دراون، هەر هەموویان جەختیان لەسەر بایەخ و سوودەکانی لای لەیەی دایکان بۆ منداڵان کردوون.. تا ئەو رادەیەی کە لای لایەی دایکان بە هێورکردنەوەیەکی ئەفسووناوی و بێوێنە دەزانن.. بە کورتی و بە چڕی لەم خاڵانەی خوارەوەدا، گرنگترین سوودەکانی لای لایەی دایکان بۆ منداڵان، ریزبەند دەکەین، بەو هیوایەی دایکان و باوکانی ئەمڕۆی کوردمان و دایانگاکانی کوردستان سوودیان لێوەربگرن:

١ـ لای لایەی دایکان، بە قوتابخانەی یەکەمی جیهانی منداڵان دادەنرێت، بۆ گوێگرتن لە جوانترین وشە و لە ناسکترین میلۆدی و لە شیرینترین دەنگ.. هەر لە کۆرپەییەوە گوێیەکانی منداڵان بە وشە و بە قسەی خۆش رادێن.. گریان و نوزە نوزیان دەگۆڕێت، بە زەردەخەنە و پێکەنین و دڵی دایکان و کەسانی دەوروبەریان خۆشدەکەن، بە ئارامی و هێمنی و بێترس دەنوون. ئەمەش هێنانەدی ئامانجێکی سەرەکی لای لایەی دایکانە.

٢ــ لە تۆیــژینەوەیەکی پراکتیکــیدا، کە لە لایەن پەیمانگــای پزیــشکی ئەمریکــاوە ئەنجــام دراوە، لای لایــەی دایکــان، پەیــوەنــدییەکــی تــونــدوتــۆڵ لــە نێــوان دایکــان و منــداڵانــدا دروست دەکات. واش دەکات کە منداڵان بــڕوا و متمــانەیەکی زۆریــان بە خۆیــان هەبێــت.
٣ــ لە لای لایــەدا، ســۆزداری و خۆشەویــستیی دایکــان، تــێکەڵ بە نــاخی ویــژدانیان دەبن، کە بەهــای مرۆڤایەتییان لێ بەرجەستە دەبێــت. دایکان بە چەند کۆپلە لای لایەیەکی کێش و سەروادار، گــوزارشت لە خواســت و لە هــیواداریی‌ەکانیان بــۆ کۆرپەکــانیان دەکەن، کە بە ئارمی بنوون و تەندروست بن، تەمەن درێــژبن، داهــاتوویەکی بــاڵا و گەشیان ببێت.

٤ــ لای لایــەی دایکــان، بە خۆشــترین گــۆرانییەکــانی منــداڵان دادەنــرێت، کە دایکــان بــە شێوازێکی بلیمەتانە و بە زمــانێکی شیرین و ئاسـان دایــان دەڕێــژن، گەرچــی لە سەرەتــادا منــداڵانی ســاوا لە واتــای وشەکــان و لە مەبەستی لای لایەکــان تێ ناگەن، بــەڵام چێژ و خــۆشی لە رتــمی دەنــگ و لــە ئــاوازەکــانی لای لایەکــان وەردەگــرن.. خەیــاڵ و هــۆش و سەرنجــیان رادەکێشن، هۆگــر و ئاشــنایان دەبن.. وشەکــانیش لە بیریانــدا کۆدەکــەنەوە.

٥ــ دایکــان لە لای لایــەدا، بە زمــانێکی شیــرینی هەنگــوێــنی، هەستی ناسک و سۆزی قــووڵ و خۆشەویستی بێــپایانی خۆیــان بۆ جگەرگۆشەکانیان دەردەبــڕن. کۆرپەکانیشیان هــەست بــەوە دەکــەن، کە جــێی بایــەخــدانی دایکــانیان و نــازیــان هەڵــدەگــرن و خۆشــیان دەوێــن.. ئەم هەســت و تێگەیــشتنەی منــداڵانیش لە وشەکــانی دایکــانیان، لــە گۆزارشتی دەموچــاو و لە رووگەشــی و چــاوگەشی و زەردەخــەنەی سەر لێوەکانیان و لە بــزواندنی دەســت و پێیەکــانیان و

لە جوولەی جەستەیان و لە روانینەکانیان، لە چەپڵەلێدانیان و لە جۆرەکانی گرووگاڵەکانیادا دەردەکەون.

٦- لای لایە، بە هۆی موزیکی ناوەکی و هارمۆنیەتی تایبەتی خۆیەوە، لە رەوتی پەروەردە و فێربووندا، کاریگەرییەکی دیاری و بەهێزی هەیە.. بەشداریش لە دروستکردنی کەسایەتی دروست و هاوسەنگی منداڵان دەکات.

٧- لای لایەی دایکان، لە رۆشنبیریی سەر زارەکی کوردیدا زۆر بڵاوە، لای لایە بایەخێکی گەورەی رۆشنبیری و ئەدەبی و کۆمەڵایەتی و مێژوویی هەیە، بەهایەکی گرنگی دەروونی و رەوشتی و رەفتاریشی هەیە.

٨- لای لایەی دایکان، منداڵان زیرەک و هێمن دەکات.. دەبێتە هۆی فراوانی بوون و گەشەکردنی مێشکی منداڵان.. هاوکارێکی باشیشە بۆ زاخاودانی مێشک و خەیاڵ و زەینی منداڵان.

٩- لە لێکۆڵینەوەیەکدا کە لە لایەن زانکۆی (میامی) یەوە ئەنجام دراوە، هەوڵی ئەوەیان دا، کە بایەخی ئەم رافتارە پەروەردەییە باوە و رۆڵی کارتێکردنی لەسەر منداڵان بزانن.. هۆی ئەوەش بزانن کە بۆ هەموو دایکان هەر لە خۆیانەوە لە قۆناغی شیردانندا، لای لایە بۆ منداڵە کۆرپەکانیان دەکەن؟ خاتووی پرۆفیسۆر (شانۆ دولیتوال) چاودێری ئەوەی کرد، کە بەراوردێک لە نێوان کاردنەوەی لای لایەی دایکان لەسەر منداڵانی کۆرپە لەگەڵ کاری چیرۆک خوێندنەوە لە پەرتووکێکی وێنەدار، یا یاریکردن بە بووکەڵە لە گەڵ منداڵانی ساوادا، چ کاردانەوەیەکی جیاوازیان هەیە. لە پاڵ ئەمەشدا، توێژێنەر

پرۆفیسۆر شانۆ بەراوردی کاردانەوەی لایە لایەکردنی دایکان بۆ منداڵەکانیان و لای لایەکردن بۆ هەمان منداڵان لە لایەن کەسانێکی نامۆوە، یا گوێکرتنی منداڵانی ساوا، لە هەمان لای لایەی تۆمارکراو لەسەر کاسێت یا سیدی. کارتێکردی ئەم تاقیکردنەوەیەش لەسەر (٧٠) منداڵانی کۆرپە ئەنجام درا.. رێژەی هەرە زۆری منداڵانی ئەم تاقیکردنەوەیە، تەنیا چێژیان لە دەنگەکانی دایکانی خۆیان وەردەگرتن، کاردانەوەکانیشیان بۆ دەنگەکانی دایکانیان بوون. هەر بەپێی ئەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوەکە کە لە گۆڤاری (ئارتس ئین سیکۆسیر ئیبی) دا بڵاوکراوتەوە، کە لای لایەی دایکان بۆ کۆرپەکانیان یارمەتی چارسەرکردنی خەمۆکی دایکان لە دوای منداڵ بوونیان دەدات. ئەم خەمۆکییەشیان ناگوازرێتەوە بۆ منداڵەکانیان و کاریشیان تێناکات. لێکۆڵینەوەکە گەیشتە ئەو ئەنجامەش کە لای لایەی دایکان بۆ منداڵە کۆرپەکانیان یارمەتی خۆشکردن و شیرین کردنی پەیوەندیی تایبەتی نێوان دایکان و منداڵان دەدات. ئەنجامەکان هانی دایکان دەدەن کە لای لایە بۆ منداڵە بچووکەکانیان بکەن، گرنگیش نییە کە دەقەکانی لای لایەکانیان هەرچییەک بن.. بە لای لایەکانیان رێ لە خەمۆکی منداڵەکانیان و لە خەمۆکی خۆیان لە دوای منداڵ بوونییان دەگرن.

١٠ـ لای لایە رەنگدانەوەی ئەو هەست و سۆز و خرۆش و خۆشەویستی و خۆشی و ناخۆشی و راستییانەن کە لە ناخی دایکان دان.. زۆر جار دایکان لە لای لایەکانیان دا، گوزارشت لە دۆخی دەروونی خۆیان و لە دۆخی خیزانی و کۆمەڵایەتییان دەکەن، گوزارشت لە کوێرەوەری و مەینەتی و بەدبەختی و لە ئازارەکانی

خۆیـان دەکەن، کە لەوکـاتەدا تێیـدا دەژیـن.. پـەردە لەسـەر گـەلێ لایـەنی کۆمـەڵایـەتی لادەدەن.. چیـرۆکی سەخـتی و تـاڵی ژیـانی خـۆیـان دەگێڕنـەوە.. یا هیـوا و خـەون و ئـەو راز و نیـازانەی کە لە خەیاڵـیان دان، هەڵیان دەڕێـژن و ئاشکـرایـان دەکـەن.

١١ــ لاوانـدنەوە بە زۆری غەمگـینە، هەنـدێ جـار دایکـان بە لاوانـدنەوە گلەیی و گازندە لە هـاوسەرەکانیان یا لە خەسووەکـانیان یا لە رۆژگـاری تـار و نالەبـار دەکەن، یـا لەگەڵ راژەنیـنی لانکـی کۆرپەکانیانـدا، بە کـوڵ گەرمەشین دەکەن و بـۆ تـازە مردووە ئازیز و خۆشەویـستەکـانیان دەلاوێنـەوە. دایکـان بـە لای لایـە و لاوانـدنـەوەی بەکـوڵ، دڵـیان دادەکەوێـت. ئـارامی و هـێمنیش بە بارگـرژی و سوێ و کەسەر و ئـازارەکـانیان دەدەن.

١٢ـ لای لایە یارمەتی منـداڵان دەدات، کـە ئـاشنـای کەلەپـووری نەتـەوەکـەیان بـبن، لـە دووتـوێی لای لایـەکـانـدا، گـەلـێ بیـر و بەهـا و جـوانییان لەخـۆگـرتـوون، وەکـوو رێـزگـرتـن لـە گـەورە، پەیـوەنـدی خێـزانی، شێـوازی رەفتارکـردن لەگـەڵ منـداڵانـدا.

١٣ـ لای لایە و لاواندنەوە و گۆرانی و موزیک و سەدای شیرین و هەڵپەڕانــدن و یـــاری لەگـــەڵ کـــردن، نەک تەنیـــا منـــداڵان هـێوردەکەنەوە، بەڵکـو ئـــازەڵانیش هێـوردەکەنـــەوە و خۆشـییان پێـدەبـەخشن.. بەڵام چـێژ و خۆشەیـەکی زیـاتر بە منـداڵانی کۆرپـە دەبەخـــشن، گەشـە بە توانـــا زانـستییەکـانیان دەکەن و جووڵـــەکانی ئەندامەکـــانی لەشـــیان زیـــاتر دەبـــن و ماســـوولکەکانیان زیاتـــر گەشـەدەکەن و پتەوتـــر دەبـن، تەنــدروستی گـشتیان باشـتر دەبێـت، زووتـر فێری گـڕوگـاڵ و قسەکـردن دەبن، زووتـریش شـارەزایی زمانیان پێـدەبەخشن.

١٤ــ هەنــدێ لە دایـەنگـا تازەكـانی وڵاتــانی ئەوروپــا، لەوانەش ئەڵمانیـا سـوودیان لە لای لایــە وەرگــرتوون، بە دەنــگی دایكــان لەسـەر كاسێـت و سیـدی و میمۆری لای لایەیـان تۆماركـردوون، لە ژوورەكانی منـداڵانـدا بۆیـانی لێدەدەن.. ئـەم تاقـیكردنەوەیە ئـەوەی سەلمانـد كە لای لایـە بە دەنگی دایكان بۆ منداڵەكـانیان كاردنەوەیەكی ئەرێنییان هەیە.

١٥ـ لای لایەكـان، پشـت بـە دووبـارە و تـرپـە ساكـارەكـانی ئـەو وشـانــە دەبەسـتــن، كە خەیــاڵی منــداڵان رادەكێشن. لە دوای هــەر كۆپلـەیەک یا چەنـد دێـڕێک واژەی لای لایـە دووبـارە دەكـرێتەوە.. مەبەسـتیش لە دووبـارەكردنەوەی (لای لایــە)، جەخـت كــردنەوەی داوای دایكانە لە منداڵەكانیان كە بنـوون، منداڵەكـانیشیان هەست بەوە دەكەن دایكانیان لایانــن و جـێیان نەهێشتوون و ئێشكیان دەگــرن.. دووبـارەكـــردنەوەش، زیاتـــر منـــداڵان بـــە دەنـــگی دایكـانیـــان ئاشنــایـان دەكـات.

١٦ـ هەنـدێ لـە لای لایەكـان، شۆڕشگـێڕانە و رامیارین. هــیوا و ئامـانجی نیشـتمانییان لەخۆگــرتوون. یـا بە هــۆی بەرگـری لە خـاكی كوردسـتانی نیـشتمانی شـیرینمان، باوكـانێكی زۆر پێـشـمەرگـەن و مـاوە مـاوە لـە هـاوسـەر و لــە منـداڵەكـانیان دادەبـڕێن.. یا شەهـید بـــوونە، ئەم دابـــڕانانە كـــارتێكردنی لەســـەر هـاوژینەكـــانیان و منـداڵەكـانیان هـەیە، لــە لای لایـەكـانیـانـدا رەنگـیان داوەتــەوە.. دایكـان بـۆ تەنـیایی خـۆیـان دەكـڕووزێنـەوە.. لـە هەمـان كاتیشـدا شانـــازیش بەوەوە دەكـــەن كە هـاوسەرەكـــانیان پێـــشمەرگـەن و بەرگـــری لە كوردســـتان دەكەن. ئاواتەخـــوازی ئەوەشـــن كە كۆرپەكـانیشیان زوو گــەورەبن و بێـنە كایـەوە و وەكوو باوكانیـان بـــبن بە پێـــشمەرگە، گەر لە پێـــناوی پاراستـــن و بەرگـــریكردن

له کوردستان شەهیدیشبن دایکانیان سەربەرزن و شانازییان پێوەدەکەن. گۆشکردن و پەروەردەکردنی منداڵانی کوردمان بە کوردستان پەروەری ئەرکێکی پیرۆزی دایکان و هەموو کوردێکی دڵسۆز و کورد و کوردستان پەروەرە.

١٧ـ هەندێ لە لای لایەکان رەخنەئامێزن دایکان لە لای لایەدا، تەوس و تانە و پلار لە داگیرکەرانی رەگەزپەرستی کوردستان دەگرن. کە بە بەندکردن و بە کوشتن و لە سێدارەدان و کیمیاباران و ئەنفالکردن و بە رەشەکوژی و ژینۆساید، وەڵامی مافەکانی کوردیان داونەتەوە و دەدەنەوە.

١٨ـ لێکۆڵینەوەیەکی تازە ئەوەی ئاشکراکرد، کە لای لایەی دایکان، سەرەڕای ئەوەی کە منداڵان دەکەنە خەوێکی هێمن و خۆش، یارمەتی منداڵەکانیشیان دەدات کە هەر ئازارێک هەستی پێدەکات، لە بیری بەرهێتەوە و نەمێنێت.

١٩ـ لای لایەی دایکانی کوردمان، هۆکارێکی گرنگە بۆ گواستنەوەی زمانی دایک زمانی شیرینی کوردیمان، بۆ پاراستنی داب و نەریت و ناسنامەی نەتەوەییمان.

٢٠ـ بە پێی ئەو لێکۆڵینەوەیەی کە لە نەخۆشخانەی (گریت ئورمۆند ستریت) لە بەریتانیا، پزیشکەکان بۆ ئەو منداڵانەی کە تەمەنیان لە سێ ساڵ کەمترە، لای لایە و گۆرانییان بۆ دەوتن و ئامادەیان دەکردن بۆ ئەوەی بە نەشتەرگەریی دڵیان بۆ بچێنن.

ئەنجامی ئەم تاقیکردنەوەیە لەگەڵ ئەنجامی دوو تاقیکردنەوەی تردا بەراوردکران، کە بۆ دوو کۆمەڵە منداڵانی تر هەمان نەشتەرگەرییان بۆ کردن، کۆمەڵەی یەکەمیان گوێیان لەو چیرۆکانە گرت کە پزیشکەکان بۆیان دەخوێندنەوە، بەڵام

کۆمــەڵەی دووەمیــان، کە زۆربــەی کاتــەکــان بــە تەنیــا جێــیان دەهێـشتـن.

لە ئەنجـامی ئەم سێ تاقیکردنەوەیەی لەسەر ئەو سێ کۆمـەڵە منـداڵانە کـران، گەیشتن بـەو ئەنجـامەی، کــە منــداڵانی ئــەو کۆمەڵــەیەی گوێیـان لـە لای لایـەی و لـە گـۆرانی گـرت، لەوانــەی تــر کەمتــر ئـازاریـان هەبـوو، لـێدانی دڵـیشیان زیـاتـر رێکتربـوون.

ئەم ئەنجـامانە، بــوون بە پاڵــنەر بـۆ ئــەو زانایــانەی کە سەرپەرشـتی ئـەم لـێکۆڵینەوەیان دەکـرد، ئەوەیــان بـۆ سـاغ بـۆوە کە چـارەسەر بە لای لایـە و مـوزیـک کـاریگەرە و هـیچی تێناچێت دەکرێـت وەکوو هۆکارێکی چارەسەرکردن لە نەخۆشخانەکان پشتیان پێببەستن.

٢١ـ پزیـشکەکانی منـداڵان، ئەوەیـان بـۆ دەرکەوت کە گۆرانییەکـانی دایکـان کە بە لای لایە نـاودەبرێن، یـارمەتیی ئەو منــداڵە نەبەکامــانە (ناتــەواوانە) دەدەن کە لە پێــش تەواوکردنــی (نـۆ مانــگ) لە دایــک دەبـن، لای لایەکــان یارمەتیـیان دەدەن کە بە خـێرایی چـاک ببـنەوە. پـزیـشکەکان ئامـۆژگــاری دایکــان دەکـــەن، کــە لای لایــە بــۆ کـۆرپەکـانیان بکەن. چۆنکە ئەم لای لایـانە هـۆکارێکی یارمەتیـدەرن بـــۆ ئـــــەوەی منـــــداڵە نەبەکـــــامەکانیان بە زوویـــــی لە کێـــــشە تەندروستییەکــانیان چــاک ببـنەوە.. پزیـشکەکـان جەختـیشیان لەســەر ئەوە کـردەوە کە دەنگەکـانی دایکـان یارمەتی ئـەم منـداڵــە نەبەکــامانە دەدەن، گەر لەگـــەڵ شـیرپێـــدانی منـداڵەکـانیانـــدا، لای لایـــەی ئــاوازداری تــرپە رێــکی گـونجــاویان بــۆ بکـەن. یــا لـەســـەر کاسێـت و سـیـدی و میـمۆری، لەســەر دەزگـایـــەکی تـایبـەتی دا تـۆمـاربکــرێـــن، بـــۆ چـارەسەرکـــردنی دۆخـــی ئـــەم منداڵـــە نەبەکـامــانە سـوودیــان لـێوەردەگــرن. بــەڵام گــەر وانەبێــت، منـداڵانی شـیرمخۆر لە کـاتی شـیـر خـواردندا، شـیرخـواردنەکەیـان

بـه دەنگی دایکـانیانـەوە گـرێ نـادەن.. ئەگـەر بەرێـکی لای لایـەکـان لەگـەڵ تـرپە و ئـاوازەکـانیان بسازێنرێن، ئەم منـداڵانە بە شـێوەیەکی باشـــتر گەشـــە دەکەن و گەورە دەبـــن، ئەو ئـێش و ئازارانـــەش کە دووچـــاری بوونـــە، کەمتـــر دەبنـــەوە.. بە پێـــی لـێکۆڵـینەوەیـــەکی تـــازەش، کە بـــە وردی سەرپـەرشـــتیی تەندروســـتی ئـــەم منـــداڵە نەبەکـامـانەیـــان دەکـــردن، زووتـــر نەخۆشخانەکـــانیان بەجێـدەهـێڵن. هەر بەپێی ئەم لێکۆڵینەوەیە ئەو منـداڵانەی کە چـاک بوونـەوە، رۆژی (١٥) خولـەک بـۆ مـاوەی (٥) رۆژ ئـەم تاقیکردنـەوەیان لەگەڵـیانـدا ئەنجـام دان.. تێبینی ئەوەشـیان کـرد کـە ئـەم منـداڵـە لـە دایکـبووانە (١٤) رۆژ زوتـر لـە مـاوەی دیاریکـراو بۆ مانەوەیـان، نەخۆشخـانە بە جێدەهـێڵن، بـەراورد بەو منـداڵە نەبەکـامانەی کـە دایکـانیـان لای لایـەیان بـۆ ناکـەن، یـا لای لایـە تۆمـارکـراوەکـانی بـە دەنگەکـانی دایکـــانیان بـــۆ لـێنادرێـــن. ئـــەم لـێکۆڵـــینەوەیەش ئەومـــان بـــۆ دەسەلـــمێنێت کە لای لایـــەی دایکـــان، چ چـــارەسەرێکی سەیـــرە، چ دەرمـــانێکی دەگمـــەنە بـــۆ چـــارەسەری نەخـۆشیـــیە دەروونـــی و جەستەییەکـانی کۆرپـەکـانیـان.

نموونەی لای لایەلە
هۆنراوەکانی شاعیرانی کورد

ئەمین عالی بەدرخان (١٨٥١-١٩٢٦)

محەمەد ئەمین عالی بەدرخان، باوکی (سورەیا و جەلادەت و کامەران بەدرخان)، کە بە زۆری بە (ئەمین عالی بەدرخان) ناسراوە. کەسایەتییەکی ناوداری گەلەکەمانە، تێکۆشەر و کورد و کوردستان پەروەرێکی سەرسەخت و ناسراوە. هەموو ژیانی بۆ ناساندن و بردنە پێشەوەی دۆزی کورد و بۆ هێنانەدیی مافە رەواکانی گەلی کوردمان تەرخان کرد. ئەمین عالی بەدرخان، سەرەڕای ئەوەی کە سیاسەتمەدارێکی گەورە بوو. دەستی هۆنینەوەی هۆنراوەشی هەبوو، چەند هۆنراوەیەکی بۆ لاوان و منداڵان بە زمانی کوردی هۆنیونەتەوە و بە پیتی لاتینی بڵاوی کردوونەتەوە. لە پێشا بە ناوی خوازراوی (زینۆ) وە، بڵاوی کردوونەتەوە، دواتریش بە ناوی تەواوی خۆیەوە بڵاوی کردوونەتەوە. لەوانەش هۆنراوەی (دەلالیا زاروان) واتا (نازی منداڵان) کە لە ساڵی (١٩٠٦) دا لە شاری (ئەسپارتە) ی یۆنانی نووسیوێتی، چونکە باوکی لەسەر چالاکیی کوردایەتی و کوردستان پەروەری، عوسمانییە رەگەزپەرستەکان، دووریان خستەوە بۆ یۆنان. کە لە ژمارە (٦) ی گۆڤاری (کوردستان) دا، لە (٢٢- ٤- ١٩١٩) دا، بڵاوی کردۆتەوە. هەمان هۆنراوەی لە ژمارە (٥) ی گۆڤاری (هاوار) لە (٢٠- ٧- ١٩٣٢) دا بە هەمان ناونیشان (دەلالیا

زاروان) دا بڵاوكردۆتەوە، كە لە ديمەشق بە كوردی و بە عەرەبی دەردەچوو. سەرنووسەرەكەشی (مير جەلادەت بەدرخان) بوو.

ئەمين عالی بەدرخان، هۆنراوەيەكی تری بۆ منداڵان هۆنيوەتەوە، هەر لە گۆڤاری هاواردا، بە ناونيشانی (لۆريا بەدرخان) واتا (لاواندنەوەی بەدرخان) بڵاوكردۆتەوە، كە لە شێوازی لای لايە و لاواندنەوە دايە. دەشێت بۆ (كامەران بەدرخان) ی كوڕە بچووكی هۆنيبێتەوە.

دەقی هۆنراوەی (لۆريا بەدرخان) و واتای دێڕەكان لە (بەرگی يەكەم) ی (ئەدەبی منداڵانی كورد) نووسينی مامۆستا (حەمە كەريم هەورامی) بيەوە وەرم گرتوون.

لۆريا بەدرخان

بنـقە خـوە شـيـيا دل و دوو چـاڤـان
دادێ ژ تـە هـەر روو نـەگـەهـبـان
دا زوو مـەزن ببـی بـەدرخـان
بنـقە كەزيـا مـن بنـقە لـۆ لـۆ
* * *
هشـيـار مەبـە نـهـۆ نە قنـجـە
مە هـدک ژ تەرا بزانـە گەنـجـە
بێخـەو مەبـە باشـيـيا وێ رەنـجـە
بنـقە كەزيـا مـن بنـقە لـۆ لـۆ
* * *
خوشحالی وەكی كەڤـۆک و بەرخـان
فدكراندنـا تـە مەلـەک ژ حـەيـران
پـاكـە نەسـەبـا تـە دادێ قوربـان
بنـقە كەزيـا مـن بنـقە لـۆ لـۆ

* * *

دەروا فەلـــەک لەســـەر مەکـــینە
بەخـتـێ مە رەشـە کـەزەب بـریــــنە
مەسکــەن ژ مــە رەنـهــۆ بـڤیـــنە
بنــڤە کـەزیــا مــن بنــڤە لــۆ لــۆ

* * *

نـە مـــال و نـە ســـاغ و نـە راحـــەت
تـــالان کـــرنە هـــەمی ژ میحنـــەت
دەشـوارە گـەلـەک بـەلایـێ غـوربـــەت
بنــڤە کـەزیــا مــن بنــڤە لــۆ لــۆ

* * *

چـەرخـــا فـەلـــەکێ وەکـی نەســیمە
هـۆ نـا بـە خـوە دێ گـەلـەک رەحــیمە
رۆژا خـۆشـیـێ دبــت کـــــەریـــمە
بنــڤە کـەزیــا مــن بنــڤە لــۆ لــۆ

* * *

هەوقـەلسی تـوو مەبێژە ئـەڤ چ حــالە
بێ ســەبـر مەبــە وطــێ مــە نـــاڵە
عەون کەرمــــا خـــوەدی هەڤـــاڵە
بنــڤە کـەزیــا مــن بنڤە لــۆ لــۆ؟

دەڵێت:

ـ بەدرخــان کـزەی جەرگـم بنـوو.. رۆژێ دەبێـت گـەورە ببـیت.

ـ لانـک بـۆ تـۆ جێگـەی ئـارامە و بـە ئـاگـا مـەیی بـا نـەزانی چ باسە.

ـ وەکـوو کۆتــر و بەرخــان وەهــا بە.. مەزانــە مەسـەلە چییە دەنــا سەرگـەردان دەبیـت.

ـ فەلەک قــینی لە ئـێمەیە، ئەوە نییە، بەختــی ئـێمەی رەشــکردووە و بریندارى کردووین و رێ و شـوێنی ئێـمە نـابینێت.

ـ تووشـی میحنەت و بــەڵای غــەریبی کــردین.. هەمـوو شـتێکمان بەتــاڵان بــرا و خۆشــی و حەوانــدنــەوەمــان نەمــا.. بنــوو کــزەی جەرگـم بنـوو .

ـ چەرخی چەپگـەرد وەک بـای شەمــاڵە وەبـزانە خـوا بە جـۆرێکی تــر وەری چەرخــان. ئەوکـــات رۆژی خـــۆشی دێـــت و خـــوا کـەریمـە.. بنـوو کـزەی جەرگـم بنـوو.

ـ قەڵـس و بـێ سەبـر مەبە و مەناڵە، مەڵـێ ئەمە چ حـاڵە، خـوا چاوی لێمانە ولەگەڵمـانە. بنـوو کـزەی جەرگـم بنوو..

لای لایەی فایق بێکەس (١٩٠٥ـ ١٩٤٨) بۆ (شێرکۆ)ی کوڕی

شاعیـری کـورد و کوردسـتـان پەروەرمـان (فـایق بێـکەس)ی نەمر خـاوەنی سـروودی (خوایـە وەتـەن ئـاواکـەی) و هـۆنـراوەی (ئـەی وەتـــەن) و (بـیـسـت و حـــەوت ســـاڵە) و چەنـــدین هـۆنــــراوەی نیشـتمانی و کۆمـەڵایـەتی.. بۆ (شـێرکـۆ بێـکەس)ی کوڕیـشی ئـەم لای لایـە جـوان و پڕ لـە مەبەستەی هـۆنیوەتەوە، هـیواخوازی ئەوەش بـووە کە شـێرانە بێـتە نـاو کـایەیەوە.. خـۆزگەکەی هــاتەدی شـێرکۆ بێکەس بوو بە کەڵە شاعیرێکی کورد و کوردستان پـەروەری نـاودار و بەرهـەم نایـاب.. ئەمەش لای لایـەکـەیەتی بـۆ شـێرکۆ:

رۆڵــە لای لایـــە ، شـێرکۆ لای لایـــە
شەوگـــار درەنـگە بـۆچ خـەوت نایـــە
دنیــا کش و مـــات لـە هەمـوو لایـــە

هەرچی درەخت و دەشت و چیایە
وا لە ژێر باڵی رەشی شەوایە
نە دەنگ نە سروە هیچی لێ نایە
رۆڵە لای لایە ، شێرکۆ لای لایە
یاخوا شێرانە بێیتە ناو کایە
* * *
بنوو بە خۆشی تا بەیانی
خەوی ژێر پەردەی پاکی یەزدانی
گریانی چیتە ، تۆ چی دەزانی؟
تۆ تازە خونچەی باخی ژیانی
کۆرپەی نازدار و فریشتەی جوانی
رۆڵە لای لایە ، شێرکۆ لای لایە
یاخوا شێرانە بێیتە ناو کایە
* * *
پەپوولەی سپی ناو باخی گوڵان
بنوو بەبێ ترس تا بەری بەیان
تۆم داوەتە دەس خودای نیگەهبان
ئێشک گری تۆن پەریی ئاسمان
هیوای دوارۆژی بۆ قەومی کوردان
رۆڵە لای لایە ، شێرکۆ لای لایە
یاخوا شێرانە بێیتە ناو کایە
* * *
زەردەخەنەکەت پڕ نەشئە وەک مەی
گرۆگاڵەکەت خۆشتر لە سەد نەی
ئاواتەخوازم کە زوو پێ بگەی
بە شەرتی کە من رەنجەڕۆ نەکەی

رۆڵــه لای لایـــه ، شێرکۆ لای لایـــه
یـاخـــوا شـــێرانه بێیته نـــاو کایـــه
* * *
رۆڵــه وا مـن تــۆم هێـنایه بەرهــــەم
بە رەنجی زۆر و بە شـیری مەمـــەم
بە شەونوخـونی و ناخـۆشی و ستـــەم
ئەوەنــــدە لـە خــوا تەمـــەننـا ئەکـــەم
وەتـەن رزگارکەی لە ژێر باری غـــەم
رۆڵــه لای لایـــه ، شێرکۆ لای لایـــه
یـاخـــوا شـــێرانه بێیــته نـــاو کایـــه

لای لایەی هـەژار موکـریانی (١٩٢١-٩٩١)

لای لایـەی شاعیر و فەرهەنگساز و وەرگێڕی گەورەی کوردمـان، کـورد و کوردستان پەروەر، مامۆسـتا (هـەژار موکـریانی)ی نەمر کە بـۆ کـوڕە بچووکەکەی هـۆنیویەتەوە لای لایـەکی نموونەییە، پڕ لە واتـــای بـــەرز و لە ئامۆژگـاری و کوردســتان پـــەروەری، لای لایـــەکی نیـشتمانیی مەبەســـتارە، هەســتی کـــوردایەتی و ســــۆزی کوردســتان پەروەری و ئـــازایەتی دەخـــاتە هـــۆش و ئەندێـــشەی منـداڵانی کوردمان، ئـەوشیان پێـدەڵێت کـە رێـی خەبـات سەختـە و ئـــازادی و رزگارکـــردنی کوردســـتانی نیـشتمانمان، یەکـــێتی و خەبـات و قـوربانیـدان و خۆڕاگـری دەوێت، ناشبێت کورد لە کۆت و بەنــدنکردن و ئەشــکەنجەدان سـڵ بکـاتەوە.. پێویـستە کـــوردانە و مەردانە بژین.. بە کوردی بژین و بە کوردی بمـرین. کـەم بـژین و کـەڵ بـژیـن.

هەنـدێ لە لایلایەبـێژان بـزان یـا نەزانـن، هەنـدێک لە دێڕەکـانی ئەم لای لایەیەی مامۆسـتا هەژار موکریـانی یـان تـێکەڵ بە لای لایەی فۆلکلـۆری کوردیمـان کـردوون. ئەم لای لایەیە بە دەنگـی هونەرمەنـدی گۆرانیبێژی نەمرمان (محەمەد مامـلێ) بە ئـاوازێکی شـیرین و بە چریکەیـەکی ڕەسـەنی کـوردی تۆمـاری کـردووە.. ئەمـەش دەقـی هـۆنـراوەکەیە:

هـۆنـراوە: هـەژار موکـریـانی
ئـاواز و گـۆرانی : محەمـەد مامـلێ
دابەشکردنی موزیک: رەشید فەیـزینـیـژاد

ڕۆڵــە ڕوونـــاکی گلـــێنەی چـــاوم
بەنـدی جەرگ و دڵ هـێـزی هـەنـــاوم
ڕێحانەی بۆن خۆش سـوورە گـوڵـەکەم
ئـاو پـڕشـــکێنی کـــوڵـی دڵـــــەکەم
چۆڵـــەمەی ئەسـتۆم ، ڕەگـی حەیـاتم
هەنـگوین و قـەنـدم ، نـوقـڵ و نەبـاتم
خـەوی خێـرت بـێ بنـــوە درەنـــگە
تـا کەڵـەبـابـی بـەیـــان بـێ دەنـــگە
هـەی لایـــە لایـــە ، ڕۆڵــە لای لایـــە
ئەمشـەو بـەزمێیت بـە مـــن دا نـایـــە
ژێـربــەوە ڕۆڵــەی ژیــر و جـوانـــم
لـە داخــی لانـــک دەگــری دەزانـــم
دەڵـێی بـۆ حەپسـم بـۆ دەسـتە بەسـتم
بەو بەند و حەپسە من جەستە خەستەم
لـە نێـو کــورد نەبـێ دەســرازە نییـە
ئـەو بەنــد و قـوفــڵ و قــەرازە چییـە

کــورم مـــن لـه تـۆ بیـــرم زیـــــاتـره
دەســــرازه و لانــــک بتبێ چـــــاتـره
هــەی لایـــه لایـــه ، رۆڵــه لای لایـــه
گوێگـره پێـت بڵـێم لەبـەرچـی وایـــه:
راســته تـۆ نـــەوەی شــێری ژیـــانی
نەتـــەوەی پـــــاکی گـــەلی کـــوردانی
بـەڵام چـونکه کـورد ئـەوڕۆ بێ کەســـه
بەشـیان لـه دنیـا کـــۆت و مەحبەســـه
بۆیــه دەتپێچـــم تـا خـــووی پێ بــگری
نەک تـا مـن مـاوم لـه بەنـــــدا بمـری
بـۆ چـــاره ڕەشــیت نەمـــــاوه تیـــنم
هـەر پێـم خـۆش نییه مـەرگـت ببیـــنم
هــەی لایـــه لایـــه ، رۆڵــه لای لایـــه
هـــــــەزار تێیـــــینی دواڕۆژم لایـــه
بـۆت بەخــت دەکــەم عـومـری درێــژم
سەد تاڵی و سوێـریت لەسـەر دەچێــژم
نەمــامی بـــــاڵات بـه فـرمێســـکی چـاو
شـەو و نیـوه شـەو لێی دەنـــێم شـــەواو
ســەد چـاک و پیـرت بـۆ دەخـولێــــمەوه
لـه بـــن ســـێبەرت بحەســـــــــێمەوه
هەر رەسیده بووی ، نەتـــەوەی زاڵــــم
دەتـبـڕیێ و بـــەزەیـی نـــایه بـەحـــاڵم
هـەی لای لایـــه ، رۆڵـــــم لای لایـــه
دەک خاک به سەر خۆم رەنجم به بایـــه
پەشـێو پێی خـۆشـــه یەخـسیر نەمێـنێ؟
سەربەستیت پێ بڵـێم بکـەویه شـوێنی

قەڵــەم دەســت دەیــە ، ببـــە مەكتــەبی
وەخـت و بێ وەخـت لە خوێنـدن نــەبی
ئـەو كــاتەی لەگـەڵ كـاكت دوو بـە دوو
بكـەن هـــاواری هـــەقی لـە دەســچوو
دەس دەنـە دەس یـەك بـە را و تەگــبیر
یەكتان بە قەڵــەم ، یەكـوو بە شـمـشیر
هـەی لایــە لایـــە ، رۆڵـــە لای لایـــە
شـیریش جەوهـەری لە قەڵــەم دایـــە
یەك نامـــە رەش كـا بـە داد و هـــاوار
یەك زەوی سوور كا لە خوێنی بەدكـار
یـەك لـە قـوڕنیشـێ بـــڕوا بـۆ تـــــكا
یـەكێ قـوڕ بە سـەر دوژمــن دا بــــكا
ئـەو پەلـەقـــاژەی ئیســـتا لـە كـن مـن
دەكەی بەنـد لادەی لە دەسـت و گـەردن
ئـەو تەقـــەلایـەت بـۆ دوارۆژ باشـــە
جوجـك هـەوڵێ دە ، بێ روحمی واشـە
هــەی لایــە لایــە ، رۆڵـــە لای لایــە
دەس لـە دەس تەوفیق لە كن خـودایــە
رۆڵـــە نیشـــتمان چـــاوی لـە رێــــتە
دایكمـــانە و هـــیوای دواڕۆژی پێـــتە
بۆیــە ئەنـدامت وەك میــنای بێ گــەرد
خاویـن رادەگـرم بە سـەد رەنـج و دەرد
چاكــەم دەیــەوە بۆ وەتــەن وەك كــوڕ
تۆش بیگەوزێنی لەنــاو خوێـن و خــوڕ
پێـت بڵێم رۆڵـــە سـەر سـوودی چییە؟
بـۆ بەردەبـــــازی رێــی ئـــازادی یـە

هـەی لایـــە لایـــە ، رۆڵـــە لای لایـــە
نیشـــتمان بۆ تـۆ دەســـتە و دوعـــایـە
رۆڵـــە نامـــووست وەک خزمـــەکانت
نەفـرۆشی بـە پـوولّ دەســتم دامـــانت
شـــەرەف گەوهـــەرە قیمـــەتی نـــایە
دەویت رووڕەشـــی هـــەردوو دنیـــایە
ئـەو کەســە پیـاوە بۆ خـــاک و ئـــاوی
روحـی دانـێ و بە چــاک بمێنێ نـــاوی
نەتبیستوە واتـــەی زانـــای سەرزەمین
مەردانـە مـــردن نـــەک حــیزانە ژین
هـــەی لایــە لایــە ، رۆڵـــە لای لایــە
بخـــوێنە نــــەزان چـی لـە دەس نایـــە

ئـــەم لای لایـەیـــەی کـــە مامۆســـتا هـــەژار موکـریـــانی داینـــاوە، هونـەرمـەنـدی نەمـرمـان (محەمـەد مـامـڵێ) لـە سـەردەمی شـای رەگـەزپـەرستی ئـێرانی گـۆڕبـەگـۆڕدا، کە بـە ئاواز و گـۆرانییەوە وتی و بـڵاوی کـردەوە، گـرتیان و بـۆ مـاوەیەک لـە زینـدانـی دا لە شـاری (ورمـێ) دا، بـۆ مـاوەی چەنـد رۆژێـک بەنـدیـان کـرد.

لای لایـەی قــانیع (۱۸۹۸ـ ۱۹٦٥)

شاعــیری چەوساوەکـــان و رەنجـــدەران، قـانیـــع کە کوردســـتان پـەروەرێکی دڵسۆز بـوو، هەمیشە دژی دووبەرەکی بـووە، داوای یەکگرتن و یەکڕیزی کوردی دەکرد، داکۆکی لە مافەکـانی ژنـانی

کورد دەکرد.. ئەم لای لایەیەی بە زمانی (ئامینە) خانی خێزانییەوە نووسیوێتی، پڕە لە هەستی کوردایەتی و لە کوردستان پەروەری، لە ڕێنمایی پەروەردەیی، بەشێکی زۆری هۆنراوەکانی قانیع نیشتمانین.. ئەمەش لای لایەکەیەتی:

هەی لایە لایە رۆڵە لای لایە
لە کزی کوردان دەنگم نایە
رۆڵەی خۆشەویست جگەرگۆشەکەم
مەرهەمی زامی بەپەرۆشەکەم
وەک تۆ پەروەردەی دامێنی منی
بێچووە شێرەکەی خاوێنی منی
منیش لە باوەش دایکی ترا بووم
بە شیری راستی بەخێو کرابووم
من راسپاردەی باب و باپیرم
فەرموودەی ئەوان هەروا لە بیرم
با بۆت بەیان کەم وەسێتی ئەوان
بۆ چ غایەیەک منیان پێ گەیان
منیان پێ گەیان بۆ خزمەتی تۆ
بۆ بەخێوکردن، بۆ زەحمەتی تۆ
هەی لایە لایە رۆڵە لای لایە
شاڵڵا لای لایەی گشت کەس وا بوایە
رۆڵە ئەم شیرە، شیری شێرانە
شیرەی نیعمەتی خاکی کوردانە
رۆڵە بێشکەکەت داری قەزوانە
نەمامی مەندەی باخی بابانە

بەنی دەسرازەت خوریی شەکی کاڵ
دابەستەی کوێستان ، چراگای سەر یاڵ
ئاوی خوادنەوەت ، کانی "جەیران"ـە
چێشتت برنجی دەشتی " ماڵوان"ـە
هەی لایە لایە ، رۆڵە لای لایە
خۆزگە تۆوی نیفاق هەرگیز نەبوایە
شیرە راستەکەم نەخۆی بە درۆ!
سەرسەری نەبی نەمەکەی رەنجەڕۆ!
هەرگیز نامووست بە پارە نەدەی!
ئاوەڵ کوردی خۆت ئاوارە نەکەی!
رۆڵە بۆیە تۆ بەخێو ئەکەم
رەنجی داماویت لەگەڵا ئەدەم
تۆش خزمەتکاربی بۆ گەل و هۆزت
قەت قوسوور نەکەی بۆ بەرزی کۆزت
هەی لایە لایە ، رۆڵە لای لایە
میللەتی بێ خێو ، روو لە بەڵایە
رۆڵە خایەن بی بە ئاو و خاکت
دەک ئەجەل بگری دامێن و چاکت
تۆ بەخێو ناکەم بۆ خەو و خواردن
یا وەک هەندێ کەس بۆ چاوشۆڕکردن
کوڕم! نەتبیستوە، مەشوورتر لە گشت؟
"سەر بۆ سەربڕین نەک بۆ سەرزەنشت"
رۆڵە هەر کاتێ خوێنت بڕژێ
بە گوللەی دوژمن مێشکت بپژێ
رەنجم حەڵاڵت شیرم نۆشت بێ
کزی کوردستان فەرامۆشت بێ

هەی لایە لایە ، رۆڵە لای لایە
کۆمەڵی نەزان ، وەک کا و بایە

لای لایەی مەلا ئاوارەی سەردەشتی (١٣١٣ ـ ١٣٤٧) کۆچی

شەهیدی نەمری گەلەکەمان (ئەحمەد محەمەد ئەمین هەمەوەندی) بە (مەلا ئاوارەی سەردەشتی) ناوبانگی دەرکردووە، لە دێی (شەلماش)ی سەر بە سەردەشت لە دایک بووە. مەلا ئاوارە کورد و کوردستان پەروەرێکی سەرسەخت بوو، تێکۆشەرێکی قارەمان و چاونەترس بوو، لە دژی رژێمی شای گۆڕبەگۆڕی ئێرانی داگیرکەری رۆژهەڵاتی کوردستان، چەکی کوردایەتی و مەردایەتیی هەڵگرت و داوای لە خەڵکی کوردستان کرد، کە راپەڕن و چەک هەڵبگرن و چیتر ستەم و ناڕەوایی و سەرکوتی قبووڵ نەکەن. لە ساڵی (١٣٨٩) ی کۆچی دا، بە دەستی پیاوکوژە بێڕەوشتەکانی شای ئێران گوللەباران کرا، لە سەردەشت بە خاک سپێرا.. مەلا ئاوارە خاوەنی دیوانێکی هۆنراوەی بابەت نیشتمانی و سیاسی و کۆمەڵایەتییە، هۆنراوەکانیشی لەسەر کێشی خۆماڵی کوردین. وەکوو نموونە لە هۆنراوە نیشمانییەکانی، پێمان خۆشە کە ئەم سێ دێڕە هۆنراوەی بخەینە بەر دیدی خوێنەران، تا بزانن کە مەلا ئاوارەی سەردەشتی چەند کورد و کوردستان پەروەر بووە:

لێم ببڕن خۆراک و خەوێ
کوردم و کوردستانم دەوێ
هیوای بەرزم قەت نانەوێ
تا قۆناخی سەربەستی

ئەسپی خەبــاتـم نــاوەســتێ
تــا دەرنەچــم لە ژێـردەســتـی

ئەم لای لایەیـە یەکێکە لە شاکـارە هۆنـراوەکانی مەلا ئـاوارە. هەنـدێ لە دێـڕەکانی ئەم
لای لایـەیە تێکەڵ بـە فـۆلکلـۆری کـوردی بـوونـە.. دەشـێش مـەلا ئـاوارە سـوودی لە لای لایـەی فـۆلکلـۆری کـوردی
وەرگـرتـووبێـت .. ئـەمـەش دەقـی لای لایـەکـەیەتی:

رۆڵــــە کـۆرپـــەکەم ئـــارامی گیـــانم
خونچـەی گوڵـزاری باغچـەی ژیـــانـم
جگەرگۆشـــەکەم بەرهـــەمی ژیــــنم
سـەروەت و مـــاڵـم ، ئـــایین و دیــــنم
هـــێز و تـــەوژمم ، بیــنای چـــاوانم
هـــاودەنگی بـــەزمی رۆژ و شــــەوانم
رۆڵــە گـیان مەگـری مەگـرە بەهـــانە
بنـــوو درەنـــگە بـــــەری بەیـــانە
هـەی لایـە لایـە کـۆرپـــەی ســـاوایە
کوێـربێ ئـەو چـاوەی بە تـۆ هەڵــنایە
* * *
هەرچـەن تـۆ دەگـری جەرگـم کەبـــابە
مـن بۆ تـۆ چـۆنم تـۆش بۆ مـن وابـــە
تۆ شـــاگوڵی جـــوان مـن پاســـــەوانم
نـــازت دەکێشـــم هەتـــا دەتـــــوانم
دایـــک ئـەو کـــاتە دڵـــی دەســـــرەوێ
کە کۆرپەی ساوای بێ خـەم وەرکەوێ

یان بە بزەی لێو بە خەندەی زاری
ئاڵوگۆڕیان کا گریان و زاری
هەی لایە لایە کۆرپەی ساوایە
قەزات لە گیانم تاقانەی دایە

* * *

هەتا ئیستا کە منداڵی وردی
خەڵف و نەمامی بێستانی کوردی
شلکی ناسکی نەت داوە بای بڵ
دەرت نەکردووە برۆ و خەت و خڵ
بێ زمان بێ بیر بێهۆش و تاقەت
خەمبارم دەکەی بە گریە و زاقەت
بەڵام بە هیوای دواڕۆژم سادەی
نەکەی رۆڵە رەنجم بە بادەی
هەی لایە لایە کۆرپەی ساوایە
دایەت ماندووە بۆچ خەوت نایە

* * *

هیوام زۆر پێتە وەک باب و کاکت
ببیە پێشمەرگەی نەتەوە و خاکت
بەخێوت ئەکەم بە گیان و بە دڵ
نەکەی بترسی و لە هیچ بکەی سڵ
زانا و خوێندەوار چاو و دڵ تێربی
رۆژی تەنگانە پڵنگ و شێربی
لاوێکی گورج و خاوەن هۆش و بیر
نەترسی لە بەند لە کۆت و زنجیر
هەی لایە لایە رۆڵە لای لایە
کۆرپەکەم دواڕۆژ لاوی ئازایە

لای لایەی مینە جاف (١٩١١ ـ ١٩٦٥)

شاعیری ناوداری کوردمان، حەمەئەمین کەریم بەگی فەتاح بەگی حەمە پاشای جاف، کە بە نازناوی ئەدەبی (مینە جاف) ناسراوە، لە ساڵی (١٩١١) لە قەڵای شیروانە لە کەلار لە دایکبووە، خوێندنی لە حوجرەی مزگەوت خوێندووە. مینە جاف شاعیرێکی زیرەک و بلیمەت بوو. کوردستان پەروەرێکی سەرسەخت بوو، دلێر و بوێر بوو. ئەم راستییانەش لە هۆنراوە نیشتمانییەکانیدا رەنگیان داوەتەوە.. بێجگە لە هۆنراوەی نیشتمانی، مینە جاف کۆمەڵێکی زۆریش هۆنراوەی خۆشەویستی و کۆمەلایەتی و ئایینی و هەڕەنگەی هەیە. چەند لای لایەکیشی بۆ منداڵان داناون.

مینە جاف عەربی و فارسی و تورکیشی دەزانی.. مینە جاف لە ساڵی (١٩٦٥) لە بەغدا کۆچی دوایی کرد. لە گۆڕستانی (سەید خەلیل) لە نزیک کەلار بە خاکیان سپاردووە.

مینە جاف لە ساڵی (١٩٤٧) دا، ئەم لایە لایەیەی بە ناوی هاوسەرەکەیەوە (مەلیحە) خان، بۆ (سەرتیپ)ی کوڕی نووسیوە، کە پڕە لە هەست و سۆزی نیشتمانی:

هەی لایە لایە سەرتیپ لایە لایە
خوا فرسەت بدات بگەین بە غایە

هەی لایە لایە رۆڵەی شیرینم
تازە نەمامی گوڵزاری ژینم

هــەی لایــە لایــە ســەرتیـپ بیـــنایـیم
تاج و تەختی گەنـج، کەوکەبەی شـایـیم

غـونچـەی نـەورەسـم مایــەی حـەیـــاتم
نـووری بیـنایی، رووی سـەر بسـتـانم

سـەرتیپ تـۆ ئەمشـەو بـۆچـی ناخـەو ی
چیت لـێقـەومــاوە تۆ خـوا نـاسـرەوی

مـن بـە لای لایـەیێ ئـەتــلاویـنـــەمەوە
بـۆ بـــەردی بـکـــەم ئـەیتــاوێـنـمـــەوە

رۆڵـــە بـۆ نانــویت، بـۆ خــەوت نـــایە
بـۆ بێ دەنــگ نـابیت بـە لایـــە لایـــە

ئـێـژی دەردێــکی تـــــازە لـە دڵــــتە
بـۆیـە بـەم شـــــەوە تـەپـــــاو تـلــــتە

ئێشی تێکچـوونی خــاکی کوردسـتــان
ئەڵبـەت لـێی داوی ئەمشـەو تـا بەیـــان

بـڕایـــەوە خـــەوت ئـارامــت قـــــاتە
دەنـــگی گـریــــانـت لـە سـەمـــــاواتـە

هــەی لایــە لایــە بیـنـایـی دیــــدەم
سەرتـیـپ عـەزیـزم ئـەی بەرگـوزیـــدەم

گوێ بگـرە لە من کۆرپەی نەخشـیـنـم
مـایـە و سەرمــایـەی دوکــانی ژیــــنم

کــوڕم تـۆ بـێـژیت تـا ئـاخــر زەمـــان
هەر حەپس و بێبەش بوون کورد زوان

پەتی سێدارە و بەنی قەنارە
بوویێتە ئیرسی کوردی بێچارە

تۆپ و تەیارە و زرێلی شەست تیر
بۆمبا و دەبابە و بڕناو و شمشیر

بۆ قەتل و عامی ئێمە کڕیا بێ
هەر کورد بێ فتوای قەتلی دریا بێ

کوڕم قەومەکەت کۆت و زنجیری
نەفی و قەتل و عام حەپس و ئەسیری

وەی وێنە کل وا بڕیاوە باڵای
دووریاگە بەری سەر تا پەنجەی پای

گەر باوەڕ ناکەی تۆ سەیری خۆت کە
سەیری دەسرازە و بەنی بێشکەت کە

ئەوسا ئەیزانی زنجیر و حەپسی
کورد بە شیرخۆری بووە بە ئیرسی

هەی لایە لایە رۆڵەی زام سەختم
غەمگین و غەمبار قەومی بەدبەختم

هیوات قەوی بێ کوڕم بە یەزدان
نەسسی ئایەتە لە پەڕەی قورئان

لە پاش گشت شتی خۆشی روو ئەدا
فإن مع ال خۆی فەرمووی خودا

ئێستە بە لایە لایە بێدارت ئەکەم
لە چاکی و قەومت هۆشیارت ئەکەم

کـە پێگەیـشتی ئـەتـنـێـمە خـــــوێـنـدن
ئـەتـنـێـمە مەکتەب بـۆ تەحسـیل کـردن

ئەتـنـێمە مەکتەب قــەومی ئـەجــنـەبی
نەوەک بۆ کورسی و بۆ سەر مەنسەبی

نەکوو بخـوێنی تـۆیش وەک پێشوەکـان
بۆ کورسی و زیو و بۆ روتبە و نیـشان

بـە نـاوی کـوردە ۆ بگــەیتە کـورسی
قەومت زەبوونکەی لە قەیـد و حەپسی

بخـوێـنــە کــوڕم ئەمـــە غـایـــەت بـێ
بـەرزیی کوردستان بـەرزیی پایـەت بـێ

هــەی لایــە لایــە ســـەرتیـپ لای لایـە
خــوا شـــادمـانـت کـا بگــــەیتـە کـــایـە

لای لایەی (حەبیـە خـان: ١٩٢٤ـ ١٩٧٧) کچی کەریم بەگی جاف

ئەم لای لایــە، لە دانــانی (حەبـیە خــان)ە، کە بــۆ (حەســەن)ی بــرا بچووکی (دکتۆر حەسەن جاف) نووسیوێتی، لە ساڵی (١٩٤٣) دا لە گۆڤـاری (گەلاوێـژ) دا، بە ناوی (لایـە لای) بـە نـاوی خــوازراوی (لـە کـەلارەوە ـ ژنــە جافـێک) بڵاوکـراوەتـەوە. بـە خوێندنـەوەی لایە لایەکەی بۆ تـان دەردەکەوێت، کە حەبیـە خــان، ژنــە کـوردێکی رۆشنـبیر و دڵسۆز و کورد و کوردستان پەروەر بووە. شاعیر بووە و شــــــارەزایی لە دانــــــــانی هـــــــــۆنراوەدا هەبـــــــــووە. بەڵام پێویـستە ئامــاژەش بەوە بــدەین، کە دەقــی ئەم هــۆنراوەیە لە

ریزبەنــدیی هۆنراوەکــانی میــنە جــاف لە دیوانەکەیــدا هەیە، بــۆیە دووریــش نییە کە مینە جاف بە نـاوی حەبیــە خــانی خوشـکییەوە بۆ حەسەنی برای هۆنیبێتەوە بەڵام تا ئێستا هەر بە نـاوی حەبیە خـانەوەیە. حەبیـە خـان، ژنێکی سـوور و سپی و جـوان و و شـۆخ و شـەنگ و خـان و مـان بـوو، کەسایەتییەکی ناسـراو بـوو. نـاوی کەوتـووتە سـەر زاری چەنــدین گـۆرانیبێژی کـوردمـان و بە سەریــدا هەڵیــان داون. لەوانەش: شکور خەیـات و حوسێن عـەلی و سـەلاح داودە.

حەبیـە خــــان .. وەی حەبیە خــــان
گــــوڵ مەجلیسی .. دیـوەخــــــــان
حەبیە خــــان .. وەی حەبیە خــــان
گــــوڵ مەجلیسی .. ناو دیـوەخــــان

دەقی لای لایەکەی (حەبیە خـان)ە بۆ حەسەنی برای کە ئەمڕۆ (دکتۆر حەسەن جاف)ە:

هــەی لایــــە لایــــە حەســــەن لای لایـــە
لـە خــوام گەرەکـــــە بگـــــــەیتە پایــــە
پایــــە بڵــــند بـی بـــــەرزی مەقـــــــامت
بەو شەرت سەربەستی کورد بێ مــەرامت
هــیوا و خەیــاڵت حـــــوڕیی کــــوردان بێ
روحـت فــــــیدای رێـــی نیشــــــــتمان بێ
چــــاوت لـە بــــەرزی و ژیــــنی وڵات بێ
فــــــیدای وەتـــــەن لـە لات خــــەڵات بێ
کۆرپـەکەم گـوێ بــگرە لە دەنــگی دایـــــە
بـە دڵـی خـوێنینەوە بـۆت ئەکــــەم لایـــە

پەردەی دڵەکەم پڕ لە خوێناوە
بۆ زەلیلی کورد جەرگم بڕاوە
هەی لایە لایە حەسەن لای لایە
کەی لە نەزانین رزگار بوینایە
رۆڵەم نازانم بۆ خەوت نایە
ئێشی بێ کەسی کورد لە دڵتایە
بۆیە من شیری سپیت پێ ئەدەم
بە خوێنی جگەر پەروەردەت ئەکەم
سەر و ماڵ و گیان گشتی فیداکەی
قەومەکەت لە ژێر جەهل رەهاکەی
کورم پێت ئەڵێم تۆ کورد زمانی
نەمامی نەورەس باخی کوردانی
دەخیلت بوگم کۆرپەی نەخشینم
تازە گوڵ غونچەی گوڵزاری ژینم
کە پێ گەیشتی ئەمە تەدبیربێ
ئەم کزەی کوردەت دایم لە بیربێ
هیچ درێغ نەکەی بە روح و بە گیان
تا وەرئەگرێ تۆڵەی کوردستان
هەی لایە لایە حەسەن لای لایە
نازانم بۆچی تۆ خەوت نایە
ئەڵبەت تۆش وەک من دڵ پڕ برینی
بۆ کوردی بەدبەخت جگەر خوێنینی
ئێشی کوردستان تۆی لە تۆی دڵتە
بۆیە بەم شەوە تەپاوە تلتە
حەسەن من هیوام وایە بە یەزدان
زوو بێیتە بەرهەم بە عیلم و عیرفان

ببی بە ئەسباب بۆ یەکێتی کورد
گەردنی نیفاق بشکێنی ورد ورد
رۆڵە بۆ پارە چاو لە خوار نەبی
قەت دوژمنی کورد بۆ ئەغیار نەبی
هەی لایە لایە حەسەن لای لایە
لەم گێژی غەمە کەی دەرچووینایە

ئەمەش لای لایەیەکی ترە لە هۆنراوەی خانمە شاعیری کوردمان (حەبیبە خان) ی کەریم بەگی جاف، کە بۆ (سەرکەوت) ی کوڕی وتوویەتی.. ئەم هۆنراوەیەش لە دیوانەکەی مینە جاف دا هەیە.. ئەوەش یەکلایی نەبۆتەوە، ئایە هۆنراوەی مینە جافە کە بۆ خوشکەزاکەی بە ناوی (حەبیبە خان)ی خوشکییەوە نووسیوێتی یا هۆنراوەی حەبیبە خان خۆیەتی؟ دەقی لای لایەکەی بۆ سەرکەوت:

هەی لایە لایە سەرکەوت لای لایە
رۆڵە گوێ بگرە لە دەنگی دایە
* * *
ئەو دایەی دوو جار گیان و تەم و خەم
چاو پڕ لە فرمێسک ، دڵ خۆێناو و تەم
* * *
ئەپرسی رۆڵە بۆچی پێشووەکان
هیچ هەوڵیان نەدا بۆ رێگەی کوردان
* * *
کام رێ رێی بەرزی قەومی دواکەوتوو

کام رێ ئـەو رێـگەی ناویشی گـوم بوو
* * *
گوێ بـگره سەرکەوت رۆڵـەی شـیریـنم
لـە خــوام گـــەرەکە مەرگـت نەبـــینم
* * *
ئەم جەژنی نـەورۆز من چووم بۆ ئێران
تووشـم بـوو پیـرێ لـە شـوێنی سـەیران
* * *
پـرسیم لـەو پـــیره ئەم خـاک و ئـــاوه
ئێسـتا داکـــەوتـوو و مـــات و دامـــاوه
* * *
هــــاتـه زوان پـــیری کــــۆنـه ســـــاڵ
جـــوابی دامــــەوه بـه زوانـــی حـــــاڵ
* * *
وتـی ئـەم خــاکە مــاوای کـــوردان بـوو
نۆشینگەی تەختی رۆڵەی مـەردان بـوو
* * *
جـێگای حــــاکمی پاشــای کــــورد بـوو
مــاوای شـــێرانی رۆژی نەبـــەرد بـوو
* * *
گـەردشی گـەردوون چەرخی بـەد ستەم
تیشـکی دا دەزگـــای شـاهـانی حەتــەم
* * *
دوژمنی شـاد کرد بـه خـــاک و ئاومـــان
نـاوی گـوم کـردین زەلـیل بـوو ناومـــان
* * *

نەمـــاوە خـــــەوم ئـــــارام قـــــاتە
تەمـــی هەناســــەم لە سەمـــــاواتە
* * *
هەی لایـــە لایـــە سەرکەوت لای لایـــە
رۆڵـــە گـوێ بـــگرە لـە دەنـــگی دایـــە

<u>لای لایەی (هێنریک نۆردبـرانت ـ دانیمارکی) بۆ ئایلان کوردی وەرگێرانی لە دانیمارکییەوە بۆ کوردی (ئـالان پـەری)</u>

ئالان کوردی (هەروەکوو راپۆرت و هەواڵەکـان بە ئایـلان کـوردی ناویان برد) منداڵێکێ جـوانی شاری (کۆبـانی) ی قارەمـان بـوو، لە رۆژئـاوای کوردسـتان. ئـالان تەمەنی سێ سـاڵان بـوو لەگەڵ بـاوکی و دایکی و براکـەی بە بەلەمێک بە دەریای سپیی نـاوەڕاسـتـدا، بەرەو ئەورۆپـا کەوتـنە رێ. لە نـــاوەڕاستی دەریـاکەدا، شـەپۆلەکانی دەریـا بەلەمەکەیـانی نوقـم کـرد، هەموویـان ژێـر ئـاو کەوتـن. ئـالانی (٣) ساڵان و (رێحانە)ی دایکی (٢٨) ساڵ و (غـالیب)ی برای (٥ ساڵ) خنکان و گیانیان لەدەست دا، تەنیـا عەبـدوڵڵا کـوردی بـاوکی رزگـار کرا.. لـە رۆژی (٢ی/ سێپتەمبەر/٢٠١٥) تەرمـی ئـالان کـوردی لە رۆخی دەریای ئیجـە، لـە قـەزای (بـۆدروم) سـەر بـە پـارێـزگـای (مـوغـلان) لـە تورکیا دۆزرایـەوە.

چیرۆکی تراژیدیای ئالان کـوردی، پەیامێکی جەرگبڕ و دڵ تـەزێن بـوو. بوو بە مانشێتی میدیاکان و لۆکاڵییەکـان، ویـژدانی جیهـانی و مرۆڤـایەتی بە ئاگاهـێنایەوە. کـاردانەوەیەکی نێـودەوڵەتیی لـێکەوتەوە. ئـــالان بـــوو بە سـیمبولی کارەسـاتی بە هـــەزاران لە کـــۆچبەران. باوکی ئالان نەیویست خێـزانەکەی گۆڕغەریـب بن، لە رێوڕەسمێکی

ماتەمینی شایستەدا، لە شاری کۆبانیی قارەمان، زێدی شیرینیان، بە خاکی پیرۆزی کوردستانی سپاردن.

بۆ ڕێزلێنان و بەرزڕاگرتنی ناوی ئالان کوردی (ڕێکخراوی هاوکاری چاوی دەریا) کە بارەگای لە شاری (ریگینسبۆگە) لە ئەڵمانیا، ناوی ئەو کەشتییەکەی کە لە دەریای سپیی ناوەراستدا کاردەکات، لە ناوی کەشتی (پرۆفیسۆر ئالبریخت ئینک) ەوە، گۆڕی و ناوی لێنا (کەشتیی فریاگوزاری ئایلان کوردی) بۆ رزگارکردنی کۆچبەرانەی کە مل بە دەریای سپییەوە دەنێن. لە ڕێوڕەسمێکدا، کە لە رۆژی (١٠ی/ ئاوگوست/٢٠١٩) لە دوورگەی پایمای مالۆرکای ئیسپانی، بە ئامادە بوونی (عەبدوڵڵا کوردی) و (بیما کوردی)ی خوشکی (پووری ئالان) ناوە تازەکەی کەشتییە ئەڵمانیاکە بە ناوی (کەشتیی فریاگوزاری ئایلان کوردی) یەوە راگەیەندرا.

حکومەتی فنلەنداش، بۆ سەرنج راکێشانی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی بە لای مافی مرۆڤ و دادپەروەریدا، وێنەی ئالان کوردی لە باوەشی ئەو پۆلیسەی کە تەرمەکەی لە رۆخی ئیجەدا دۆزییەوە و لە باوەشی کرد، خستە سەر دراوی نیشتمانیی فنلەند دا.

هونەرمەندی دەرهێنەریش کاک (جوبرائیل ئەبوبەکر رەحمان) کە خەڵی هەولێرە، بە سپونسەری (زانکۆی نۆلیج) فیلمێکی سینەمایی بە ناوی (ئایلان) ەوە دەرهێنا، کە لە فیستیڤاڵەکانی فیلمی نێونەتەوەیی بەغدا و کەربەلا و ئێران و ئەمریکا و ئیتالیادا نمایش کرا، لە ئێران خەڵاتی باشترین فیلمیان پێبەخشی.

هونەرمەندی پەیکەرسازیش کاک (بەختیار هەڵەبجەیی) پەیکەرێکی بۆ ئالان کوردی دروست کرد. لە رۆژی (٢٠١٦/٢/٢١) دا، لە

پـاركی ئــازادی لە شـاری سـلێمانی، لەسـەر ڕۆخـی دەریـاچەیەكی بچووكی ناو پاركەكەدا، پەردە لەسەر ئـەم پەیكەرەی ئـالان لابـرا.

لـە (كەنـەدا) ش، پەرتووكێك دەربارەی ژیـاننامەی ئــالان كوردی لـە نووسینی خاتـوو (بیما كـوردی) كـە پـووری ئـالانـە، چـاپكـرا و بـڵاوكـرایـەوە.

داواش لە بەڕێوەبەرێتی خوێنـدنی كـوردی لە كەركـووك دەكەم، كە بـاخچەیەكی سـاوایان لـە شــاری كەركــووك دا، بە نــاوی (باخچــەی ئـالان كـوردی) یـەوە بنێـن.

ئەمەش دەقــی تێكـستی ئـەو لای لایەیـە، لــە هۆنــراوەی شاعـیری نـاوداری دانیـماركی (هێنریـك نۆردبرانت) كە بۆ مەرگـی ساوای جـوانەمەگمان (ئـالان كوردی) نووسیوێتی.

<u>لای لایـەی سەربێـشكە</u>

<u>هۆنـراوەی: هـێنریك نـۆردبـرانت</u>

<u>وەگێڕانی بۆ كوردی: ئـالان پەری</u>

منـداڵە بچـكۆلانەكەی جـەنگ لە كـام لاوە دەڕۆیـت ؟
بەرەو ڕۆژهـەڵات یا ڕۆژئـاوا ؟
بە رای تـۆ لە چ شوێنـێكی ئەم دونیـایە
هـاوڕێیەك دەدۆزیتـەوە ؟

منـداڵە بچــكۆلانەكەی جـەنگ
كامیـان بۆ تـۆ باشـترە ؟

پێخــەفێکی دڕاو ؟
کفنـێک لە تەختەی تابـووت ؟
یا پۆشـاکێکی رزگــارکەر ؟

منداڵە بچــکۆلانەکەی جـەنگ
لە کـوێ حەزدەکـەیت بمـریـت ؟
لە ژێـر مووشـەک
یا لە سەر دەریاچـەیەکی کـراوە ؟

منداڵە بچــکۆلانەکەی جـەنگ
بۆ کـوێ دەڕۆیـت ؟
خـۆت هـەڵـبژێـرە
بەڵام وا بکە جارێـکی تـر نەتبینـنەوە

<u>لای لایـەی هونەرمەند مەزهەر خالقی</u>

هـونەرمەنـدی گـەورەی گەلەکەمان، ئەفـسانـەی گۆرانی و میلـۆدیی ڕەسەنی کوردیمان، مامۆستا مەزهەری خـالقی لە سـاڵی (١٩٣٨) لە شارە جوانەکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، (سنە)ی پـایتەختی هـونەر و ئەدەب و کولتــووری ڕەســەنی کــوردی لەدایکبــووە تــا قۆنــاغی خوێندنی ئامادەیی لە سنە تەواوکـردووە. بڕونـامەی (بەکالۆریۆسـی لە فیزیا) و ماستەری لە (بەڕێوەبردنی پیشەسازی) لە زانکـۆی تــاران وەرگـرتــووە. بــۆ ماوەیــەک لــە بــواری پەروەردە و خوێندنــدا مامۆستا بـووە.. وەکوو بێژەر و گۆرانیبێژیش لە چەند ڕادیۆیەکـدا کاری کردووە، لە بەشی ڕادیۆی (سـنە، کرماشـان، تــاران). ڕۆڵـی هەبووە لەم ڕادیۆیانە.

مەزهەری خالقی هەر لە منداڵییەوە هۆگری گۆرانی و موزیک بووە. لە تەمەنی هەشت ساڵییەوە، چۆتە ناو جیهانی بەرینی گۆرانیی کوردییەوە و تا ئەمڕۆژ دانەبڕاوە.. بە دەنگە زوڵاڵ و ئەفسووناوییەکەی، بەدەیان گۆرانیی کوریی وتووە و تۆماری کردوون. دەیان هونەرمەندیش گۆرانییەکانیان وتوونەتەوە. خالقی خاوەنی ڕێبازێکی هونەری و قوتابخانەیەکی گۆرانیی و ئاوازی ڕەسەنی کوردیمانە.

مەزهەر خالقی لە ساڵی (١٩٨٣) هاتۆتە باشووری کوردستان و هەر لەو ساڵەدا، چۆتە لەندەن و بووە بە پەناهەندەیەی کورد لە بەریتانیا.. لە دوای پرۆسەی ئازادی عێراق گەڕایەوە باشووری کوردستان و درێژەی بە خزمەتە پیرۆزەکەی داوە.. جێ پەنجەی لە گەشەکردن و پێشکەوتنی بزووتنەوەی کولتووری کوردی دیارە. مامۆستا خالقی، دامەزرێنەر و بەڕێوەبەری دەزگای (ئینستیتۆی کولتووری کورد)ە، کە بە شاکارێکی گەورە دەزانرێت بۆ کۆکردنەوە و تۆمارکردن و دیکۆمێنت کردن و پاراستنی کولتووری کوردیمان.. لەم بۆرەدا خزمەتێکی گەورەی هونەر و کولتووری کردووە و پێگەیەکی بەرزی هەیە.. جێی ڕێز و پێزانین و شانازییە لای گەلەکەمان.

لقی سەرەکیی ئێنستیتۆی کەلەپووری کورد، لە شاری سلێمانییە، لقێکی لە دهۆکیش هەیە، ئۆفیسی لە شاری کەرکووک و لە چەند شارێکی کەی کوردستان دا هەیە. وەکوو ڕێزلێنان و پێزانین بۆ ئەوە خزمەتە زۆرەی کە مامۆستا مەزهەری خالقی پێشکەشی هونەر و کولتووری کوردی کردووە.. چەندین خەڵاتیان پێ بەخشیوە، زانکۆی سلێمانی ئەمساڵ (٢٠١٩) (بڕوانامەی دکتۆرای ڕێزلێنان ـ شانازی

ـ فەخری) بە مامۆستا مەزهەر خالقی دا، لە پاداشتی ئەو هەموو خزمەتەی کە کردوویەتی. هەر ئەمساڵ (خەڵاتی ساڵانەی ئیبراهیم ئەحمەد ـ لە بواری هونەر) درایە مەزهەری خالقی. مامۆستا مەزهەر خالقی، شکۆی گۆرانی و ئاواز و موزیکی رەسەنی کوردی، شایەنی رێزلێنانێکی زیاتر و خەڵاتی گەورەترە.. بەڵام خۆشەویستیی گەلەکەی بۆی گەورەترین خەڵات و رێزلێنانە بۆی.

هیوای ئەوپەڕی تەندروستی و تەمەندرێژی و شادی و کامەرانیی بۆ دەخوازین.

هۆنراوە: فۆلکلۆری کوردی
ئاواز: فۆلکلۆری کوردی
رێککردنەوە و رێکخستنی: موجتەبا میرزادە

رۆڵەی خۆشەویست بینایی چاوم
هێزی ئەژنۆم و هیوای ژیانم
هەتا دێیتەوە هەر چاوەڕێتم
هەلۆرکی مناڵیت هەر رادەژێنم

* * *

لای لای نەمامی ژیانم
من وێنەی باخەوانم
بە دڵ چاودێریت دەکەم
بخەوە دەرنت لە گیانم

* * *

هەی لای لایە لایە لایە
کۆرپەی شیرینم لایە

بنوە تاکو سبەینێ
مژدەی ئاواتم دێنێ

* * *

ئەی بەرخۆلەی شیرینم
ئاواتی هەموو ژینم
شەوی تاریک نامێنێ
تیشکی رۆژ دێتە سەرێ

* * *

هەی لایە لایە لایە
کۆرپەی شیرینم لایە
بنوە ئاسۆ رووناکە
دیارە وەک رۆژ رووناکە

* * *

لای لای نەمامی ژیانم
من وێنەی باخەوانم
بە دڵ چاودێریت دەکەم
بخەوە دەرت لە گیانم

* * *

هەی لایە لایە لایە
کۆرپەی شیرینم لایە
خۆزگە سەد خۆزگە بە خوایە
دایکی تۆ لێرە بوایە

* * *

لای لای نەمامی ژیانم
من وێنەی باخەوانم
بە دڵ چاودێریت دەکەم

بخـــــــــــوه دەرێت لـه گـــــــــيانم

* * *

هــەی لایــــــــه لایـــــــه لایــــــه

کۆرپـــــەی زۆر جـــــوانم لایــــــــه

ســەد خۆزگــــــه بـەو خۆزگـــــــایه

دایــــــــکی تۆ لـــــــێره بـوایــــــه

* * *

لای، لای، لای، رۆڵــــه لای، رۆڵــــه لای

کەسم لای، گیانم لای، گوڵم لای، لای لای

هونەرمەنـدی دەنگخـۆشی فـارسی خاتـوو (کەتـایـۆن) کە هـۆگـری گــۆرانیی کـوردییە و کە تـــا ئێـستا چـەنــد گۆرانییــەکی کـــوردیی تۆمـارکـــردوە، یەکـێک لــەو گـۆرانیــیانەی ئـەم (لای لایـــه)یــەی مامۆستا مەزهـەری خـالقی یـه.

مامۆسـتا مەزهـــەر خـــالقی بە نـــاوی (لای لایـــەی نیـشـتمان) کە بە شـێوەی مەقام و بەستە دەیڵـێت و تۆماری کردووە.. بـریتییە لە سـۆز و خۆشـەویستی بۆ کوردستانی نیـشتمانی پیـرۆزمـــان.. تێکستەکەشی تێکهـەڵکێشە لـه هـۆنـراوەی قـانیع و عـابـد سراجـەدینی:

هۆنراوه : مامۆستا قـانیع و عابـد سراجـەدینی

گۆرانی : مـەزهـەر خـالـقی

میلۆدی : حەسەن یوسف زەمانی

ئەرینج و رابەر : مورتەزا حەنـانە

ئـۆرکسترای گـەورەی تـاران

ساڵی تۆمـارکـردنی : ١٩٦٣

ئــەی لایـــــە لایـــــە ، رۆڵــــــە لای لایـــــە
خۆزگـــە لای لایـــەی ، گشت کەس وا بوایـــــە
رۆڵـــەی خـۆشــــــەویست ، جگەرگـۆشــــــەکەم
مـەرهـــــــەمی دڵـــــــــەی ، بـە پـەرۆشــــــەکەم
تـۆ ئـــاو و ئـامـــان بـی ، بـۆ گــــەل و هـــــۆزت
قــەت قســـوور نەکـــــەی ، بـۆ بـــەرزی کــــۆزت
* * *
لای لایـە نەمـامی ژیـانـم ، مـن وێنـەی باخـــــەوانم
بە دڵ چـاودێـریت دەکـەم ، بـە فـرمێسکی چـــاوانـم
تا لـە خـــەزانی ژینـــم ، ئـەڕزێ گـەڵای ئــــەوینم
لـە سـێیەری بـــاڵاکـەت ، شـــادبـێ دڵـی غـــەمگینـم
* * *
هەوڵدە بێ سێبەر نەبی ، وەک داری بی بێ بەر نەبی
بۆ هـاومـاڵ و هـاوخوێنت ، بێ پایـە و سـەمەر نەبی
لای لایـەت بـۆ ناکـەم ، تاکـو بە نـــاز خـەو بتـباتەوە
یاخـود پـــەژارە و خـــەفـەت ، ژینـت لەبــــیـرباتەوە
ئەمـە لای لایـەی ژیـانە ، دەنـگی دایـکی نیشـــتمانە
لە تاریـکە شـەوی ژیـن ، ئەسـتێرەی رێگــــــمانە
پێت ئەڵـێم کـە وریـابی ، خوێنـــــدەوار و زانـــــابی
لە بـۆ گـــەل و وڵاتـت ، تێگەیشــــتوو و ئاگــــابی

لای لایەی
گۆرانیبێژی نەمری گەلەکەمان

حەسەن زیرەک (١٩٢١ـ ١٩٧٢)

هونەرمەندی گۆرانیبێژ و موزیکزانی سروشتی گەلەکەمان، ئیمبراتۆر و ئەفسانەی گۆرانیی کوریمان (بولبولی کوردستان) حەسەن عەبدوڵڵا کە بە (حەسەن زیرەک) ناوبانگی دەرکردووە. لە ساڵی (١٩٢١) لە گوندی (هەرمێلە) سەر بە شاری (بۆکان) لە رۆژهەڵاتی کوردستان لەدایکبووە. بە بێ باوکی و بە کوێرەوەری و مەینەتی و بە دەربەدەری و بێ دەرەتانی و بێ لانەیی ژیا و سەری نایەوە. لە ساڵی (١٩٧٢) هەر لە لە بۆکان کۆچی دوایی کرد. لەسەر (کێوی ناڵەشکێنە) بە خاک سپێراوە. لە ئەمڕۆدا گۆڕەکەی بووە بە مەزارگەی هونەرمەندان و هەوادارانی دەنگی حەسەن زیرەک.

حەسەن زیرەک زیاتر لە (١٥٠٠) گۆرانیی وتووە، بەشێ زۆریانی لە رادیۆکانی کرماشان و تاران و بەغدا و تەورێز تۆمارکردوون. هەندێکیشیان تۆمار نەکراون. بە فارسی و ئازەریش گۆرانیی وتووە. گەنجینەیەی لەبن نەهاتووی گۆرانی رەسەنی کوردیی بۆ بەجێهێشتووین.. بە کۆچی دوایی زیرەک کوسێکی گەورە لە گۆرانی کوردیمان کەوت، تا ئەمڕۆش شوێنی زیرەک پڕ نەبۆتەوە.. حەسەن زیرەک خاوەنی چریکەیەکی جیاواز و موزیکزانێکی سروشتی بوو، شاعیرێکی

میلـلی خـۆڕسک بـوو، خاوەنی قوتابخـانەیەکی گۆرانی کـوردییە، کە مۆرکی ڕەسەنایەتی کوردیی لەخۆگـرتووە.

زیـرەک زۆرت کـرد خـزمەتی هـونەر
ژیـنت لـە پێناو هـونـــەر بـردە سەر
ڕۆژگـارت سـاتی بەبـێ خـەم نـەبـوو
بەڵام لە هـونـەر هیـچـت کـەم نـەبـوو

مەزهـەری خالـقی دەڵێت:"کـورد بـە هـۆی حەسـەن زیـرەکەوە خـاوەنی پتـر لە (١٠٠) میلـۆدییـە و دەوڵـەمـەنتـریـن نەتـەوەیـە لـە مـیلـۆدیـدا"

شەمـاڵ سایـب دەڵێت:"حـەسـەن زیـرەک بلیـمەت بـوو، ئـەو نەبـوایـە گـۆرانی کـوردی لەنـاودەچـوو"

بەداخەوە کە ئێمەی کورد، زیندوو نەویستی مردوو پەرستین، حەسەن زیرەک تا نەمرد قەدرمان نەزانی کە چ هونەرمەندێکی گەورە و چ خزمەتێکی میلۆدیی کوردیی کردووە.

ئەمـەش بەشێکە لە (لای لایـە) یـەکی حـەسەن زیـرەکی نەمـر:

هـــیوا و ئـامـــانجـم ، ڕۆڵـــە جـوانـــەکەم
کۆرپــــەی شـــــیرینـم ، پشـــتـیوانـــەکەم
* * *
جـــێگای شـانـازیـم ، ڕەگـــی حـەیــــاتم
هـۆی ژیـــــانەکـەم ، تیـــــنی خـەبــــاتم
* * *
ڕۆڵە شیرینەکەم کوردستان وا چاوی لە ڕێتە
نیشـــــتمانە و هـــــیوای دواڕۆژی پێتە

* * *

رۆڵـه چونكـه تـۆ پـاكى لە دەرگـاى يـــەزدان

بـا رزگـــــارى كـا خـــــــاكى كوردســــــتان

* * *

لاى لايــــــــــــه ، ده لاى لايـــــــــــــه

لايـه لايـەى حەمـە جـەزا (١٩٤٩ ـ ٢٠١٠)

هونەرمەنـــدى گۆرانيـــبێژى ناســراوى گەلەكەمـــان، پێـــشمەرگەى شـۆڕشى رزگـاريخـوازى كـوردستان، حەمـە جـەزا عـەلى لە ساڵى (١٩٤٩) لە شـارى سلێـمانى لەدايكبـووە، لە تەمەنـى بيست ساڵيـدا، بـووە بە پێـشمەرگـە و بەشـــێكى زۆرى ژيـــانى لە پێـشمەرگـايەتيدا بەسەربردووە. دوايـش بە خێزانەوە روويـان لـه ئەوروپا كـردوە و لە وڵاتى دانـيـمارک مـافى پەنـابەرێتيان وەرگـرتووە.

دواى راپـــەڕينى بەهـــارى كـوردسـتان (١٩٩١) حەمـــە جەزا بـــە يەكجـارى گەڕايـەوە بـۆ كـوردسـتان.. خـزمـەتێكى زۆرى گـــۆرانى و سـرووودى كـوردى كـردووە.

هونەرمەنـد حەمە جـەزا لە (١ـ ١٠ـ ٢٠١٠) دا كـۆچـى دوايى كـرد. لە گـردى سەيـوان لە سلێـمانى بە خاک سپێرا. گەنجينەيەكى سروود و گۆرانيى كوردى بۆ بەجێهێشتووين.

حەمە جەزاى نەمر، خـاوەنى دەنگێكـى رەسەنى زوڵاڵ بـوو، چەنـدين سروودى نيشتمانى و گـورانيى كـورديى تـۆمـاركـردوون. لەوانـەش (هـۆ كـاكـى پێشمـەرگـە) و (قـەنـديـل)، گـۆرانى (مـەڕو مـەڕۆ) و (لايــە لايــە) شى بـۆ منـداڵان وتـوون. ئەمـەش بەشـێكە لە گۆرانـى

(مەڕۆ مەڕۆ بـابە مەڕۆ بـۆ جێمـان دێلـی) بەداخەوە بـۆ یەکجـاری بە جێیهێشتن:

مــەڕۆ مــەڕۆ بابــە مــەڕۆ بـۆ جـێمان دێڵی
تاکـەی ژیـــان بـەرینـەسـەر هــەروا بـە وێڵی
تاکـەی خـەمی ئـەم میللــەتـە بگـرینـە بـاوەش
تاکەی لە سوزی باوکێتی دەمانکەی بێ بـەش

ـ ئــەڕۆم ئــەرۆم زویـر مـەبن وردیلـەکــانـم
تا سەربـەستی بەدەسـت دێنـم بـۆ کوردستانـم
تاکـو نەخشـەی ئـەم وڵاتـــە نەگـــــۆڕینـەوە
دڵـنیــــابن رۆڵـەکـــــــانـم ناگـــــەڕێینـەوە

ئەمـەش دەقـی (لایـە لایـە) کـەی حـەمـە جـەزایـە:

لایـــە لایـــە رۆڵـــــەی شـــــیـرینـم لایـــە
بنـوە رۆڵـە درەنگە لەسەر چی خـەوت نایـــە
بنــوە رۆڵـــە درەنگـە دنیـا کـپ و بێ دەنـــگە
منیـش خـەوم زڕاوە دڵـم خـەمبار و تـەنـــگە
لایـــەلایـــە رۆڵـــــەی شـــــیـرینـم لایـــە
وەرە وەرە پێم بڵێ لەسەر چی خـەوت نایـــە
رۆڵــە کە تۆ دەزانـی بـۆ من هـیوای ژیـانی
ئــاواتی دواڕۆژی پـــڕ خۆشی و کـامــەرانی
لایـــە لایـــە رۆڵـــــەی شـــیـرینـم لایـــە
رۆڵـە توخوا پێم بڵی لەبەر چی خەوت نایـــە
شـەوگـــاری درێـــــژ هــەر ئـەبـــڕێتـەوە
بـاوکـــت لـە سـەفــــــەر ئـەگـــــەڕێتـەوە
دیـــــاریت بـۆ دێـــنێ لـە کــــاروانـی دوور

دەچێتە جێی گریان و ناسوور
رۆڵە گەر تۆ بزانی بۆ من هیوای ژیانی
ئاواتی دواڕۆژی پڕ خۆشی و کامەرانی
لایە لایە رۆڵەی شیرینم لایە
توخوا وەرە پێم بڵێ لەسەر چی خەوت نایە
بنوە رۆڵەی شیرینم هیوای دواڕۆژی ژینم
ئاواتە خوازم رۆژی شادیت بە چاو ببینم
لایە لایە رۆڵەی شیرینم لایە
توخوا وەرە پێم بڵێ لەسەر چی خەوت نایە

لای لایەی خانمە هونەرمەندی دەنگخۆش

(لۆکە زاهیر)

لای لایە هەی لای لایە ، هەی لای لایە
رۆڵەی شیرینم بۆ خەوت نایە
دە لای لایە لای لایە لای لایە لای لایە
لە ناو چاوەکانما بنوو جەرگی دایە
ئەی پاکترین فریشتەی ناو ئەم دونیایە
خەونت پڕبێ لە چرۆ و گوڵ هەناسەکەم ، رۆڵە گیان
خۆزگە دونیاش وەکو خەونی تۆ جوان بوایە
دە لای لای لای لای لای لای لایە
وەرە سەر بنی بە دڵمەوە ، بەرخۆلەکەم
بە ترپەی دڵ لای لایەت بۆ ئەکەم
بمبەرە ناو دونیای جوان و خەونێکی خۆت
بنوو جەرگەکەم ، ئەی نیشتمانە بچکۆلەکەم

ده لای لای لای لای لای لای لای لایـــــــــــــــــه
بنوو رۆڵه گیان ، کۆرپەی شیرینم بۆ خـەوت نایـــه؟

<u>لای لایـەی شێخ حەمە مارف مەریوان</u>

بە زمانی خاتـوو (حەسیبە)ی خێزانییەوە لای لایە بۆ کوڕەکە کۆرپەکـەکەی دەکات.

رۆڵـــە لای لایـــە کـــوڕم لای لایـــە
ئەمشـەو بــۆچی تۆ خـــەوت نایـــە
رۆڵـــە ئەزانـــم هێشـــتا منـــداڵی
ســاوای نــەرم و شـل بـە گڕوگـــاڵی
بـەڵام تەقـــەلا و ئیـــدای تۆ بۆ مـن
خستوومیەتە نـاو ئەنـدێشـەی بـێ بـن
هەرچـــەن بچـکۆلە و بەستەزمـــانی
نـاشـێ بۆ دنیـــا و ژینت بـــــڕوانی
بڵـێی لـەم دنیـــای پـــان و هـــەوارە
بۆچـی دەست و پێم مەحـکەم بەستراوە
لـە نـــێو لانـــکدا بـەم جـۆرە قـەتیس
شەتـەک دراوم بـە پــەت و گـــوریس
گوایە چیم کـرردوە بەشـی کـێ ئەخـۆم؟
شـیری مەمـەی دایـکی خـۆم ئەخـۆم
هــەی لای لایـــە رۆڵـــە لای لایـــە
دنیـــا زینـــدانی پیـــاوی ئـازایـــه
رۆڵـــە خـرپـــن و دڵ پەرۆشـــــەکەم
هێزی دوو ئەژنـۆم جگەرگۆشـــــەکەم

پێت بڵـێم بۆچـی ئەسـیر کـــــراوی
لـە نێــو لانـــکدا شەتـــەک دراوی
تا خووی پێ بگری ، بە کۆت و زنجیر
بە پـــەل بەسـتراوی هیچ نەبی زویـر
دەسـت و پێت لە ژێـر کۆتـدا نەتـەزێ
رەمـەقت نـەڕوات ، دڵـت نـەلـەرزێ
ئەو بەنـد و کـۆتە وەک شـێری برسی
ئـاڵـۆزت بـــکا لـە هیـچ بـترسی
بـۆ نیـــشتمانت بـە دڵ بجــــۆشی
بۆ سەنـدنی مــاف زیـــاتر تێکـۆشی
هــەی لای لایـــە رۆڵـــە لای لایـــە
پیـاوی تـرسنۆک حیزی گـشت لایـــە
رۆڵــە پەنـدی من بـۆ خـۆت و کــاکت
بـۆ پاشــەڕۆژی ژیـــنی روونـــاکت
ئـەم دنیـــا کـــەوا تـۆ پێت تێـــناوە
رەنـــگاورەنگ وەکوو بـووکی رازاوە
زاهــیری وایـــە نـــیوەی گـەنـــیوە
بە مەسەل هەر وەک زرکـەی هەتــیوە
ســاوای وەکـوو تـۆ تەجـــرەبەی نییە
ئاگــای لـەم بـەزم و گۆبـــەندەی نییە
بیــری وەک بابت تەجــــرەبەی زۆرە
هەزار ئەوەنـدەی دنیا کە بنـکەی زۆرە
بـۆ ئـەوەی رەنجت بگـات بـە سەمــەر
ئەبـێ سەربەخـۆ لـە گـــڵ بێـــتەدەر
نابێ هـیچ وەختێ هـەل بدەیت لە دەس
هاتـو ئـەو هـەلە قـەت نەکـەوەتـە دەس

داد بۆ ئەم و ئەو خووی پیاوی حیزە
کوڕم مەسەلەس کەر بە نەقیزە
دەخیل نامووست نەفرۆشی بە نان
سەرشۆر بوەستی بەرانبەر ژنان
دەردی سەرشۆڕی قەت چاری نایە
لە برسان مردن لە چاوی شایە
دایکت بە هیواس کاتێ بووی بە لاو
لە ریزی پیاودا کەویتە بەرچاو
لە ژێر سایەدا بحەسێتەوە
وەک گوڵی تێراو بگەشێتەوە
وەک دایکانی تر بێت بە ساحێب خێو
پاسەوانی بیت لە جنۆکە و دێو
بە تیلایی چاو نیگای کرد هەرکەس
تێی هەڵدە تا ئەوپەڕی ئەتڵەس
هەی لایە لایە رۆڵە لای لایە
کوڕ عاسای دەستە بۆ بابە و دایە
رۆڵە بیناییم رۆڵەی شیرینم
سۆمای دوو چاوم دەوای برینم
ئاخرین پەندم زۆر پایە بەرزە
بۆ نیگارینی جێگای ئەو مەغزە
تۆ و کاکت بڕۆن خوێندن بخوێنن
مافی گەل و هۆز خۆتان بستێنن
بە خوێندن هەموو دەرد ئەبێ چارە
بێ سەواد وەکوو کوێری بێ دارە
نەک وەک زاناکان رابردووی وڵات
خۆتان مەشغوول کەن بە ئەدەبیات

با تەحقیق لەسەر فەلسەفە و حیکمەت
بەرهەمـــیان نییە عـەزیـز بـەغـــیرەت
بـە شیمی و فـیزیـک و سەرنـج لە مـادە
ئەســـپابی مـــــەردی ئـــــەبێ ئـامادە
بە زوان بە قەڵـەم بە رەنـج و خەبــات
گیانتــان بەخــت کـەن لە رێــگەی وڵات
بـۆ داوا و نـــــزا کـەس گـــوێ ناگـــرێ
حـەق ئەگـەر حـەقە بە زۆر ئەسـەندرێ
ئەبــەد نامـــرێ و نـــــاوی زینــــدووە
ئــەوەی لـە رێــگـای گـــەلا تیاچـــووە
هــەی لایـــە لایـــە رۆڵــــە لای لایـــە
شـەرەف گەنجـێکە هـەر دوایـی نایـــە

<u>لای لایەی هونەرمەند حشمتوڵڵا لوڕنەژاد (حشمت لوڕنەژاد)</u>

<u>(١٩٤٧ـ ١٩٩٥)</u>

هونەرمەنـــدی نەمـــری گەلەکەمـان (حـشـمت لـوڕنــەژاد) بە هەمـوو دیالێکتە کوردییەکـان گۆرانیی وتـووە.. دەنگێکـی رەسـەنی کـوردیی هەیە. ئەمەش (رۆڵـە لای لای) یەکەمێتی.

هۆنـراوەی : رەحیم مەعینی کرماشانی

گۆرانی : حشمت لـوڕی

کۆرپەی شیرینم ، بنوە درەنگە
شەوگار دریژ و دنیا بێ دەنگە
بنوە بەرهەمی ژینی رابردووم
تەنیا ئاوتی عومری با بردووم
بە تۆوە شادە ژیانی تاڵم
بۆ تۆیە گوڵم بە کوڵ ئەناڵم
بنوە ئازیزم بەختت بێدار بێ
هەر رۆژی ژینت هەزار بەهار بێ
ئەتۆی گوڵی بەهارەکەم
رووناکی بەختە تارەکەم
بنوە کۆرپەی لەبارەکەم
رۆڵە لای لای ، کۆرپەم لای لای
جەرگەکەم لای لای
قەرارم تۆی بێ قەراری تۆم
تۆی مەرهەمی جەرگی بە کۆم
بۆت فرمێسک ئەڕژێ وەک چۆم
رۆڵە لای لای ، بەرخەکەم لای لای
رۆڵە لای لای ، جەرگەکەم لای لای
بە تۆوە شادە ژیانی تاڵم
بۆ تۆیە گوڵم بە کوڵ ئەناڵم
بنوە ئازیزم بەختت بێدار بێ
هەر رۆژی ژینت هەزار بەهار بێ

لای لایه به دیالێکتەکانی زمانی کوردی

به هــۆی داگیرکــردن و دابەشکــردنی کوردســتان بەســەر چــوار دەوڵــەتی رەگــەزپەرست و دڕنــدەدا، کە تــا ئەمــڕۆش نەک هــەر دانیــان بــە کەمــترین و سادەتــرین مافــە رەواکــانی گەلەکمــان نە نــاون، بەڵکــو تــا ئێــستاش بە گەلەکــۆمەیی و بە شــێوەیەکی زۆر درِنـدانـە و نامەردانە، دوور لە رەوشت و لە یاساکان و لە مافەکانی مــرۆڤ و لە مافەکــانی گــەلان، بە کوشندەترین و کاولکەرتــرین چەکــی مــۆدێرن و قەدەغەکــراو، دەســتیان لە رەشەکــوژی و لە ژیۆسایــدکردن و لە سەرکوتکــردنی گــەلی کوردمــان و لە وێرانکردنی کوردستانی نیشتمانی شیرینمان هەڵنەگرتوون.

بە هەمــوو رێــگا و شێوازێکــیش دژایەتــیی زمــانی کوردیمــان دەکــەن، هەوڵــیان داوە و هەوڵــدەدەن، کە زمــانی کودیمــان کــاڵ بکەنەوە، چونکە زمــانی کــوردی گرنگتــرین کۆڵــەکە و ناسنامەی نەتەوەییمــانە.. خوێنــدن و نووســینیان بە کــوردی قەدەغەکــردوون، بە تۆبزی و زۆردایش و بێ خواستی خۆیان منداڵانی کوردمان فێری تورکی و فارسی و عەرەبی دەکەن، بە کولتوورێک ئاشنایان دەکەن کە نامۆن و بە منــداڵانی کورد هەرس ناکرێت.

نیــازی گــڵاوی ئەوان، ئەوەیــە کە منــداڵانی کوردمــان لە گــەلی کوردمــان هەڵگەڕێننەوە. دەیانەوێت زمانی کوردی لە بیری منداڵانی کوردمــان بەرنەوە. لەمەش زیاتریــان دەوێــت، دەیانەوێــت ســۆز و پــەرۆش و خۆشەویستی و هاوبەستەبوونیان بۆ کــورد و کوردســتان کــاڵ بکەنــەوە. دەیانەوێــت بــە ئایدیۆلــۆژیای بۆگــەنی تــۆرانی مێشکیان بۆگەن بکەن.

بەڵام هەروەکوو چۆن لە کوردقـڕان و ژیۆسایـد و لە رێگـرتن لە خەبـات و تیکـۆشان و کـۆڵنەدانی کـورد شکستیان هـێنا و نەیـان تـوانی و نـاتوانن کڵـپەی مەشخـەڵی کوردایـەتی بکـوژێننەوە، ئەستەمیـشە کە نیـازی گڵاویـان بهێنـنەدی و بتـوانن ڕێگـری لە گەشەکردنی زمانی کوردیمان بکەن یا کاڵی بکەنەوە. کوردی زمانی پەنجا ملیۆن کوردە. کۆنترین و رەسەنترین زمانی رۆژهەڵاتە. ئەمە هەر قـسەی خۆمـان نیـیە و مێـژوو سەلمانـدوویەتی. هۆکـارێکی تـری یەکنەگـرتنی زمـانی کوردیمـان، هەڵکەوتـنی جوگرافیای کوردستانە.

دەرهەق بە زمـانی کـوردی، خۆشـمان کەمتەرخەمـین، تـا ئێـستا هاوڕانین و رێنەکەوتووین لەسـەر زمـانێکی یەکگرتـووی نـووسـین و خـوێندنـەوەی کـوردی لـە کوردسـتان دا. دوو ئەلـفـوبێی کوردیمـان هـەیە، ئەلـفوبێی ئـارامی کـوردی و ئەلـفوبێی لاتینـی کـوردی.

تـا ئێستا نەمـان توانیـوە هـاوڕابین و رێکبکەویـن لەسـەر زمـانی ستانـداردی کـوردی کە ببێت بە زمـانی یەکگرتـووی خوێنـدنەوە و نووسـین لە هەمـوو کوردستـان دا، ئەم هـیوا و ئامـانجەش خواسـتی هەموو کوردێکی دڵسـۆز و کـورد و کوردسـتان پـەروەرە.. دەبـوایە یەکگـرتنی زمـانی خوێندنەوە و نووسـینی کـوردی، لە کـارە هەرە پێشینەکانی حکـوومەتی باشـووری کوردسـتان بـوایە.. هەر ئەوانـیش دەتوانن بە شێوەیەکی فەرمی رای بگەیەنن و جێبەجێی بـکەن. چـونکە بوونـی زمانی ستانداردی کوردی زیـاتر گەلـی کوردمـان و وێـژە و رۆشنـبیریی کوردیمـان یەکـدەخـات و زمـانەکـەمان زیاتـر گەشـە دەکـات.

لە ئەمڕۆدا بوونی زمانی ستانداردی کوردی، پێویستییەکی گرنگە و لە هەموو کاتێک زیاتر پێویستیمان پێی هەیە.. چونکە نەبوونی زمانێکی یەکگرتوو و بەکارهێنانی فرە دیالێکت و فرە بەشە دالێکت لە خوێندنەوە و نووسین و لە میدیاکان و راگەیاندنەکان، زەنگێکی مەترسیدارە و زیانێکی زۆری بە زمانی کوردیمان گەیاندووە و دەگەیەنێت.

داگیرکەرانی کوردستانیش ئەم خاڵە نەرێنییەی کوردییان قۆستوونەتەوە و هانی فرە دیالێکت و زمانی ناوچەیی کوردییان داوە و دەدەن بۆ ئەوەی زیاتر لە یەکتری دابېڕێین.

فرە دیالێکت کێشەی کوردی قووڵتر کردۆتەوە.. هیچی تیا نییە گەر بە دالێکتی ناوچەیی قسە بکەین، ئەمەش بە هیچ شێوەیەک زیان بە زمانی کوردی ناگەیەنێت. قسەکردن بە فرە دیالێکت لای زۆربەی نەتەوەکانی جیهان هەیە.. بەڵام زۆر گرنگە کە ئاخافتنەکانمان تێکەڵ بە زمانی نووسین نەکەین.. ئەوەی جێی داخ و نیگەرانیمانە ئەوەیە کە زمانی ئاخاوتنی ناوچەیی لە زۆربەی دەڤەرەکانی کوردستان دا، بووەتە زمانی نووسین.. بەڵام نەتەوەکانی تری فرە دیالێکت، بە یەک زمان دەنووسن. بۆ نموونە (سویسرا) کە بە سێ دیالێکتی جیاواز قسەدەکەن، بەڵام یەکێک لەم سێ دیالێکتیکەیان کردووە بە زمانی ستانداردی نووسینیان و هیچ کێشەیەکیشیان نییە.

بە پێویستی دەزانم لەسەر ئاستی هەموو کوردستان دا، لە لایەن کۆمەڵێک لە پسپۆران و شارەزایانی زمانی کوردیمان (ئەنیستیتۆی زمانی ستانداردی کوردی) دابمەزرێنن و لە لایەن حکوومەتی کوردستانەوە، شوێن و بودجەی پێویستیان بۆ دابین بکەن.

کـــاری یەکەمـــی: ئەم ئەنیـــستیتۆیەش دانـــانی فەرهەنگێکـــی زمـــانی یەکگرتووی کوردی بێت.

کـــاری دووەمیـــشیان: دانـــانی رێـــزمانی کـــوردی و دەســـتووری دروستی رێنـووسی کوردی بێت، بە رێنووسی کـوردی ئـارامی و رێنووســی کـــوردی لاتیـــنی.. بـۆ نەهێـشتنی کێـشەکانی رێنووســی کوردیمان.. خەمخـۆرانی هـێنانەدیی ئەم ئامـانجە نەتـەوەییەمـان زۆر کەمن.

راستە کە ئەمە کارێکی هێندە ئاسان و بێ گرفت نییە، کە بە شـەو و رۆژێـک بێــتە دی. بەڵام لە ســایەی بڕیــاری بوێــرانە و یەکەمــین هەنگــاوی کـرداریــدا، ئەستەم بــوونی نییە، گەر بمانەوێـت هەمـوو هــیوا و ئامانجێـک دێـنەدی، بێگومــان هێنــانەدی ئامــانجی گەورەش هەوڵـدانی کرداریی گەورە و مانـدووبـوونی زیاتـر و خـۆڕاگـری و کۆڵـنەدانی دەوێـت.

لای لایە و لوری دایکانی، کوردمان بەشێکی زۆریان بە دیالێکت و بەش و لقە دیـالێکتە جیاوازەکـانی نـاوچەیی وتـراون و نووسـراون، بە رێنووسـیکی نــایەکگرتووش نووســراون. هەڵــبەتە ئــەو نووســـەرە دڵسـۆزانـەی کە لای لایــە و لــوری و گـۆرانییەکــانی دایکــانیان بـۆ منــداڵان کۆکــردوونەتەوە و بڵاویـان کـردوونەتەوە.. لەبــەر رەخــنە، دەســـتکاریی هـــەڵە رێنووســـەکانیان نەکـــردوون. ســـەرەڕای جیاوازییەکــانی دیالێکتەکــانی زمـــانی کوردیمــان، لای لایـــە و لـوریـنی کوردیمـان لە نــاوەڕۆک و مەبەستــدا یەکـن و هەموویـان تایبەتمەندیی و سیما و مـۆرکی رەسـەنایەتی کوردییان پێـوە دیارە.. ئەم فـــرە لای لایـــانەش رەنگینـــی و جـــوانی و دەوڵەمەنـــدییەکی زیاتـــریان بە لای لایـــە و بە فۆلکلــۆری کوردیمــان بەخــشیوون. لای لایــە وەکـوو ئـەدەبـێکی فۆلکـلـۆری میلـلـی، نــەک هــەر لــە

کوردستان دا، بەڵکو لە فولکلۆری زۆربەی گەلانی جیهانیشدا، وشە و رستەی ناوچەیی و دیالێکتی جیاوازیان پێوە دیارە. بەڵام چی ئەوانن بە زمانێکی ستاندارد و بە رێنووسێکی سەپاو دەنووسن.

بەپێی دیالێکتەکانی زمانی کوردی (کرمانجی، لوڕی، گۆرانی، زازایی) و بەش و لقە دالێکتەکانی ناوچەکانی کوردستان، بە دەیان لای لایە و لورییی کوردیمان هەیە. چەند لای لایە و لورییەک دەخەینە بەر دیدی خوێنەرانی کوردمان.. دەستکاری وشە و رێنووسەکانیشمان نەکردوون، تەنها هەڵە زەقەکانمان راست کردوونەتەوە.

حەزیش ناکەم ئاماژە بە ناوی ئەو دیالێکتیکانە بدەم، کە لای لایە و لورینەکانیان پێ وتراون و نووسراون، زمانی کوردی دایکی هەموو دیالێکتیک و بەش و لقە دیالێکتەکانی کوردییە. بەڵام ناچارین کە ناوی دەڤەرەکانیان یا شارەکانیان بهێنین.

نموونه لە لای لایەی دایکان کورد

پێشتر باسمان کرد، کە دایکانی کوردمان، نموونەی دایکانی دڵ پڕ لە سۆزداری و دڵسۆزی و میهرەبانێ و خۆشەویستین لە هەموو جیهاندا، دەوڵەمەنترین دایکانن لە لای لایەدا. هەر ئەمەش جیاوازی و تایبەتمەندی پێ بەخشیون و کورد بووە بە خاوەنی سەدان لای لایەی خۆش، کە مۆرک و شەقڵ و رەسەنایەتی کوردییان پێوە دیارن. هەر لای لایەیەکێش چیرۆکێکی لەخۆگرتوون و باس لە نەهامەتییەکان و کوێرەوەرییەکان و ئازارەکانی کورد دەکەن. گەلێ لای لایەی شێوە تانە توانجمان هەیە کە بە راشکاوی لە داگیرکەرانی رەگەزپەرست و ستەمکاری کوردستان گیراون. لە لایەکی تریشەوە گەر ئەو کوێرەوەری و نەهامەتییانەش نەبوونایە رەنگە ئەو لای لایانەش بوونیان نەبوایە.

لای لایەی کوردیی زۆرمان هەیە، چەپکێک لە لای لایەی دایکانی کوردمان دەخەینە بەرچاوی خوێنەرانی کوردمان.. بەو هیوایەی وەکوو بەشێک لە ئەدەبی منداڵان و لە ئەدەبی میللی و لە فۆلکلۆری رەسەنی کوردیمان سوود و چێژیان لێوەربگرن:

دایکێکی کورد بە دڵی پڕ لە خەمەوە، لای لایە بۆ کۆرپەکەی دەکات کە خەو بییاتەوە. بە غەوسی بەغدا و بە وەیس و بە فریشتەکانی دەسپێرێت کە ئاگایان لێی بێت.. نزای گەورەبوون و تەمەندرێژی بۆ دەکات، کە هێندە بە تەمەن و پیر بێت دەستی رابکێشن:

لای لایــــه کۆرپــــــەم لای لایــــــه
رۆڵــــه بخــەوە بۆ خـــەوت نایــــــه

* * *

لای لایـەت بۆ دەکەم لە پیردەروێشان
ئەوەنــدە پـیر بیت دەســـت بکـێشان

* * *

داری بێـشکەکـەت لە دار خـورمــایە
رۆڵــەم سـپـردەی غــەوسی بەغــایە

* * *

داری بێـــــشکەکـەت لە دار چنـــارە
رۆڵـــەم ســپـردەی وەیسی نـــازارە

* * *

لای لایـەت بۆ ئەکـەم لایـە وە نـــازێ
پەڕوپـۆی سەرینت پەڕوپـۆی قـــازێ

* * *

لای لایـەت بۆ ئەکـەم خـەو بتـباتــەوە
فـریشـتەی وە خێـران بێـت وەلاتــەوە

* * *

داری بێــــشکەکـەت داری قـــەزوانە
بەنـی دەســـرازەت خــوری کــاوڕانە

* * *

لای لایەت بۆ ئەکەم خـەوت لێ کەوێ
دەرد و ئـــــازارت لـە کـــێوان کەوێ

* * *

لای لایــەت بـۆ ئەکـــەم وە لانـــکەوە
یاخــوا گــەورەت کـەم وە بـاوکـــەوە

* * *

لەی لایـەت بۆ ئەکەم بە دڵی پڕ خـەم

بەڵکو گـەورەبیـت بگـــەیتە بـەرهـەم

* * *

لای لایەت بۆ ئەکەم تا بێ خەیاڵ بیت

بۆ خۆت پەروەردەی کوڕی مناڵ بیت

* * *

لای لایـــــە رۆڵـــــەم لای لایـــــە

خۆزگە لای لایەی عالەم وا بوایـــــە

لای لایـەی دایکێکی تر:

رۆڵـەم لای لایـــە کۆرپـەم لایـــە لای

جگەرگۆشـــەکەم کۆرپـــەم لایـــە لای

رۆڵـــە خـــەوت بێ خـــەوی نـــازت بێ

سەحرا و سـەرزەوی پایـە نـــازت بێ

* * *

رۆڵـــەم لای لایـــە کۆرپـــەم لایـــەکە

سـاتێ چـــاو لە چـــاو ئـەم دونیایـــەکە

رۆڵـــــەی ئازیـــزم جگـەرگـۆشـــەکەم

ئـــــارامی دڵـــــی پـــــڕ خـرۆشـــەکەم

* * *

بینـــــای چـــــــاوم روح و رەوانـــــــم

دڵ خـۆشی دڵـــــم ئـــــارامی گیانـــــم

رۆڵـــــەم لایـــەکە کـۆرپـــەم بخـــەوە

دونیـــا بێ دەنـــگە تاریـــکە شــەوە

* * *

بخــەوە رۆڵـــە رۆیــن لە بــەرت بێ
باڵـی فـریـشتە باڵکــێش سـەرت بێ
رۆڵـە لای لایــە کۆرپـــەم درەنــگە
تاریـــکە شـــەوە دونیـــا بێ دەنــگە

* * *

رۆڵـــە بۆ خــاتـر ئـــەوەڵان لە کۆ
دایـــە نەوینێ مـــەرگ دیـــەی تۆ
رۆڵـەم لایــە لای کۆرپـەم خـەوت بێ
دەس فـریشتەکـان لە ژێـر سەرت بێ

<u>لای لایـەی دایکێکی تر:</u>

ئەم دایکە لە لای لایـەکەیدا، گـوزارشت لە سۆز و دڵسۆزی خـۆی دەکـات و لە دەوری کۆرپەکەی و بـاوکی دەگـەڕێ. نـزای ئەوەش بۆ رۆڵەکـەی دەکـات، کە سەرنەنێـتەوە بە جـوانەمەرگی، خـۆزگــەی ئـەوەش دەخـوازێت، کە قـەت رۆڵـەکەی رەنجـەڕۆی نـەکـات. ئەمەش نـــزا و هـــیوا و خـــۆزگەی هەمـــوو دایکـــان و باوکـــانە بـــۆ جگەرگۆشەکـانیان. ئەم دایکە غـەریبە دەربـەدەرە، بە ژێـربـوونەوەی کۆرپـەکەی دڵی بـریانی ئـارام دەبێـتەوە.

رۆڵـــــــە شـــــــــــیرینەکـەم لای لای
بـەرخـــــــــــــــــەکەم لای لای
لای لای شــــــــــــیرینت بـۆ دەکـەم

رۆڵـــــــه شـــــــــــــیرینەکـەم لای لای

* * *

غـەریبـه دەربەدەرکـەم ، بـه لانـــــکتەوه
لـه دەورت دەگـــــــەڕێم بـه بـاوکـــــتەوه
ژیـــربـەوه رۆڵـــــەی ژیـــر و جـــــوانم
ئـــــارام کـــــــەرەوەی دڵـــــی بـریـــــانم

* * *

هـــیوا و ئـاواتـــــم ، رووحـــی رەوانــــــم
جگـەرگـۆشـــــەکەم ، بیـــــنای چـاوانــــم
لای لایـــه دەکـــــەم بـه زمـــــــانی کـوردی
سـەرنـەنێــــــتەوه بـــه جـــــوانـه مـەرگی

* * *

لای لایـــــەت بـۆ دەکـــــەم بـه غـــەریبی
راتـدەژێـــــــنم لـه ســـــــــێبەر داری بی

* * *

لای لایــــه رۆڵـــەی جـــوانم لای لایــــه
خـــۆزگه قــەت رەنجــــەڕۆت نەکـردمـایـــه

لای لایەیەکی دایکانی کورد ـ لە مەهاباد

دایکێکی کورد لە مەهـابادی پایتەختی کۆمـاری کوردستان، بە دڵ و بە گیان لای لایە بۆ کۆرپەکەی دەکات و نزای ئەوەش دەکـات کە جـەرگی نەسـووتێ. ئەم دایـکە لە دوا دێڕی لای لایـەکـەیـدا، بە بـێ تـرس، پـلار و تـوانـج لـە شـای گۆڕبەگۆڕی ئێرانـی (رەزا شـا)ی داگـیرکەری رۆژهـەڵاتی کوردسـتان دەگرێت، کە ستەم و تاوانـێکی زۆری لە دژی گەلـی کوردمـان ئەنجامـدا، لە ئەمـڕۆشدا ئاخوونـــدە

دڕنده ڕەگەزپەرستەکانی کۆماری سێدارەی ئیسلامی، نامەردانەتر و دڕنــدانەتر درێــژە بە سیاســەتی ڕەگەزپەرســتی و پاکتــاوی نەژادی دەدەن.. ســتەم و تــاوان و ناهــەقــییەکی زۆر لە گــەلی کوردمــان دەکەن. ڕۆژ نییە کە بە نـاڕەوا پەتـی سێدارە نەخەنە ملـی لاوێـک یـا مێردمنداڵێکی کورد، یا بە گوللـە کۆڵبەرێکی هـەژار و بێـدەرەتـانی کوردمان نەکوژن.. بـە هـەزاران کوردیشیان زینـدانی کـردوون.

تورکیــای زیندانــستان و ڕەگەزپەرســتی داگیــرکەری بــاکووری کوردســتانیش نامەردانەتــر و دڕندانەتــر، بە گەورەتــرین لەشــکری دڕنــدە و بە تــازەترین چەکــی کوشــندەوە، بە بەرچــاوی جیهــانەوە خەریکی ڕەشەکـوژی و کۆمەڵکوژی کوردن.. هەر لەبەر ئەوەی کە کـوردین. بەڵام هەرگیـز ئەو نیـازە گڵاوەیــان نـایەتەدی، کە بتــوانن چۆک بە کـورد دادەن یا بتـوانن لە خەبـات و تێکۆشانمان لە پێنـاوی ئـازادی و سەربەخۆیی کوردستان، ڕامـان بگـرن.

گـەر مــــلت دێـشێ بـە پــــەتی زاڵــم
سـەرکە سەر ڕانــم قـــەزات لـە ماڵــم
لای لایــەت بـۆ دەکـەم بـە ڕشـــــتەوە
نەمینـی ڕۆڵـــە شـــەو لـە دەشـــتەوە
لای لایـــەی خەڵــکی بەسـەر زەمـــانە
لای لایـەی دایـکـت بـە دڵ و بە گیــانە
لای لایـەت بـۆ دەکـەم بـە دڵ و بە گیـان
خـــەوت لـێیـکەوێت تــا بــەری بـەیــان
لای لایــەت بۆ دەکـەم خــو بتـبــاتـەو ە
فریشــتەی خـێران خـەبـەرت کـــاتـەوە
لای لایەت بۆ دەکەم بە ڕووی سوورەوە

خــوا جـــــەرگم نـــەدا بـە تـەنـــوورەوە
لای لایـمـت بـۆ دەكـەم بـە دڵ و بە گـیان
ئـاگــادارت بێـت شـــێخی كەســــــەزان
سـەت دارم لــــێدەن داری میمــــــووكێ
لانـک هەڵـــدەگرم دەچــمە كەركــووكێ
مــــاڵم بۆچیـیە؟ گەنجــی بـە كـۆ بـێ
گـــەدایـی دەكـــــەم چــــــاوم لـە تــۆ بـێ
یـا سولّـــتـانی مــاڵ لـەو قـــەد بـــەرزە
كۆرپەكەم نەگـری قـەت تـەپ و لـــەرزە
لای لایـمـت بۆ دەكـەم بە دڵ و بـە گـیان
خـوا بتـپـارێـــزێ لـە بــەڵای رەزا خــان

یـان دوعـا لـە بـەدگـۆیـان و لە دوژمـنـان دەكـات و دەڵێت:

لای لای رادەكـــەم وە گــــوڵ قرمــــزی
خـوا بـكە بەدگـۆیان چـرایان نەسـووزی
لای لای دەكـــــــەم تـا خـــۆر بنیــــشێ
خوا بكەی دوژمنانۆ وە شادگ نەنیـشێ

<u>دایكێكی تر:</u>

لای لای نـەمــــامی بەخـــتم
هـاوڕێی هـەورازی سەخـــتم
رێگـــــای چـــیا زۆر دوورە
رێگای پـڕ لە خوێن و سوورە
بخەوە كۆرپـەی شیرینی دایـە
* * *
دایـكـت دەنــــگی دەرنــــایە

گریـــان لە گـــــەرووی دایـە
ژیـــــنی کــــــورد بۆ وایـە
لای لای نـەمـــامی بـەخـــــتم
گـــەرمی رۆژانـــی سـەخـــتم

دایکـێکی تـر:

خۆزگـــەم بە مـەلان هـەر شـەو لە شـاخێ
نەک بە دەستەی خـۆم هـەر ئـــاخ و داخێ
بە تـانـــەی دۆسـت و بێگانەکـــان خـــۆم
بە وێنـەی فەرهـــاد وێـڵی کـێـوان خـــۆم
ئـازیـــز بـە مـــــەرگت گرانـــــــە دەردم
کـــاتێ بـــــــژنـەوم ئـــەوا مـــن مـــردم
لای لایـــەت بۆ دەکـــەم بـە عــەودالّی کۆ
یا خـــوا کـــەس نـەگـــرێ نەدامـــەتیی تۆ
هـەی لایـــە لایـــە کـۆرپـــــەی ســـاوایە
کـوێـربێ ئـەو چـــاوەی بـە تـۆ هەڵـنـــایە
هـەی لایـــە لایـــە کـۆرپـــــەی ســـاوایە
دایـــــە مـانـــدووە بـۆچ خـــەوت نــــایە

<u>خۆزگەی دایکێکی کورد</u>

لە گۆڤاری گەلاوێژی ژمارە (٨)ی ساڵی (١٩٤٣)دا، دایکێکی کوردمان (کەناوی نەنووسراوە) خۆزگەی ئەوە دەخوازێت کە نەزانین وجیاوازی لە نێوان کچ وکوڕدا نەبوایە، دەڵێت:

هەی لای لایە کچم لای لایە

خۆزگە لەم جەهلە رزگار بوونایە

هەی لای لایە کچم لای لایە

دەبا کچ وکور وەك یەك بوونایە

لای لایـەی دایکانی کورد ـ کەڵهوڕ

ناوچەی کەڵهوڕ لە رۆژهـەڵاتی کوردستان دا، زۆر دەوڵەمەنـدە بە لای لایـەی رەسەنی کوردیمان، بـە دەیـان لای لایـەی کوردیمـان هـەیە. لـەم لای لایـەیـەدا، دایکێکی کوردی کەڵهـوڕی کۆرپـەکەی دەلاوێنێـتەوە بـۆ ئـەوەی بنـوێت.. دوایـش پـێ بگـرێت. دواتـر بە خەیـاڵ وەکوو لاوێـکی هـەژدە سـاڵان لـە کـوڕەکـەی دەڕوانێـت و کـوڕەکـەی نـاوی بـۆ سەربـازی هـاتووە. لە رێگـای کرمـاشان رایـەخی بۆ رادەخـات کـە پێـیدا بـڕوات و بێت. دوایيش دەیـەوێت ژنی بۆ بهێنـێت. داوا لە مـاڵان دەکـات کە کێیان کوڕەکـەی دەکـەن بە زاوایـان. دەیـەوێت خاڵیشی کچـەکـەی بـە خـەڵات بـداتێ.. لە لای لایـەی ئـەم دایـکـەدا، دایـک بەسـەر سنووری کـات و تەمـەن دا بـازدەدات، بـە خـەیـاڵ و دڵـی خـۆی منداڵـە کۆرپەکەی گـەورە دەکات، یەکسەر لـە نێـو لانـک و دوای پێگـرتن.. دەیگەیـەنێتە کـاتی سەربـازی وژن هێـنان:

لاوە لاوەکــــەم کـوڕەکـــــەم بخــــەفێ

هـەر دەردێ دیـری لـە خـومـ بکــــەفێ

گـاپـــــارەی زەرێ بســـازم لـە چـــو

ئـــەرا کوڕەکـــەم هـە بایـد و بچـــو

لاوە لاوەکـــــەم لاوەکـــــەم دووانـــــە

یەکـــی شـــــیرینە و شـــــکەر زوانــــە
لاوە لاوەکــــــەم ئــەرا یــەی تـفــــڵی
شەمــــاڵ بشــەنی زەنجیـرەی زوڵــفی
ڕێـگەی کرماشـان فەرش کەم لە قـالی
ئـەرا کـوڕەکـــــەم تـــــازە ئیجـــباری
ماشـینێ هــاتییە وەرگـــەی ســـەوزە
کوڕەکـەم هـا لـە تێی ڕەیسی هـــەوزە
ڕێــگەی کرماشان بخـــەم لـە کونـــجی
کوڕەکـەم هــا ئـەورە سێـول نارنـــجی
ماشـینێ هـــاتییە پـــڕی قـرووشـــە
کوڕەکەم ها لە تێی مێخەک فـرووشـــە
هە مــاڵێ گیسکێ خـوەم تەنیـا گــورێ
وە نــەزری ئــەڵڵا کوڕەکـەم نەتـورێ
دارەگـــــەی وەرمـــــــڵ شــنە شـــنیە
خـوەزیمـە و کوڕەگەم وەختی ژنـــــیە
لاوە لاوەکـــــــەم بـــــــەر بـــــــارێ
خوەم پاخەسیور بووم دەزیـوران بـارێ
هــەی مـاڵەیلەگـان مـاڵتـــــان ئـــاوا
کێتان کـوڕەکـــەکەم کـــرین وە زاوا
لاوە لاوەکـــەم کـوڕەکـــەم پـا بــــگرێ
لە مـــاڵی خــاڵۆ یـەک یـەک لابـــگرێ
خاڵــۆ وە خــەڵات وە پـید بەی دیـۆتێ
داڵـــکە بێ خـــەڵات وە بـــاوان نیـەتێ
خاڵـۆژن ئـەدای ڕێشــیر لـید بـکەی
لاوە لاوەکـــــەم ئـــەڕا تـێ ئیـــــوشم
دەسـماڵ گـوڵ وەنـی کـڵاش ئـاورێـــشم

لـه بــەرزی بــاڵای لـە تەنـگی کـەوشی
شەمــاڵ مەشـانـوو بــاڵای بێ خـەوشی
لاوە لاوەکـــــــــم لاوەم یـــــــارد بوو
خــودایێ بـــان سـەر ئـاگـــــادارد بوو

یان دەڵێت:

کوڕەکـــــەم چییە وە شـــار بۆکـــــــان
تـا شـــــاڵ بـاوەی پـــــەری دەزۆران
کوڕەکـــەم چیـە وە شـــار هـەولـــێر
گـوڵاو بـاوەی ژن پێ بکـەی سـوێر

<u>لای لایەی دایکانی کورد ـ لە لوڕستان</u>

نـاوچەی لوڕسـتانی جـوان و قەشـەنگ مەڵبەنـدی شۆڕشـەکەی ژنە سـەرکردە و قارەمـان و شۆڕشـگێری کوردمـان (قـەدەمخـێر)ی پـــۆڵایین.. کە کۆشــــکی بەهەڵەویــــی هێنـــایە لەرزیـــــن. لوڕسـتان و خۆراسـان کە هەردووکیـان دوو بەشـن لە کوردسـتان، مەڵبەنـدی سـەرهەڵدانی هـونـەری رەسـەنی موزیـک و گـۆرانی و لای لایـەی کوردیـمانـن. بـە سـەدان دایکـانی لایـلایـەبـێژ لـەم دوو دەڤـەرەی کوردسـتان دا، لای لایـەیـان بـۆ کـۆرپەکـانیان چڕیـون. بەڵام بە هـۆی نەنووسینەوە و تۆمـار نەکـردنیان، بەشێکی زۆریـان لەبیرچوونـەتەوە.

ئەمە لاوە لاوەیـــەکی دایکـــێکی کـــوردە، لە دەڤەری لوڕســـتان لە رۆژهـەڵاتی کوردستان:

لاوه لاوەکـــــــــەم ، لاوەم شــــــــیرینە
کــردم وه نـــــەزر ئـەو مـــاڵ و میـنە
لاوه لاوەکـــــەم ئــەرای تـۆ ئـویشـــم
دگـــان مـــرواری ، کـاکــۆڵ ئـورێشـــم
لاوه لاوەکـــــەم ، ئـــێـواره وەخـــــتێ
دەنگ کوورپـەم تێ لە سای درەخـــــتێ
لاوه لاوەکـــەم خـەیــــاتەی خـــــاوان
زەمـزەمەی مـەلان ، ناڵەی وەفــــراوان
لاوه لاوەکـــــەم ، لاوەی نـــــــازاران
وەدەنــگ نــــەرم و وه پـــرزەی واران
گـــاپارەد بەســــام ، لــەێ دار وەنـــە
وه حـوکـــم خـــودا ، وه زور بـەنـــە
لاوه لاوەکـــــــەم ، لاوەم نـە لـــووڕێ
خــەو لـە گـلارەێ کـوورپـەم نەتــووڕێ

لای لایەیەکی تری دایکانی کورد ـ لە لوڕستان ـ کەڵهوڕ

ئـەم دایـکە کوردەمان، بە جـوانی کوڕەکەی هەڵـدەدات و باس لە ئازایەتی و سوارچاکی دەکات، کە تـوانی پێش لە لەشکـری رووم بگـرێت و دیـلی ئێرانیان لێ وەربگـرێتەوە:

لاوه لاوەگـــــەم ئــەرای تـۆ ئـویشـــم
دیـــان مـــرواری کـاکـــوڵ ئـورێشـــم
* * *
کـوڕەکـەم هـا وه کـۆڵ کەرگـەدەنـــەوه

ئەسـیـر ئــــیـران وە روم سـەنــــەوە

* * *

کوڕەگـەم ها وەکـوڵ چـوارپەل بـــازەوە
تـریــگـەی تـەوڵــی تـێ لـە شـیـرازەوە

* * *

کوڕەگـــەم هــــاتـەوە لـە بـازرگـــانی
مـاڵ و مـین بیـەم گـشت وە مـزیــــانی

* * *

لاوە لاوەگـــــــەم بـــــود بـــــــاری
خوەم بوم وە پاوە و کوڕەگەم ژن باری

لای لایەیەکی تری دایکانی کورد ـ لە کەڵهوڕ

ئـەرێ وەفیدای بـاڵات بـام ئـازیزم رۆژی چـوار جـارە
ئـەرێ سـوبـح و نـیـمەڕۆ ئـازیزم عـەسـر و ئێـــوارە
لای لای لای لای کـیـژۆڵـــــەی چـــــاو کـەژاڵــــــم

* * *

ئـەرێ وەفـیـدای ماڵەکــــەی ئـازیزم پـای پەروات بـام
ئـەرێ وەفـیـدای دوو دیـــــدەی شـــووبی خـــودا بـام
لای لای لای لای کـیـژۆڵـــــەی چـــــاو کەژاڵــــــم

* * *

ئـەرێ ئەمشـەو چـەن شـەوە ئـازیزم دوور لە یـارانـم
ئـەرێ وەک باخچـەی بێ ئـاو ئـازیـزم تـشنەی وارانـم
لای لای لای لای کـیـژۆڵـــــەی چـــــاو کـەژاڵــــــم

لای لایەی دایکانی کورد ـ لە هەورامان

هەورامان ناوچەیەکی شاخاوی جوان و دڵگیرە.. جێی سەرهەڵدانی ئاینی زەردەشتی و فۆلکلۆر و داب و نەریتی رەسەنی کوردەوارییە.. جێی جلوبەرگی نەتەوایەتیمانە.. بە ناوبانگە بە کڵاش چنین وبە گوێزی ناسک و بە بنێشتی کوردی.. هەورامان مەڵبەندی گۆرانیی سیاچەمانە و هۆرە و باڵۆرە و لای لایەی کوردییە، تا ئەمڕۆش پارێزگارییان لە لە داب و نەریت و لە جلوبەرگی نەتەوایەتیمان کردوون. لای لایەکی هەورامی:

ئوسا کار خاس جە دار مطهەمێ
بێشکە و پەی تاشۆ گلێنە و چەمێ
* * *
سەرین و سەرمیت پەڕوژە ڕەژا
پڕ بۆجە بۆنۆ و گوڵاڵەی و کەژا
* * *
دەس پێچینەکەت مەرزەی خام بوو
هەڵقەی شەش بەنش تەڵای تەمام بوو
* * *
گڵونگ و دەسرازەت هەنکاری بوو
سەربێشک هەوریشم جە مرواری بوو
* * *

پەی تۆ ئینە گرد من کەردەنم جەم
ئاواتە و سەوایم تۆ بۆسی بێ خەم

<u>لای لایەیەکی دایکانی کورد ـ لە بادینان</u>

ناوچەی بادینان لە باشووری کوردستان لە شاڵاوەکانی (ئەنفال)ی بەدناودا، پرۆسەی ژینۆسایدکرنی کورد و کاولکردنی کوردستان، پێش دەست پێکردنی قۆناغی هەشتەمی شاڵاوەکانی ئەنفال لە (دەڤەری بادینان) لە لایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە زیاتر لە شەست گوندی ئەم دەڤەرەیان کیمیاباران کرد، بە دەیان هاوڵاتی کورد بە ژاری کیمیاوی شەهید بوون، شاڵاوی ناوچەی بادینان، قۆناغی هەشتەمین و دوا شاڵاوی ئەنفال بوو، کە هێزێکی زەبەلاحی سوپای دڕندەی عێراق و چەندین فەوجی جاشی ناپاکی کورد، چەندین فڕۆکەی جەنگی لەم شاڵاوەدا هێرشیان کردە سەر ئەم ناوچانە (زاخۆ، باتوفە، ئامێدی، شێخان، ئاکرێ، ئەتروش، زاوێتە، ئیمینکی، زێوە، دێرەلوک، کانی ماسی) شاڵاوی هەشتەم لە (٢٥ی/ ئاوگوست/ تا / ٦ی سێپتەمبەر/ ١٩٨٨)ی خایند، بە هەزاران کوردی بێتاوان شەهید کران و (١٣٣٦١) هاوڵاتی سڤیلیان گرت و لە بیابانەکانی خوارووی عێراق زیندەبەچاڵیانیان کردن، تا ئەمڕۆش گوڕونن، هەر لەم شاڵاوەدا (٣٠٠) خوشک و برای ئێزیدی کوردمان گیران و ژینۆساید کران و شەهید بوون، ئەوانیش گۆڕونن. ئەنفال، تاوانێکی بێ وێنەیە لە جیهاندا، کارەسات و تراژیدیایەکی هێندە ناخ هەژێنە، ئەستەمە کە تا کورد لە سەر زەمین دا بمێنێت، ئەم تاوانە قێزەوەنانە و ئەم نامەردییانەی شۆڤێنی عەرەبی لەیادبکەن. تاوانی کۆمەڵکوژی (٥٠٠٠) کورد بە ژاری کیمیاوی لە هەڵەبجە،

تـاوانی کیمیابـاران کردنـی چەندین نـاوچە و گونـدی تـری باشـووری کوردسـتان، بێجگە لەو ژمارە شەهیدەی هەڵەبجـە، بە سـەدان کـوردی تریـــشمان بە بۆردوومـــانی کیمـــیاوی شەهـــیدبوون.. تـــاوانی شەهـیدکـــردنی (١٣٠) کـورد لە سەردەشـــت لــە رۆژهـــەڵاتی کوردســـتان بـــە کیمیابـــارانی فرۆکەکـــانی عـــێراق.. تـــاوانی شەهــیدکردنی (١٦٣) کـورد لە سـاڵی (١٩٧٤) لــە قــەڵادزێ بە بۆردوومانی فرۆکەکـانی عێراق.. تاوانی هـەوڵی قـڕکردنی کورد، کە (١٨٢) هــەزار کوردیـــان ئەنفـــال کـــرد و زیندەبەچاڵـــیانیان کـــردن.. تـــاوانی زینـدەبـەچاڵکـــردنی (٨٠٠٠) هـــەزار کـــوردی بـــارزانی.. تـــاوانی شەهـــیدکردنی (١٢) هـــەزار لاوی کـــوردی فەیلیمان کە خستیانیانە نیو حـەوزی تیـزاب و چـەکی میکـرۆبی وو گـازی ژەهـراوییان لەسەر تـاقی کردنەوە.. تاوانی کوشـتن و ئەنفال کردنـــی (٥٠٠٠) هـــەزار کـــوردی ئێزیـــدیمان لە لایـــەن داعـــشە ئیسلامییە دڕنـــدە و بێڕەوشتەکـــان. ئەمـــانە و بە دەیـــان تـــاوانی تـــر.. ئەمـــانە و بە هەزاران برینـــداری کـــورد.. ئەمـــانەن کـــردەوە و نامەردییەکانی شۆڤێنی عـەرەبی، ئەمانەن کولتووری بۆگەنی رەسەنی نەوەکانی خەلیفەکان. کە پێویسـتە نـەوە لە دوای نەوەمـان ئـەم تاوانـانە بـۆ یەکـتری بگـێڕینەوە، رۆژانـەش تـف ونەفـرەت لە تـــاوانباران بکەیـن.

بادینـان دەڤەرێکـی گرنگـی کوردسـتانە، زۆر دەوڵەمەنـدە بە سترانی فـۆلکلۆری رەسەنی کوردیمان، دەوڵەمەنـدە بە لای لایـە و لـوریی دایکـانی کوردمـان بە دیالێکـتی کرمـانجی. ئەمە نموونەیـەکە لە لای لایەی دایکێکی کوردمان، کە گوزارشت لە ئـازارەکانی نـاخی دڵـی دەکـات، کە نـامەردانی رژێمـی رەگەزپەرسـت و دڕنـدەی بەعـسی عەرەبـی بە نـامەردی هـاوسەرەکەی و براکەیـان شەهـید کـردن. ئەم

دایکە کوڕە لاوەکەی بە هیوا و بە گوڵ و بولبوول و بە دەرمانی برینی دڵی برینداری دەزانێت. بە شەهیدبوونی هاوسەرەکەی و بە هەزاران شەهید و بە هەزاران بێ سەروشوێنکراوی رۆڵەکانی گەلی کوردمان، داخ و کەسەرێکی زۆر چۆتە دڵی ئەم دایکە و هەموو دایکانی دڵ بریندراری کوردستان.

ئەم دایکە بە لای لایە و بە لاواندنەوە، کەسەری ناخی دەردەبڕێ و داواش لە کوڕە لاوەکەی دەکات کە نەگری، گەورەبێت و بەرگری بکات و تۆڵەی باوکی شەهیدی بکاتەوە و زام و برینەکانی دڵی سارێژبکات.

دەقی ئەم لای لایەی دایکێکیی دەڤەری بادینان لە پەرتووکی (لایلایە دایکانی کورد: کۆکردنەوەی هاشم سەلیمی و عوسمان محەمەد هەورامی) یەوە وەرم گرتووە:

رازێ رازێ گولا دل
گولا دلێ تژی کول
نەگری، نەکەی غولە غول
چ دنێری چاڤێ زل
دلێ دایێ د کی کول
ئیسترا گەش د کی شل
لە ناڤ گەلەک چییا و چل
باری دێلیی ل سەر مل
ئەز گریامە، تۆ نەگری
مەزنبە بۆ بەرگری
تۆلا باڤاتی ڤەگری

* * *

لاوێ من لایی لایی

دەوسا باڤا تەمایی
ئەم سوتاندن تەمایی
کرن ئاگردا دایی
بۆمە شینە هەر شایی
خوپانە گشت ئاڤایی
ل ناڤ خوونی وەردایی
تالانکرن هەر لایی
ئەز گریامە تۆ نەگری
مەزنبە بۆ بەرگری
تۆلا باڤاتی ڤەگری

* * *

گولا باغچێ دلێ من
تۆ دەرمانی کولێ من
قەمتییا سوور گولێ من
پاک کە چاڤێ شلێ من
هلدە بارێ ملێ من
ئاخ برینە دلێ من
بن دستایە چلێ من
هەی گول و بلبلێ من
ئەز گریامە تۆ نەگری
مەزنبە بۆ بەرگری
تۆلا باڤانێ ڤەگری

* * *

سەرگەردان و دەرڤەدەر
رووت و برسی، بێمەفەر
لەژێر سونکی و خەنجەر

ب دل و جــەرگــێ کەرکەر
هەنـــــــاڤێ تـە فــداکە سەر
ڤــــــیژیا وەک کـــــورە دەر
ژێــرلە مـێ نـە کەســێ کەر
دلـــێ کـــول و روویــێ زەر
ئـــەز گـریـــامە تـۆ نەگری
مەزنــــــــنبە بـۆ بەرگــری
تــۆلا بـاڤــــــاتی ڤەگــری
* * *
ب پێخـاسی، ب سـەر قـوت
تەکو تەکو، جوت بە جـوت
ڤـــان زوردارین پـلــیمـوت
خان و ببەرێ مەڤـان سوت
کــــــەزێ زەرێ مـە فــرۆت
گەنجـێ مە کرن گـەل خـۆت
ئـاخ کەچکـرن کەسـکولـۆت
ڤەرسین ژێـر نیــرێ جـۆت
ئـــەز گـریـــامە تـۆ نەگــری
مەزنـــــــبە بـۆ بـەرگــری
تـــــۆلا بـاڤـــــاتی ڤەگــری
* * *
لاوۆ دلــــێ مـــــن زامــــە
تــە کوشـتن خـــال و مـامــە
دایـــکا تــە مەبیــە مـامــە
دوژمــــــنێ در هـــێرامــە
تــەفـی بەفـــرێ ئـافـیامـە

د گــەل دیـــــــلا زوریامــە
ئـــــەز هێـــــــڤیا لاومــە
کـــــاری چـــابــە دوزامــە
ئــەز گـریــامە تۆ نـەگـری
مەزنـــــنبە بـۆ بـەرگـری
تـــۆلا بـاڤـــــاتی ڤەگری
* * *
ئـاخ بـوچـــــکرم زرمولا
مەحیام ژێر چەکمە و سۆلا
ئــەز بوومـــە وەکـی هـۆلا
چەرمی مـن بوو وەک زۆلا
تــۆ مـەزنــــــنبە بـۆ تـۆلا
هـەر وەکـی بە بـری چۆلا
کوتـــــکە ســەرێ زرمۆلا
ئـەز گـریــامە تـۆ نـەگـری
مەزنـــــنبە بۆ بـەرگـــری
تـــۆلا بـاڤـــــاتی ڤەگـــری

لای لایەیەکی دایکانی کورد ـ لە مەریوان

دایکێکی کورد لە مەریـوان لای لایـە بۆ کۆرپەکەی دەکات و نـزای ئــەوە دەکـات کە خـوا کۆرپـــەکەی لــێنەسێنێت و ئەوەی لە شــێوەی کۆرپـەکەی ئەوی نییە خوا بیـداتێ. لە نیوە دێـڕی شـەشەم و حەوتــەم دا دەمـان هێنـێتە پێکـەنـین:

هەرکــــەس هـەســی لــەم وێــــنە
خــوا گـــــیان تـۆ لـێی مەسێـنە
هەرکـــەس نیـەسـی لــەم وێـــنە
خــوا گـــــیان تـۆ پـێی بنوێـــنە
قــوربـــــــانت بـــم هـەمیـــــشە
گــــەردەن گـــــوڵاوی شیــــشە
خــــوا بـمکـــات بـە تـــــووتـی
قـەپێ بـگــــرم لـە لـــــــووتـی
هەتـوول هـات و هەتـوول چـوو
هەتـــوول گـوڵی عـەمبـەر بــوو

لای لایەیەکی دایکانی کورد ـ لە گەرمیان

لای لایــــە رۆڵـــــــــــــــەم لای لایـــــە
خۆزگــە لای لایــەی عـالــەم وا بـوایــــە
مـن لـە شـــیری خـــۆم ئـــازادت دەکـەم
بۆ نەتــەوەی کـــورد پـەروەردەت دەکـەم
دەست و قاچت دەبەستم بە دەسرازەی بەن
بەشـــکەم نەتـرســـی لـە کـۆت و پێـــوەن
لای لایـــە لای لایــە کـــوڕم لای لایـــــە
لە کـــزەی کــــــوردان دەنـــگم دەرنـایـــە

لـورینێکی دایکانی کورد ـ لە باکووری کوردستان

زیاتــر لــە ســەد ساڵە تورکیای رەگەزپــەرست و فاشـست کۆمــەڵ کـوژی کورد دەکـات، تـا ئەمـڕۆش لە لایـەن هەتیوەکەی ئەتاتـۆرکـی

رەگــەزپەرست ئەردۆگــانەوە، نــامەردانەتر و درِنـدانتــر هــەوڵی سـڕینەوەی ناسـنامەی کـورد دەدەن و دەیانــەوێت زمــانی کـوردی کــاڵ بکەنــەوە و ژێـرخــانی کۆمــەڵایەتی و رۆشنــبیری و داب و نەریتـی کوردیمـان ریشەکێش بـکەن. تەنانەت دەسـت لە منداڵی نـاو لانــک و بێـشکەش ناپارێــزن.. رێیــان بە چــاپەمەنی و راگەیانــدنی کوردی نــەداوە کە گەشەبکەن.. تـا مـێژووی ئـەدەب و فۆلکـلۆری کوردیـمان بنووسەنەوە و بڵاوی بکەنەوە و بە ئەرشیف بکرێن، بەڵام بەشێکی ئـەدەب و فۆلکلۆر و لای لایـە و لـوری کوردی بە زارەکی پارێزراون و لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی ترمان گوازراونەتەوە.. ئەمە لای لایەیەکی کرمانجییە بە رێنووسی ئەلفوبێی ئـارامی کوردی:

لــوری ، لــوری ، لــوری ، لــوری
لــوری لــوری ، بـەرخـــام لـــوری
لانــدک لاری لانـدکو ، ئـای لاوی مـــالی بەرخــام لـوری
وەزی باویژمە سەرچاوی ، بەرخی قورسە وەی دەسـمالی
لانــدک لایـی لایی
وەزی لانــدکا بەرخـا خـوە ، هلـینمە کـاولی گـونـــدا
مــالا خـالـی ، لانــدک لاری
شەو یـدینی لانـدکا بەرخام ، دایک کەتی ، بەرخی لــوری
مــەرە بـەنی لـە مـال دەریـنا سـەبـر کــەتی
لانــدک لایـی لایـی
وەزی لانـدکـا ، خـەوی یـادیــمە کــاولا نەغــدەیی
دە و مزگــەوتی لانــدک لاری
لــو لــو ، شـیر ددەتـی سـەبـرام لــوری

لای لایەیەکی دایکانی کورد ـ لە سلێمانی

سلێمانی شاری هەڵمەت و قوربانی.. قەڵای سەختی کوردایەتی.. پایتەختی رۆشنبیریی کوردستان.. شاری شاعیران و نووسەران و هونەرمەندان و رۆشنبیران و ناوداران. سلێمانی پایتەختی میرنشینی بابان و مەلیک مەحموودی نەمر. هەر لە سەرەتای دروستبوونییەوە تا ئەمڕۆ، مەڵبەندی رۆشنبیری و ئەدەب و هونەری کوردی بووە، زمانی کوردیمان لەم شارەوە گەشەی کرد.. بە دەیان شاعیر و نووسەر و هونەرمەند و رۆژنامەنووس و مێژوونووس و چیرۆکنووس و تێکۆشەر و کەسایەتی ناسراومان لەم شارەدا هەڵکەوتن.. لە ئەمڕۆش دا بە روخساری ئەم شارە جوانەی کوردستانەوە، لە هەموو بوار و رووبەکەوە، مۆرکێ رەسەنایەتی و سروشتی کوردی و کوردەواریی پێوە دیارە.. ئەمەش نموونەیەکە لە لای لایەی فۆلکلۆریی ناوچەی سلێمانی:

(سۆزی دایک)

هەرکێ کوڕم بانگ نەکا
خەلە لە خەرمان نەکا
ساڵێ جاری نان نەکا
هەرکێ کوڕەکەم نەلاوێنێ
کەرێی بەهار نەتاوێنێ
کوڕی من زۆر ئازیزە
لە رووم و ئەجەم بەڕێزە
لە بەردەمیایە کەنیزە
بۆیە بە دەعیە و فیزە

دکتۆرە نەسرین فەخری لە پەرتووکی (یاری) لەو پێنج نیوە دێڕەی سەرەوەدا (نە)ی بە ئەرێنی نووسیوە، واتە لە جێی (نە)، (ب) ی ئەرێنیی داناوە، بەم جۆرە:

هەرکێ کورم بانگ بکا
خەلە لە خەرمان بکا
ساڵێ جارێ نان بکا
هەرکێ کورم بلاوێنێ
کەرێی بەهار بتاوێنێ

لای لایەکی تری ناوچەی سلێمانی، دەقی ئەم لای لایەم لە پەرتووکی (لایلایەی دایکانی کورد، کۆکردنەوەی: هاشم سەلیمی و عوسمان محەمەد هەورامی) وەرگرتووە:

لای لایەت بۆ دەکەم بە زمانی کوردی
خەوت لێکەوێت بە کامەرانی
دە لای لایە کۆرپەم لای لایە
یا خوا مەردانە بێیتە ناو کایە
شەوگاری درێژ هەر دەبڕێتەوە
باوکت لە سەفەر دەگەڕێتەوە
رۆڵەم لای لایە، دیدەم لای لایە
شەوگار درەنگە و رۆژی لە دوایە
یا خوا نەمری، نەبی بە داخم

گـر دەکەی سمیــوان نەکـەی بە باخـــم
لای لایـەت بۆ دەکـەم بە زمانی کوردی
رۆڵەکــم بــژی و بمــری بـە مــەردی
لای لایـەت بۆ دەکـەم بە دەم وەشتەوە
یا خـوا نەمێنیت شـــەو بـە دەشــتەوە
لای لایـەت بۆ دەکـەم بە زمانە شـیرین
چــاو بکـەیتە خـــەو دەم بە پێـکەنین
لای لایە کۆرپــەکەم خــو بتـبــاتەوە
فریشـتەی سەر بەخێـر بێـت بە لاتەوە
رۆڵـــەم لای لایــە جگـەرگۆشــــەکەم
ئـارامی دڵـــــەی پــڕ خـرۆشـــــەکەم
رۆڵـە داری بێشکەکەت لە داری گوڵـە
پێکەنینـــــەکەت ئـــــــــــارامی دڵـە
رۆڵـــە بێشـــکەکـەت لە دار خـورمــایە
سەربێشـــکەکـەشـت چیـتی بەغـــایە
خـوا مـورادم بـات ، باخــم بـەرین بێت
کچـــم شـوو بکــات، کــوڕم ژن بێنێت
لای لایـــــە، رۆڵـــــــــــــەم لای لایــە
خـەوی خـێرت بێت کۆرپــەلەی دایــە

<u>لای لایەیەکی دایکانی کورد ـ لە هەڵەبجـە</u>

بێگومــان مەرگەســاتی شــاری هەڵەبــجەی شەهــید، بە کیمیابــارانی رژێمی شۆڤێنی عەرەبی کە لە بەعسی فاشستیدا بەرجەستە ببــوو، لە بەرواری (١٦ی/ ئــادار/١٩٨٨) بــرینێکی هــێندە قــووڵە، هەرگیـز

سارێــژ نابێـت، زامـاێکی هــێنده به سفــت و سـوێیه، قەت خامــۆش نابێت، تـراژیدیـایەکی هێنده سامنـاکه، هەرهیز له یادمان ناچـێتەوه.. تاوانیـکی پڕاوپڕ له رقی رەش و له رەگەزپەرستی و له نـامەردییه. که پێنـج هـەزار کورد شەهید بوون، که له (سەدا شـەست و هەشـت) یـان منــداڵان و ئافـرەتان بــوون، زیاتــریش له ده هــەزار برینــدار بـوون، تـا ئەمڕۆش زۆربـەی بـرینـدارەکـان، برینەکـانیان سارێــژ نەبـوونه و چارەسەری پێویستیان بۆ نەکــراون، تـا ئەمڕۆش بەشێک له منـــداڵانی ونبــووی هەڵــەبجه نـــەدۆزراونەتەوه. کۆمەڵکـــوژیی هەڵــەبجه و "ئەنفــال"ی بەدنــاو هۆلۆکـۆستی کــوردن، پەڵــەیەکی قــێزەوەنی شـەرمەزاری و نــامەردی و بەدڕەوشـتیی تـا هەتــایین به نێوچـەوانی شۆڤێنی عەرەبی و نەوەکانی خەلیفەکـانەوه.. لای لایـه بۆ هــەزاران منــداڵانی شەهـیدی هـەڵەبجــه، بـۆ هــەزاران پەپــوولەی خنکاو، بۆ هـەزار خونچـه نێـرگزی هەڵـوەریـو.

ئەوەتــا دایکـێکی کــوردی هەڵەبجـەییمان، بــه دەمـی کۆرپەکـەیەوه، کــه وەڵامـی دایکـی دەداتەوه و دەڵێت دایـکه دەزانـی بۆ خەوم نـایه، چونکه کیمیا لـێیداوم، دەنگـم دەرنایه:

رۆڵـــه لای لایـــه ، بـــاوکم لای لایـــه
خــوزگـه دەمــزانی بۆ خـــەوت نـایـــه
* * *

دایــکه دەزانـــــی بۆ خــــەوم نـایـــه
کـیمــیا لێــیداوم، دەنــــگم دەرنـایـــه
* * *

ماڵــێکت بۆ بـکەم لـەو پـارچــه دێــمه

مـاڵی شەهــیـدان، گـوڵ هــەڵدا خـێمە
* * *
پەپــوو سـلـێمانە ، بـــۆم بێنە خـەبــەر
بـزانـم شەهـیـدان ، چییان هـات وەسـەر
* * *
بمـــری، بســـووتی، گیـــانـت دەربـــایە
دەنـــگی جـوانـــانی هـەڵەبـجـــە نـــایە
* * *
گــردی شەهـــیدان، کـــەمێ بنـــەوێ
لاشــەی جــوانتــان، بەڵکو دەرکـــەوێ
* * *
دەشـتی شــارەزوور دەچــێنم بە گـــوڵ
کـوڕی شەهـیدان، خـــەم نـەگرن لە دڵ
* * *

بە نەرمـە نەرمــە، بـە یـــاران یـــاران
بچـینەوە هەڵەبجـە، دەستووری جـــاران
* * *
سەیــری هەڵەبجـــە، بـــەرزە دەمـــاخە
یـان سەیری گـوڵە، یـان سەیـری بـــاخە
* * *
بە ناڵـــە و کـــزە و کـــوڵی دڵـــــەکەم
ڕۆڵـــە لای لایـــە بۆ ئێـوە دەکـــــەم

لۆری لۆری خاتوو گولسێڤین مەدار ـ باکووری کوردستان

کـــــورم نـەخۆشـــــە بـریـنـــــــداره
بـریـــــنێ وی پـــــڕ خـــــــەداره
دایـــــکی رێبـیـن هۆسـتـیخـــاره
لـــــۆری لـــۆری لـــۆری لـــۆری
بـەرخـــــــــــم لــــــــۆری
لـــــۆری لـــۆری کـــــورم لـــۆری
دەردت گـــــرانو دایــــک گــــۆری
دایـــــکا فەقـــیر تی و بـەرچـــــیایە
وەره هـەکـیـــــمۆ چــــــاره چـیـــیە
بـە شـــــەوان لـە چـــۆل و چـــــیایە
لـــــۆری لـــۆری لـــۆری لـــۆری
بـەرخـــــــــــم لــــــــۆری
لـــــۆری لـــۆری کـــــورم لـــۆری
دەردت گـــــرانۆ دایــــک لـــــۆری
لـــــۆری لـــۆری لـــۆری لـــۆری
بـەرخـــــــــــم لــــــــۆری

لاوه لاوەی دایکانی کورد ـ لە ئیلام

لاوه لاوەگــــــــەم کـــۆرپـــــــەگم لاوه
دیـــــــدەێ ئـەزیـــــزم دەمـــەس خــــاوه
دەردت دە گــــــیانـم هـــەر دە دووره‌وه
قـیـــافـەت وه گــرد زەڕەێ نـــووررەوه
لاوه لاوەگــــــەم دە کـــــوردە مـــــــاڵان

ده رۆڵـەم وه دوور گشت بەرێ تــاڵان
بــازوبـــەن بـاڵـت ئـەقـیــق و لاڵـــــه
باوگــت رووســـەمە باپـیـرت زاڵـــــه
یـــاران کـی دییە کــوڕ وه گـایـــاری
گـــــاوەسن تــڵا گـــاڕان مـــــرواری
ئــەو تەنیــا دارە دەو پـاچــەی دووره
هەرکەس کـوڕ نەیرێ زەوقی ده کووه؟
گـــەدایی شـــاران وه پـــێ واجـــــووه

لاوه لاوەیەکی دایکانی کورد ـ له لورستان

لاوه لاوەگــــــــم لـه پـــــای گـــــــاقـاره
کوڕ وێنەی مانگ و دوویـه چوو هساره
لاوه لاوەگـــــــــم لـه گیــــــان و لــه دڵ
جـی راد خسـەمسەو لـه پـــای دار گـــوڵ
وه لاوه لاوه لاوانـەمــــــــــــــــــه ســــەد
وه قسـیـەێ شـیـرین خەفـانـمە ســـەد
کەڵـەشـیـرەگـه بـوڕیـــــــەێ دەنــــووکد
کۆڕپەم خەو نیەکەوێ له قوولە و نووکد
لاوه لاوەگـــــــــم لـه ئـێـــــــــوارەوه
زەڕێ زەنـــگێ تیـەێ لـه گـافــــــارەوه
لاوه لاوەگــــــــم لـه وائ ئـێـــــــــواره
ئـەڕا کـورپــــــگـەم هــا لـه گـافـــــاره
روولـــه گیـان بخـەف شـەوەکی دووره

سوو تـەوڵ ژەنین و هـەڵ هەڵی سوورە
لاوە لاوەگـــــەم لاوەێ نـــــــازاران
وە دەنـگ نـــەرم و وە پـــرزەی واران
لاوە لاوەگـــــــــەم لاوەم شـــــــیرینە
کـردم وە نـــەزر ئـەو مـــاڵ و میـــنە

<u>لای لایەیەکی تری دایکانی کورد ـ لە ئیلام</u>

ماڵـەیـەل ئـــاودان ، وێـژنـــگ وە کییە
کـۆرپـــەکەم دگـری نـــان ئـەرای نییە
شـەکـــــەر بکـــوتم وە نەباتـــــەوە
ئـــەڕا کـورگـــەم دە شـــار هـاتـــــەوە
هـەر کـەس مـزگـانی کوڕەگـــەم بـــارێ
دە قـــەن شـیرینتر دکــــــەم وە بـــارێ
مـــاڵ و مـیـنـەکـەم تـــــەوڵێ بسـازم
لـە نـــوایێ ســووریێ ســەما بـــوازم
گـیانـم دە گیانت ، گـیانـت بـوو بەســـتە
وە زوور عـەلـی بێـما نـــاوک خـەســـتە

<u>لای لایەی فەرزاد فەریدی بۆ ئاوارەکانی شاری کرماشان</u>

لە رۆژهــەڵاتی کوردســـتان، لــە رووداوی بـوومــە لـەرزەکـــەی شـــاری کـرمـاشـــان و لـــە شـارۆچکە و دێیەکـــانی دەوروبەری، لە بەرواری (١٢/ ١١/٢٠١٧) دا زیـــاتر لە (٥٣٥) کـــورد گیانیـــان

لەدەست دان، بە هەزاران بریندار بوون، زیاتریش لە (٣٦) هەزار خانوو وێرانبوون و بە هەزاران کورد ئاوارە و سەرگەردان و بێ شوێن و لانە بوون.. بە سەدان کورد، بە هۆی سەرما و کەم خۆراکی و ئاوی پیسەوە، تووشی نەخۆشی بوون. رژێمی رەگەزپەرستی کۆماری ئێرانی سێدارە، وەکو پێویست بە دەنگیانەوە نەچوون و ئاوڕیان لێنەدانەوە.. بوومە لەرزە بەم شارە جوانەی کوردستان فێربووە و بەرۆکی بەرنادات.. چەند هونەرمەندێکی گۆرانیبێژی کوردمان لای لایە و هاوار و شینیان بۆ کرماشانی وێران وت، لەوانەش، فەرزاد فەریدی، نەوید زەردی، مەزهەری خالقی. ئەمەش بەشێکە لە لای لایەی هونەرمەند (فەرزاد فەریدی) بۆ کرماشان:

لای لای لای کرماشانەکەم
لای لای لای ماڵوێرانەکەم
لای لای لای کوردستانەکەم

* * *

ئەی کوردی هەژار
کوردی بێ چارە
بەدبەخت و بێ کار
دایم ئاوارە
دەردی خەمی تۆ
یەک و دوان نییە
هی خاوەن چوار
خودای بان سەر خۆ ناوی هەیە
ئەویش زۆڵمی کرد لە کوردی هەژار

* * *

لای لای لای کرماشـــــــــــانەکەم
لای لای لای ماڵوێـــــــــــرانەکەم
لای لای لای کوردســـــــــتانەکەم

<u>لای لایە بۆ منداڵانی شەنگالی بریندار</u>

ئێزیدییەکان کوردی رەسەنن و بەشێکی دانەبڕاون لە نەتەوەی کورد، زێدیشیان بەشێکە لە کوردستان، بە زمانی کوردی، بە زاری کرمانجیی باکوور دەخافتن. ئاینی ئێزدی کۆنترین ئاینی کوردی و رۆژهەڵاتە و مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ زیاتر لە چوار هەزار ساڵ بەر لە مێژووی زاینی. پەرتووکی پیرۆزشیان (مەسحەفا رەش) بە زمانی (ئاڤێستا) کوردی نووسراوە.. کە زمانی فەرمیی ئیمپاتۆریەتی مادی بوو.

برایانی ئێزیدیمان بە درێژایی مێژوو، لە لایەن داگیرکەرانی کوردستان و توندڕەوانی ئاینی ئیسلامی و رەگەزپەرستانەوە (٧٤) جار، رووبەڕووی ستەم و چەوسانەوە و کۆمەڵکوژی و ماڵتاڵانی و وێرانکردن و داگیرکرنی خاکیان بوونەتەوە. لە ساڵی (١٠٧٠ز) دا، ژمارەی دانیشتوانی شەنگال (٣٠) هەزا کەس بووە، کە هەر هەموویان کوردی ئێزیدی بوون. لە ساڵی (١٣٩٤) دا، قەزای شەنگال (٣٥) هەزار خانوو بوو. لە لایەن لەشکرەکەی (تەیموور لەنگ)ەوە هێرش کرایە سەر شەنگال و ماڵەکانیان تاڵانکردن و هەموو خانووەکانیشیان سوتاندن. لە ساڵی (١٥١٦) دا شەنگال بووە چەقێکی ململانێ لە نێوان عوسمانییەکان و سەفەوییەکاندا، کە هەردوو لایان داگیرکەری

کوردستـــتان بـــوون.. لە ســاڵی (١٨٣١) دا، لە لایـــەن عوســـمانییە خوێنـڕێـژ و ڕەگەزپەرستەکانەوە، شەنگال و دێیەکانیانی تـاڵان کـردن و ســووتانیان و بە سـەدان بـرای ئێزیـدیـشمانیـان شەهـید کـردن. لە ســاڵی (١٩٧٠) وە، لە لایـــەن ڕژێـــمی ڕەگەزپـــەرستی بەعـــسی عەرەبییەوە.. پـرۆژەی بەعەرەبکـردن لـەم شارەدا دەستی پێکـرد.. لەوەدواش بـە زۆر خەڵـکی شەنگـالیان لـە زێدی هـەزاران ساڵـەی باوباپیرانیـــــان دەرکـــــردن و لە ئۆردوگـــــا زۆرەملێکانـــــدا، نیشتەجێیانیان کـردن، ڕژێـمی بەعـس چەنـد گەڕەکێکـی تازەیان بـۆ عەرەبە هـاوردە توندڕەوەکان لـە شەنگـال دروست کـرد.. زیاتـر لە (١٥٠) گونـدی شەنگـال لە لایەن بەعسی شۆڤێنییەوە تـاڵان کـران و سووتێـــنران. لە ســاڵی (١٩٨٠ ـ ٢٠٠٢) بە بیـانووی ئەوەی کە ئێزیدییەکان ڕەتیان کردەوە کە ناسنامەی نەتەوەییـان لە کـوردەوە بـۆ عـــەرەب بگـــۆڕن و نەشبـــوون بــە جـــاش. بــە لایەنگـــری پێشـمەرگـەش تاوانباریانیـان کــردن. سێیارە گونـدەکانی شەنگـــال ســوتێنران. بــۆ گـــۆڕینی دیمۆگـرافــیای شەنگـالــیش عـــەرەبی هــاوردەی زیـاتـریــان بـۆ شـەنگــال و بــۆ گـوندەکـانی سـەر بــە شەنگـــالیان هێـنان. حکـــومەتی ئێـستای عێراقــیش درێــژە بـــە هەمـان پـرۆژەی گـڵاوی بەعـس دەدات و بە شێوەیەکی تۆکمەتـر، درێـژە بـە سیاسەتی شۆڤێنی و ڕەگەزپەرستی و بـە بەعـەرەبکـردنی قـەزای شـەنگـال و دێیەکـانی دەدەن و داگیریان دەکـەن.

مێـژووی برایــانی ئێزیـدیمان تـراژیـدیایەکی پـڕ لە کارەسـاتی بێ بـڕانەوەیە، هەرجـارەی لە فۆرمێکی جیاوازدا دووبـارە دەبێـتەوە.. لــە ســەردەمی سەرهـەڵـدانی ئیسلامـەوە، تـا دەگـــاتە ژێـمی بەعسی عەرەبیی شۆڤـێنی و ڕەگەزپـەرست و تـا ڕێکخـراوی تیـرۆریستی داعـــشی جاشـــی بەکرێگیـــراو و چەتە و دڕنــــدە و بێڕەوشـــت و

کۆنەپەرست و هـزر بـۆگەن، تـا حکـومەتی ئەمـڕۆی عـێراقیش، چەندین جار ئێـزیدییەکـان ژینـۆساید کـران.. بـەڵام کۆڵـیان نەداوە و سووربـوونـه لەسـەر کوردبـوونیان و داکۆکییـان لە بـڕوا و ئاینەکەیـان کـردووە و تـا ئەمـڕۆش لەسـەر بەهـا و داب و نەریتـە رەسەنەکـانیان ماونـەتەوە.. لـەم پێناوەشـدا بـاج و قـوربانیـیەکی زۆریـان داوە.

شەنگـال قـەزایەکی کوردسـتانییە، گەرچـی سـەر بە پارێـزگای مووسڵە.. هەر مووسڵیش شارێکی داگیرکـراوی کوردستانە.. ئەوەی نکـوولّی لەم راسـتییە دەکـات بـا بچـێت مـێژوو بخـوێنـێتەوە.. ژمـارەی ئێـزیـدییەکـان لـە کوردسـتان و لـە عێراقـدا، نـزیکـەی (٩٠٠) هـەزار کەسـن، هەزاران سـاڵە کە لە قـەزای شەنگـال و شێخـان و ناوچـەکـانی دەور و بـەریـانـدا دەژیـن. زیـانیـان بـۆ هـیچ نـەتـەوە و لایـەنێـک نەبـووە. ژمـارەیـەکی زۆری ئێـزیـدیش لـە رووسـیا و جـۆرجـیا و تورکـیا و ئـەرمینـیا و کـازاغستان و لـە وڵاتـانی ئـەوروپـادا دەژیـن. تێکـڕا ژمارەیـان لـە ملیـۆن و نیـوێک زیـاتـرن.

لە رۆژی (٣ی/ ئاوگوسـت/٢٠١٤) هـێزێکی گەورەی دڕنـدە بـێڕەوشت و نامەردەکـانی داعشی جاشی بەکرێگـیراوی تورکـیا و قەتەر، لە تەلعفەر و بەعاجەوە، هـێرشیان کـردە بۆ قەزای شـەنگال و بۆ گوندەکانی دەوروبەری بێ ئەوەی کە هیچ بەربەستێکی ئەمەنی و هیـچ هـێزێک رێگرییـان لێبکـات و ئێزیـدییەکان لـە کۆمەڵکـوژی بپارێـزێت.. بێگومـان داگیرکردنی شـەنگال و دێیەکـانی ئێزیـدییەکان و ژینۆسـایدکردن و بردنـی ژنـان و کچـانیان و تاڵانکـردن و وێرانکـردنی زێـدیـان، پیلانێکی داڕێـژراوی پێـشوەختە بـوو، نـەک

تەنیا داعش، تورکیا و قەتەریش لەم پیلانە قێزەوەن و بێ ڕەوشتییەدا، هاوپیلان بوون.

بەپێی ئامارە فەرمییەکان، زیاتر لە (٢٠٠٠) کوردی ئێزیدی لەم شاڵاوەی داعشدا، بە شێوەیەکی دڕندانە کوژران و سەریان بڕین و شەهیدکران. تەنیا لە گوندی (کۆچۆ)ی جوان، لە باکووری شەنگال، نزیکەی (٨٠٠) لاو و پیاوی ئێزیدییان خڵتانی خوێن کردن و شەهیدیانیان کردن. زیاتریش لە (٣٠٠٠) ژن و کچانی پاکیزەی کوردیان گرت و بردیانیان بۆ شاری مووسڵ و دواییش بۆ شاری ڕەقە لە سوریا، بە شێوەیەکی زۆر نامەردانە و ناڕەوشتییانە ڕەفتاریان لەگەڵدا کردن، وەکو کاڵایەکی بازرگانی و کویلەش سەودا و فرۆشتنیان پێوە کردن.. لەو ژمارە ژن و کچ و منداڵانە تەنها ژمارەیەکی کەمیان لەژێر دەستی داعش ڕزگاریان بوو، یا بە هەر شێوەیەک بێت ڕزگار کران. ئەو دوای تا ئەمڕۆش بێ سەر و سۆراغ و چارەنووس نادیارن.. زیاتر لە (٢٠٠) هەزار ئێزیدیش ملیان بە چیای شەنگالەوە نا. نزیکەی (٥٠٠) کەسیان لە تینوا و لە برسا و لە سەرما شەهید بوون.. گەریلاکانی پارتی کریکارانی کوردستان ڕۆڵێکی گرنگیان بینی لە کردنەوەی ڕێگای نێوان باشوور و ڕۆژئاوای کوردستان دا، بۆ ڕزگارکردن و دەربازکردنی خێزانە گیرخواردووکانی سەر چیای شەنگال.. ڕوویان لە ڕۆژئاوای کوردستان کرد. سەرجەم داعش (٥٠٠٠) کوردی ئێزیدییان شەهید کرد. (٥٠٠٠٠٠) ئێزدی ئاوارە بوون، لە کەمپەکاندا لە ژیانێکی زۆر سەختی جەستەیی و دەروونی دەژین، زۆر کەمیان گەڕاونەتەوە شەنگال.. داعش شەنگالیان وێران کرد. (٣٠) پیرۆزگاشیان وێران کردن. نزیکەی (١٠٠٠) منداڵ و

مێردمنــداڵی ئێزیــدیش، لە سەربازگەکــانی داعــشدا، شــۆرینی مێــشکیان بــۆ کــردوون، بە زۆر دەیــانکەن بە ئیــسلام. تا ئێستاش (٦٦) گۆڕی بە کۆمەڵی ئێزیدییەکـان دۆزراوەتەوە.. کەلە لایـەن داعشەوە دڕندانە و نامەردانە شەهیدیانیان کردن.. تا ئەمڕۆش یەک دەوڵەتی ئیسلامی و عەرەبی ئـەم تـاوانە قێزەوەنـە نامـرۆییانەی داعـشیان شەرمـەزار و سەرکۆنە نەکـرد؟؟

شەنگــال کارەســاتێکی تــراژیدیــای هــێندە جەرگــبڕ و دڵ تەزێـنە، برینێکــی هــێندە قــووڵ و بەســوێیە، هەرگیـز سارێــژ نابێــت و لە بیرمــان ناچــێتە.. چیرۆکێکـی راستییە و بۆ نەوە لە دوای نەوەمـانی دەگــێڕینەوە. رۆژی هەزار تــف و نەفــرەتیش لــە داعــش و لایەنگــیرانی داعــش دەکەیــن.. مــایەی شانازیــشە کە شــەرڤانانی قارەمـانی کوردسـتان، تــۆڵەی شـەنگال و کۆبــانی و کۆچــۆ و بە هــەزاران شەهیــدی کوردیــان لێکــردنەوە. کـردیانیــان بــە پەنــدی زەمــانە و بە ســەدانیان لــێ تۆپانــدن و رسوایانیــان کــردن. بە سەدانیشیان لێ بە دیل گرتن و سەریــان پــێ شۆڕکـردن.. مایـەی دڵخــۆشییە کــە بــە دەســتی شەرڤــانــانی قــارەمــانی کوردمــان ئەفـسانـەی داعـش کـۆتـایی هــات.. هـەمـوو جیـهـان قــەرزاری کـوردن.

سەرکــردەی تێکۆشــەر و قارەمــان و سیاســەتمەدار و شاعــیر و هونەرمەنــدی گەلەکەمــان (ســەلاحەدین دەمیرتــاش) هاوســەرۆکی هەدەپە، لە مــانگی پووشــپەڕی ســاڵی (٢٠١٧) دا، لە بەنـدیخــانەی ئەدینـبرە لە ئەنقـەرە، هۆنـراوەیەکی بـە ناونیشانی (منـداڵە ئـازاکـانی شەنگــال) بە تــورکی نووســی و لە چەنــد رۆژنــامەیەکی تورکیــدا بڵاوکـرایەوە.. دەمیرتـاش لە هۆنـراوەکەیـدا، دەڵێت: بـۆ رووحــی رەوانــی ئەو کەسانەی کە بە شێوەیەکی دڕنــدانە لە لایــەن داعشەوە

شەهید کران، بۆ ئەو لاوانەش کە قوربانیان دا و قارەمانانە و گیان بەختانە، بەرگرییان لە شەنگال کرد و رووبەڕووی داعش بوونەوە.

ئەمەش دەقی لای لایەکی کوردییە لەژێر ناوی (پێشکەشە بە منداڵانی شەنگال) هۆنراوەی کاک (کاکۆ زەند) و ئاوازی (شەهرام محەمەدی) و رێکخستنی (ئاراس محەمەدی) و گۆرانییژ (شادی غوڵامی) تۆماری کردووە.. کاکۆ زەند هەر خۆی دەقی هۆنراوەکەی وەرگێڕاوە بۆ سەر زمانی فارسی.. نەشنووسراوە کە کاک کاکۆ زەند خۆی یان کەسێکی تر ئەم هۆنراوەیەی وەرگێڕاوە بۆ سەر زمانی ئینگلیزی. هەر کەسێک وەریگێڕابێت جوان وەری گێڕاوە.. بەڵام کە دەقە کوردییەکەی و وەرگێڕانە ئینگلیزییەکەم بەراوردکرد. ئەم چوار نیوە دێڕە (سیانزە، چواردە، پانزە، شانزە) لە ئینگلیزییەکەدا هەن، بەڵام لە دەقە کوردییەکەیەکە و لە فارسییەکەدا نین. نازانم بۆ؟ بۆیە من ئەو چوار نیوە دێرەم لە ئینگلیزییەکەوە وەرم گێڕا بۆ کوردی.. بە داوای لێبووردنیشەوە، لە هۆنراوەکەی کاک کاکۆدا، لاوازی کوردیی پێوە دیارە، ناچار بووم کە کەمێک دەستکاریی وشە و رستەکانی بکەم.. وەرگێڕانی دەقە کوردییەکەش بۆ ئینگلیزی لە (یوتیوپ) دا بڵاوکراوەتەوە.. پێشم جوانە کە وەرگێڕانە ئینگلیزییەکەی لەم پەرتووکەدا بنووسمەوە. ئەمەش دەقی لای لایەکەی کاک کاکۆ زەندە:

هۆنراوە : کاکۆ زەند

ئاوازی : شەهرام محەمەدی

رێخستنی : ئاراس محەمەدی
گۆرانی ـ خاتوو: شادی غولامی

لای لایە لای لایە گوڵی ژاڵە، وشک نابی لە بێ ئاوی
ئەگەر کانیی چیای شەنگال پەژارە تەڕ بکا چاوی

لای لایە لای لایە گوڵی فرمێسک مەڵێ سووتان دونیایە
هەتا بتگرم لە ئامێزم وشک نابێ سنگی دایە

لای لایە لای لایە گوڵی هێرۆ درەنگە هەستەپێ و بڕۆ
دایەت ماندووە، ئەو رێگایە لەبەر ناچێ دەستی بگرە

لای لایە لای لایە گوڵی هیوا، دەزانم بۆچی دەڕوانی؟
سەرم سەرسامی شەنگالە و دڵم خوێناوی کۆبانی

زمانم لاڵ بۆ بێدەنگی وا نەکەی کە بە تەنیا
دایە بە جێ بێڵی لەم رۆژگارە ناکاوەدا

لای لایە لای لایە گوڵی تەنیا ئەوەندە فرمێسکی لێڕژا
دوو چاوانم کە نابینێ ئەو خاکەی کە تۆی تێیا نێژرا

هێشتا گەلێک لە خێزانەکە گەمارۆو دراون.. بۆ بۆ؟
بۆ ئێمە ناتوانین بگەین بە چارسەرێک؟

هەموو خزمەکانمان لێرەدا چاوەڕێ دەکەن
ئێمە چیمان کردووە تا شایەنی ئەمە بین؟

لای لایە لای لایە بەجێت دێڵم بە ئامانەت گوڵی من
ناونیشانی گڵکۆکەی تۆ لووتکەی چیای شەنگالە

For Shangal Children

Composer: Shahram Almohamadi

Arrangement: Arash Mohamadi

Lyrics: Kako Zand

Singer: Shadi Gholami

La La La La ….. Ola ander flower

Will not dry – up

If Shangal Mountain springs

Wet its eyes with sorrow

If Shangal Mountain springs

Do not say this world is burned up

As long as I embrace you

Your mother,s breast will dry up

As long as I embrace you

Your mother,s breast will not dry up

La La La La… Hollyhock flower
It,s late , get up and walk
La La La La … Hollyhock flower
It,s late, get up and walk
Your mom is tired
Hold her hand
Your mom is tired
Hold her hand
La La La La … Hope flower
I know what you are looking at
My mind is disheveled with Shangal
My heart bleeding because of Kobani
La La La La ….
Why you are speechless o little flower?
La La La La….
Why you are speechless o little flower?
Do not leave your mom alone
In this sudden day
Do not leave your mom alone
In this sudden day

La La La La ….. Lonely flower,

Shower of tears do not let

My eyes see the land you are buried in

My eyes see the land you are buried in

Many in my family are still trapped there why, why?

Why can,t we reach a solution?

All my relatives are there, waiting.

What have we done to deserve this?

La La La La … I leave you

For a while my little flower

Shangal Mountain is the address of your grave

Shangal Mountain is the address of your grave

گورگــانه شـەوێ

گـۆرانی (گـورگــانه شــەوێ) بەشــێکە لــە گۆرانییەکــانی دایکــانی کورد بـۆ کۆرپەکـانیان.

بە هەر هــۆیەکەوە بێـت، کە منــداڵی تەنــدروست خەوی زڕابێـت و نەنوێت. دایکی لە لای لایەکـردن و ڕازمەنینی مانــدووبێت و خــەوی بێت.. دایکی بۆ ترسانــدن و خەولــێکەوتنی، هــەڕەشە لە کۆرپــەکەی دەکـات و بـۆ ترسانــدنی نـاوی ئـاژەڵێ دڕنــدە یا مــاڵی یا دەعـبای ئەفـسانەیی دێنــێت و پێــی دەڵــێت:"ئەگــەر نەنــویت: گـورگــەکە، پیـاوخــۆرەکە، سەگــەکە، پـشیلەکە، حەچــەکە، مانگـاکە، کەڵەشــێرە، شومقـار،...هتد، بانـگ دەکەم بێت بلووڕێنێت، بمـڕێنێت، بوەڕێت، بمیاوێنێــت، بــــزەڕێت، ببۆڕێنێــت، بقووقـــێنێت، بقیژێنێـــت، یـــا بتگەزێت، چـڕنووکـت لێبدات، دەنووکـت لێبدات،...هتد.

لەوانەیە هەنــدێ لە دایکـان ئەوە نەزانن کە، کردنەخــەوی منــداڵان بە ترسەوە، کـارێکی هەڵە و نادروستە، دەشێ کاریگەرییەکی نەرێنـی و خـراپی دەروونی بۆ منداڵان هەبێت.

هەنـدێ جـاریش دایـک دڵـنیاییەک بە کۆرپــەکەی دەدات، بـۆ ئەوەی بەبـێ تـرس بنــوێت، ەڕەشــە لە گورگەکـانی شــەوێ و لە پیـاوخۆرە زلەکـان و لە کەمتیـارە سـەپانەکان دەکـات، کە کـورپەکەی دەیەوێت بنوێت و نایەوێت گـوێی لە: لــوورە لــوور، مڕە مڕ، حەپــە حەپ، میاوە میاو، زەڕە زەڕ، بۆڕە بۆڕ، قووقە قووقی ئێوە بێت، دەیەوێت گـوێی لە لای لایەی دایـــکی بێــت.. دەی تـــا زووە لە ماڵەکـــەمان

دووربكەونەوە، ئەگینا سزادەدرێـن.. ئەم داوا و فەرمانەی دایکان لە شێوەی هۆنراوەی کێش و سەرواداری ئاسان و سووکدا وتـراون یـا داڕێـژراون و بە "گورگــانە شـەوێ" ناودەبــرێن.. گۆرگـانە شـەوێ بەشێکی رەسەنە لە فۆلکلۆری کوردیمـان.. ئەمــەش سێ کۆپلــەیە لە گورگـانە شـەوێی دایکـانی کـوردمان:

گورگـــــانە شــــەوێ ، گورگـــــانە شـــــەوێ
بەرخــــــە بچـکــۆلەم خــــەوی لێ بکــــەوێ
لـــوورەی تـۆی نـــاوێ لای لایــــــەی دەوێ
دەڵــێ لـە مــــــــاڵی ئێمــە دوور کـــــەوێ

* * *

پیـاوخــــــــــۆرە زلـــە پیاوخـــــــــۆرە زلـــە
کۆرپـــەکەم لەگــــەڵ دایکـیا دەسـت لـە مـلــە
مـــڕی تــۆی نـــاوێ هۆگـــــری بـولبـولــە
هیچـت بـە لــوتەی نـابێ لـەم گـەرد و خــولـە
وە دوورکـــەوە تـا نەیـانــداویتە بــەر گـوللـە

* * *

کەمتـیـــاری سمــپـان ، کەمتـیـــاری سمــپـان
رۆڵــە شــیرینـەکەم نووســتووە لـە هەیــوان
ســـپـاردوومـە بـە پێغـەمبـــەر و یــــەزدان
ســـپـاردوومـە بـە ئـایـــــــەتی قـورئــــان
بـا حەپـــــــەی تـۆ بــــبڕێ لـە گـوێمـــان

گورگــانه شــەوێ و تــرس خستنه دڵـی منــداڵانی کۆرپــه بـۆ ئەوەی بنـوون، له لای لایـەی زۆربەی گەلانی جیهانـدا هـەن. هەر گەلێکیش بەو باڵنــــده و ئـــاژەڵه کێوییـــانه منـــداڵەکانیان دەترســـێنن، که له وڵاتەکـانیانـدا بوونیان هـەیه.. بۆ نمـوونه ئـەم لای لایـەیه رووسیـیه:

بـنــوه ، بـنــوه ، بـنــوه
له لـێواری جێگـاکەت نـزیک مەبەرەوه
ئەگینا بـانـگی گـورگه بۆرەکه دەکـەم
دێت گــازت لـێدەگرێت

کاتێکیش که منـداڵ مەستی خـەو دەبـێت و لــه خـەو هەڵـدەستـێت، دایــکی بــه روویــەکی خــۆش و گەشـــەوه، بــه زەردەخەنـــەییەکی ناسکەوه، دەڵـێت :"یاخـوا بەخـێـر هەستـیت" سەرچاوکەکەی لادەدات و دەسرازەکەی شل دەکاتەوه و سێ و چوار ماچی قـووڵی دەکـات و بــه گـۆرانیــیەوه له نێــو لانـکەکەی دەری دەکـات.. بـۆ نمــوونه ئەم دێـڕانەی بۆ دەڵـێت:

ئـاخـــــچی و بـوغـــــچی
دایـه و بـاوه سنووقـــچـی
* * *
قــەزات لـه مـن و لەوانــه
شـــەوان دەچـنەوه کولانــه
بـه رۆژ دەچـــنه دەرگـانــه
* * *
قــەزات له مـــاڵ و مــەڕێ
مەڕەکه له دەورت گـــەڕێ

* * *

قــەزات لـە مــاڵـی گــۆڕێ
کوڕەکەم هەرگیز نەتــۆرێ

* * *

کۆرپەکەم هەستا لە خەوێ
گـۆشـتی کەڵـەبــابی دەوێ

یان:

کۆرپەکەم هەسـتا لە خەوێ
گۆشـتی عـەلەشیشی دەوێ

هەڵپەڕاندنی منداڵان

هەڵپەڕاندنی منداڵان بە گۆرانی وتنەوە لە لایەن دایکانیانەوە، سوودێکی جەستەیی و دەروونی هەیە و خۆشی و شادی بە منداڵان دەبەخشێت و پەیوەندیی نێوان دایکان و کۆرپەکانیان بەهێزتر دەکات.. دایکانی دیواندەرەیی و سنەیی بەم دێڕە هۆنراوانە کۆرپەکانیان هەڵدەپەڕێنن و دەڵێن:

خەپە نان و خەپە دۆ
خەپە پڵاوی عەنبەربۆ
کش کش کش وە باڵای تۆ
تۆپێ زەری کەوای تۆ
نینی نینی نیگەڵە
کوڕەکەم فێری باخەڵە
رۆن و هەنگوین تێکەڵە
قەزات لە گیانم کەفتۆ
شەو لە باخەڵا خەفتۆ

دایک هەر بۆ خۆشی و بۆ گورجوگۆڵکردن و بۆ سەرنج راکێشانی کۆرپەکەی بە لای خویدا، ئەم گۆرانییە فۆلکلۆرییە کوردییە باوە، بۆ کوڕە کۆرپەکەی دەڵێت:

دەردت کەفتێە لە هازم

هەفــت ژن ئــەڕاد بخـــــوازم
یەکـێ بەگـلــــەر بەگـــی بـــوو
یەکــێ هـــوومای پــەری بـــوو
یەکـــێ دڕێ لـە گــــــــووشێ
یەکـــێ مانـگـــــا بـــــــدووشێ
یەکـــێ نـــــــازار بـــــــاوان
یەکـــێ کـوورپـــــــە لـە داوان
یەکـــێ چــەرمێ دەس ئــەولس
یەکـــێ کـــــوور پـەتـــک رس

هــەر ئـــەم هۆنـراوەیــە بــە کەمــێک جیاوازییــەوە، بــە چەنــد دیـالـێکـتی تــری کــوردی وتـــراوە.. بــە (دیالـێکـتی کرمـــانجی باشوور) بـەم شـێـوەیـەیە:

خــــــودا بــــــدەی نیـــــــازم
حــەوت ژنــت بـۆ دەخــــــوازم
یـەکـێ رەشـی بــەر کـۆلــــــین
یـەکـێ تـیـــــکە هـەڵـخـــڵـین
یـەکـێ بـۆ مــــاچ و مـــووچێ
یـەکـێ بـۆرێـگـــەی کــووچێ
یـەکـێ بـۆ ســەر سەمـــــاوەر
یـەکـێ پشـت لـە میـــوان کەر
یەکـێکیش هـــەرا و هـۆکـــەر

هەر هەمان گۆرانی دایکانی کورد بۆ کوڕە کۆرپەکانیان، بەم جۆرەش دەیڵێنەوە:

رۆڵە بژیم بمێنم
حەوت ژنانت بۆ دێنم
یەکیان تورکی تەماشا
یەکیان کچی پاشا
یەکیان نەرمی نێو نوێنێ
یەکیان نان بتەپێنێ
یەکێ ئاوت بۆ بێنێ
یەکێ چێشتت بۆ لێنێ
یەکێ مشکە بژێنێ

کاتێکیش کە دایک مەمک بە کۆرپەکەی دەدات و هانی شیرخواردنی دەدات، دەڵێت:

خەپڵە خەپانی گردگە
دەم لە مەمانێ گردگە
خەپڵە خەپانی خۆمانە
نیەمەی وە دەس بێگانە

بەشێک لە گۆرانییەکانی دایکان، لە تایبەتمەندی و لە خەون و ئەندێشەی و لە جیهانی سادەی منداڵانەوە دوورن، بەڵام دایکانی کوردمان دانایانە و بە پێکانی دوو ئامانج کۆرپەکانیان پێیان لاوندوونەتەوە و کردوویانیانەتە خەو. لایەکی تریشەوە کوڵ و

ئازارەکانی ناخیشیان هەڵڕشتوون. گەرچی منداڵان لە واتا و لە مەبەستی لای لایەکان تێ ناگەن، بەڵام چێژ و خۆشی لە ئاواز و لە سەدای دایکانیان وەردەگرن.. ئەمەش نموونەیەکە لەم گۆرانییانەی دایکانی کوردمان بۆ کردنە خەوی کچە کۆرپەکانیان:

بە کەس کەسانی نادەم
بە کەس کەسانی نادەم
لە کەس کەسانم کەسێ
لە ناو پارچان ئەتلەسێ
بە پیاوی پیری نادەم
بە ڕێگای دووری نادەم
نایدەم بە کوڕە خەیاتێ
دەیبا دوورە وڵاتێ
نایدەم بە خانی بەبا
ماڵی زۆرە و زووی دەبا
دەیدەم بە حەمە خوڵێ
بیکا بە دەستە گوڵێ
بی نێتە بانی دڵێ

کاتێکیش منداڵان گاگۆڵکێ دەکەن و سەرپێ دەکەون و دەکەونە پێڕەوەکە، ئەمە مایەی خۆشییەکی زۆرە بۆ دایکان و باوکان.. هەردوو دەستیان دەگرن و یارمەتیی ڕۆیشتنیان دەدەن و گۆرانییان بۆ دەڵێن، وەکوو:

داره دار، داره، داره
لاره لار، لاره ، لاره

کۆرپەکـــــەم .. داره .. داره
زوو پـێ بـــگره .. بەهـــاره
* * *
کۆرپەکـــــەم .. داره .. داره
کـوڕەکــەم دانــەی هـەنـــاره
خـوا گیـان کوڕەکـەم هـــەزاره
هــەر خــۆت نیــگـای بـــداره
* * *
یـان:
تـــاتـی .. تـــاتـی .. تـــاتـی
یـاخـــوا بـەخـــــێر هـــاتـی

دایکێکی کوردی کەڵهوریش، بەم شێوەیە گوزارشت لە پـێ گـرتنی منـداڵەکەی دەکات:

لاوه لاوەکـــەم کـوڕەم پـــابگرێ
لە ماڵ خاڵۆ یەک یەک لا بگرێ

گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان

گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، کە لە کوردەواریدا بە "ئش ئش" ناودەبرێت. بەشێکی ترە لە گۆرانییەکانی دایکان بۆ کۆرپە جگەرگۆشەکانیان..گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندن ئەو گۆرانییانەن کە دایکان یا داپیرەکان یا خوشکان یا هەر ئافرەتێکی تر، ەگەڵ هەڵپەڕاندن و ختووکەدان و یاری کردن لەگەڵ منداڵەکانیاندا، بە دەنگێکی ناسک و بە ئاوازێکی شیرین و بە رتمێکی خێرا و بە زەردەخەنە و بە روویەکی گەشەوە بۆ منداڵەکانیان دەیڵێن. ئەم گۆرانیانە بۆ منداڵانی یەک تا دووساڵان دەوترێن. مەبەستیش لەم گۆرانییانە، خافڵاندن و ژیرکردنەوە و خۆشی و شادی بەخشینە بە منداڵەکانیان.. دایکان بزانن یا نەزانن، ئەم گۆرانییانە سوودی جەستەیی و دەروونییان بۆ منداڵەکانیان هەیە.. منداڵەکانیان ئەو هەستە دەروونییەیان لا دروست دەبێت، کە دایکانیان خۆشیان دەوێن و گرنگییان پێدەدەن.. گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندن بریتین لە چەند دێڕێک یا چەند کۆپلەیەکی کێش و سەرواداری سووک و ئاسان و رەوان. بە بەشێکیش لە فۆلکلۆری کوردی دەزانرێت.

گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندن گەرچی سادە و ساکار و وشە ئاسانن، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر وەکوو پاکیی منداڵان واتای جوان و سوود و ئامانجی پەروەردەییان لە خۆگرتوون.

منداڵان چاو لە دایکانیان دەکەن و فێری وشە و قسە و جووڵە و رۆیشتن و دەبن.

دایکـان لـه گـۆرانییەکـانی هـەڵـپەڕانـدنـدا، هـیوای خـۆشـی و شـادی و بـەخـــــتەوەری و داهـــاتوویەکی گەش و پـــایەیەکی بـــاڵا بـــۆ کۆرپەکـــانیان دەخـــوازن، یـان بـــە شـــان و باڵیـانـــدا هـەڵـــدەدەن و شانـــازییان پێوەدەکـــەن.. خـوازیـاریـشن مـرازیـــان بێـــتەدی و منـداڵـەکـانیان گـەورەبن و ژنیـان بـۆ بهێنن، یا بیـانـدەن بـە شـوو. گۆرانییەکـــانی هەڵـپەڕانـــدن چەنـــد جۆرێـــکن، هـــەیە بـۆ کـــوڕان، هەشیانە تایبەت بە کچـان، هەشیان بۆ کـوڕان و کچـانن.

لە ئەمـڕۆدا، بەشێکی زۆری گۆرانییەکـانی هەڵپەڕانـدنی منـداڵان لـە بـیرچـوونەتەوە، زۆر کەمیان مـاونەتەوە.. بۆ ئەوەی ئەم مـاوانەش لە بیـــر نەچـــنەوە، پێویـستە بە دەنـــگی دایکـــان تۆماربکـــرێن و بە ئەرشیف بکـرێن.

بەهـــای راسـتی و چـێژ و شـیرینی ئەم گۆرانییـانە، لە دەنگـی پـڕ لە سۆز و خۆشەویستیی دایکانـدا دەردەکەون، چونکە هەر لە بنەڕەتەوە لە نـــاخی دەروونـــی دایکـــانەوە هەڵقـــوڵاون. چەنـــد نمـــوونەیەک لە گۆرانییەکـانی دایکانی کورد، لەگەڵ هەڵـپەڕانـدنی منـداڵەکـانیان:

دایکـــێکی کـــورد لـــە کرمـاشـــان، بـــەم چەشـــنە کۆرپـەکـــەی هـەڵـدەپـەڕێنێت و دەڵـێت:

هـەڵـپـەڕ، هـەڵـپـەڕ وە خنجـۆ
وە بـــار کـــــۆڵی بـرێـنجـۆ
هـەڵـپـەڕ هـەڵـپـەڕ هـــــەراتی
وە کـورە چیتـــۆ دیــر هـــاتـی
هـەڵپەڕ هـەڵـپەڕ پـڕ وە نـــازۆ
وە بـــار پـونـــــە و پیـــازۆ

دایکانی کورد، لە دیواندەرە و لە سنەش، کچە کورپەکانیان هەڵدەپەڕێنن و پێیاندا هەڵدەدەن و ئەم گۆرانییەیان بۆ دەڵێن:

قـەزات لـە گـــــیانم کەفــتۆ
شـــەو لـە باخـــەڵا خەفـــتۆ

* * *

ئـا وەرەوە بـزانــــــــــم
کـــوڕە نـــاوت نـازانــــــم
ئـازیــز قـەزات لـە گیانــــــم

* * *

خـش خـش خش خشـــپیلانـە
کـچـمــان خەڵــکی گێـــــلانـە

* * *

وەی وەی وەی بـەڕێـــزە
کـچـمــان خەڵــکی تـەورێـــزە

* * *

زۆر جـوان و ئـێسک سـووکە
کچـــمان خەڵکی کـەرکـــووکە

* * *

بەهـ بەهـ بەهـ بەهـ چ جـوانـە
کـچـمــان خەڵـــــکی تـــارانـە

* * *

چ جـــوان و ورد و مـــــردە
کچـمـان زۆر جـوانـە کـــوردە

دایکـێکی تـری کـورد لە ئیـلام لە رۆژهـەڵاتی کوردسـتان، کە لە سـەردەمی حـوکـمڕانی کەریـم خـانی زەنـدی کـورد دا ژیـاوە، سـوپاسی خـودا دەکـات کە کچـی پێـداوە، دەڵێت:

خـــودا شـــوکر لـەێ هـەنــە
دەور کـەریـــــــــــم زەنــە
خـــودا کـۆرپـــەی دا نـەنــە
خـاڵـــق لـێـــمی مـەسـەنــە
خـــودا شـــوکـر مـنـــــەتێ
کـۆرپـــــە بـــــۆوە وە دۆتـێ

دایکـێکی کـوردی ترمـان لە کرماشـان، بەسـەر بە جـوانیی کـچە کۆرپەکەیدا هەڵدەدات:

لاوە لاوەگـــــەم ئـەڕای یـەێ تـڵــفێ
شەمـــاڵ بشـانـوو زنجـیرەی زڵــفێ
دوەتـەم خەفـتگە چو خەرمانەی گوڵ
پەنجـەی شـمـشاڵـی نـاســە بـان دڵ
دوەتـەم خەفـتگە چو خەرمانەی بەێ
پەنجەی شمشاڵی هـا لە سەر سینەێ

دایکێکی تـری کورد لـە کەڵهوڕ داوا لە مـاڵان دەکات، کـە کـامتن کوڕەکـەم دەکـات بـە زاوای خـۆیـان. ئیـنجا بە شـانی کوڕەکەیـدا

هەڵـدەدات کە راوکـەرێکی شارەزایە و کـەڵە ئاسکـێکی کوشتووە، بـێژنگ بێنن و بەشە گۆشتی خۆتـان بـەرن.. کوڕەکەشـی بە کوڕی نـاو کـوڕان دەزانێـت.. دەڵـێت:

مــاڵ یەلـــەگە مـاڵـتـــان ئاوا
کـامـتـــان کوڕەکەم کرینە زاوا
* * *
مـاڵ یەلـــەگـە وەر و پـــۆشت
وێـژنـگ بـارن ئـەرای گــوشت
تەنـیـا کـورم کـــەڵی کـــوشت
* * *
کـــوڕم کــــــوڕی کــــــوڕانـە
هـەســـــەل لـە دار بـــــڕانـە
دۆیـەت وە فیــــکە چـــــڕانـە

نموونەیـەکی تـری گـۆرانی دایکـانی کورد بـۆ هەڵـپەڕانـدنی کچـە کۆرپەکـانیان:

ئـۆخـەی ئـۆخـەی ئـۆخـەیـلـێ
مەجنـوونە دۆســتی لـــەیلـێ
رێحـــانـەی رووی دەر ئـــاوێ
دنـیـــــام بـەبـــێ تـۆ نـــاوێ
رێحـــانـەی دەســــتە چـــنێ
مـیــــوانی شــــــۆڕە ژنـــێ

نینی نینی نینەڵە
هەنگوین و رۆن تێکەڵە
نینای نینای نیناوێ
دەینێم لە ناو کەژاوێ
بۆ کوڕی حاکمی رۆژاوێ

بەڵێنەکانی دایکان بە کۆرپەکانیان

زۆربەی دایکانی جیهان، لەگەڵ لای لایە و گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵەکانیان، بەڵێن بە کۆرپەکانیان دەدەن، گەر بنوون دیارییان پێشکەش دەکەن، یا ئەو مژدەیەیان دەدەنێ باوکیان لە راوە یا لە کارە کە بگەڕێتەوە دیاریی خۆش و جوانیان بۆ دەهێنن.

دەشی دایکان لە ناو هێنانی باوکانی منداڵەکانیاندا، گوزارشت لە خۆشیی خۆیان بکەن بە گەڕانەوەی هاوسەرەکانیان بۆ ماڵەوە.. ئەگینا منداڵانی کۆرپە هێشتا زمان نازانن و لە بەڵێنەکانی دایکانیان و لە دیاری تێناگەن و نازانن چین.. بەڵام بەڵێنەکانی دایکان بێ واتا و بێ مەبەست نین. بەپێی دایکان و وڵاتانیش دیارییەکان جیاوازن.

<u>چەند نموونەیەک لەو بەڵێنانەی کە دایکان بە کۆرپەکانیانی دەدەن:</u>

دایکێکی ئینگلیزی ئەو بەڵێنە بە کۆرپەکەی دەدات، کە بە کەوڵێکی کەروێشک دای دەپۆشێت، کە باوکی چووە بۆ راو و راوی دەکات، وەکوو لەم گۆرانییەدا دەڵێت:

کۆرپەکەم ئەی چۆلەکەکەم
باوکت چووە بۆ راو

کەوڵی کەروێشکێکی دەست بکەوێت
بۆ ئەوەی کۆرپەکەی پێ بپۆشێت

دایکێکی دانیمارکی ئەو بەڵێنە بە کۆرپەکەی دەدات، باوکی چووە بۆ (لۆنگبریگە) بۆ ئەوەی پێڵاوی تازە بۆ کۆرپەکەی بکڕێت، کە زۆر جوان و بریسکەداربێت.

(لۆنگبریگە: ناوی پردیکە لە (کۆپنهاگن)ی پایتەختی دانیمارک. هەروەها ناوی ناوچەیەکیشە لە ستۆکهۆڵم ـ لە سوید) باوکت چووە بۆ لۆنگبریگە بۆ کۆرپەکەی پێڵاوی تازە بکڕێت

دایکێکی فەرەنسیش ئەوە بە منداڵەکەی دەڵێت ، کە مریشکە سپییەکە لەسەر لقی دارەکەدا هەڵنیشتووە، هێلکەیەکی بۆ دەکات.

دایکێکی چینی ئەو بەڵێنە بە کۆرپەکەی دەدات، کە باوکی بلوێرێکی بۆ دێنێت کە لە داری (بامبۆ) دروست کراوە، بۆ ئەوەی فووی تێ بکات و یاریی پێ بکات.

دایکێکی ئەمریکیش لە شێوە چیرۆکێکی کورت و ئاسان و خۆشدا، زنجیرە بەڵێن و ئەگەرێک بە کۆرپەکەی دەدات، وا گۆرانیی بۆ دەڵێت.. وا دیارە باوکی لە لایەتی:

وسبە منداڵە بچکۆلەکە، هیچ وشەیەک نەڵێیت
دایکت چووە باڵندەیەکی خوێنەرت بۆ بکڕێت
گەر باڵندە خوێنەرەکە نەخوێنێت
دایکت دەچێت مستیلەیەکی ئەڵماست بۆ دەکڕێت
گەر مستیلەکە ئەڵماسەکە بشکێت
دایکت دەچێت چاوێلکەیەکی بینینت بۆ دەکڕێت
گەر چاوێلکەی بینینەکەت بشکێت،
دایکت دەچێت کارژۆڵەیەکت بۆ دەکڕێت
گەر کارژۆڵەکەت قۆچ بدات
دایکت دەچێت گالێسکە و گات بۆ دەکڕێت
گەر گالێسکە و گایەکە وەربگەڕێن
دایکت دەچێت سەگێکت بۆ دەکڕێت کە ناوی رۆڤەرە
گەر ئەو سەگەی کە ناوی رۆڤەرە نەوەڕێت
دایکت دەچێت گالێسکە و ئەسپت بۆ دەکڕێت
گەر گالێسکە و ئەسپەکە بکەون
تۆ هەر جوانترین منداڵی بچکۆلەی لە شاردا
وسبە منداڵە بچکۆلەکە، هیچ وشەیەک نەڵێیت
دایکت چووە باڵندەیەکی خوێنەرت بۆ بکڕێت

لە کێشوەری ئەفریکاش، لە وڵاتی (کۆنگۆ) دایک ئەو بەڵێنە بە کۆرپەکەی دەدات، کە باوکی بەم زووانە دێتەوە و مراوییەک لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت بۆی دەکوڵێنێت و بیخوات:

یـــو یـــو یـــو یـــو
لای لایـــــه لای لایـــــــه
خۆشـــــــەویستەکەم مـەگـری
بـەم نـزیـکـانە بابــە دێتــەوە
مراوییەکت بۆ دێنێت بیخـۆیت
لای لایـــــه لای لایـــــــه

دایکـانی عــەرەبیش (ئـوردنی، فەلـەستـینی) بەڵێـنی ناڕاسـتی بــە کـۆرپەکـانیان دەدەن، ئەگـەر بنـوون، کـۆتـریـان بـۆ سەردەبــڕن:

بنـوە کـۆرپــــــــــــەکەم بنـوە
باڵندەیەکی کۆترت بۆ سەردەبـڕم
کـۆتــــــــرەکە مەتـرســــێ
بە منـداکـــــــم پێـــــــــدەکەنم
بـۆ ئــــــەوەی کـە بنـــــــوێ

بەڵام دایکێکی عـەرەبی (سـووری) هـەر ئـەم بەڵێن و کـۆپلـەیە بــەم شـێوەیە دەیڵـێت:

بنــوە کـۆرپــــــــــــەکەم بنــوە
جــووتێ کۆتــرت بـۆ سەردەبـڕم
ئـەی کـۆتــــــر بــڕوا مەکـــــە
درۆ لەگـەڵ کۆرپـــەکەم دەکــەم
بـۆ ئــــــەوەی کـە بنـــــــوێ

نموونە لە لای لایەی

دایکانی گەلانی جیهان

کاتێک کە ویستم وەکوو نموونە ئاماژە بە لای لایە و گۆرانیەکانی دایکانی گەلانی تری جیهان بدەم و لەم پەرتووەکەدا بیان نووسم، چووومە نێو دەریایەکی قووڵ و جیهانێکی بەرینی لای لایە و گۆرانییەکانی دایکانیان بۆ خەواندنی کۆرپەکانیان.. هەر گەلێک بە دەیان و بە سەدان لای لایەیان هەیە و بە دەیان پەرتووکیشیان لەسەر لای لایە و گۆرانییەکانی دایکانیان بۆ منداڵان چاپکردوون. کە مێژووی هەندێکیان بۆ پێنج سەد ساڵ پێش ئەمڕۆ دەگەڕێنەوە. هەندێک لە لای لایەکان، سیما و مۆرک و تایبەتمەندیی ئەو گەلانەیان پێوە دیارن کە دایان ناون.. بەشێکیش لە لای لایەکان گلۆبالیزمین و تێکستەکانیان زۆر لە یەکەوە نزیکن. کۆمەڵێک لای لایەش هەن، هەر هەمان دەقن یا بە کەمێک جیاوازییەوە، هەر گەلێکیش بە تێکستی خۆی دەزانێت.. من پێم وایە کە ئەم نزیکی و لێکچوونەی لای لایەکانی دایکانی گەلان، بۆ ئەوە بگەڕێنەوە کە هەموو دایکان لە هەر شوێنێکی جیهاندا بن.. لە هەر نەتەوەیەکدا بن، خاوەنی هەمان سۆز و پەرۆش و خۆشەویستی و میهرەبانین.. منداڵانیش لە هەموو جیهاندا، هەر منداڵن و لەبەر دڵانن و جیاوازییان نییە.. وەکوو تێبینیش دەکرێت، کە زۆربەی لای لایەکانی دایکانی گەلان، بە دایکانی کوردیشەوە، ساکار و ئاسان و کورتن، بە زۆری بە فرمانی داخوازی (بنوە، کۆرپەکەم، بنوە) دەست پێدەکەن.

بە سەدان لای لایەنووس و ئاوازدانەر و موزیکژەن و گۆرانیبێژی ناسراوی جیهانیش لای لایەیان بۆ منداڵان نووسیون و ئاوازدانەر ئاوازی بۆ داناون و موزیکژەنانیش موزیکیان بۆ ژەندوون و گۆرانیبێژانیش بە دەنگێکی خۆش چڕیویانن. بەڵام ئەمە راستییەکی هاشا هەڵنەگرە و کەسیش نکووڵی لێناکات، کە لای لایە بە دەنگ و سەدای پڕ لە سۆز و خۆشەویستیی سروشتی و رەمەکی دایکان، کە لە ناخی دڵیانەوە هەڵدەقوڵێن، زۆر ناسکتر و شیرنتر و رەسەنترن.. هەر لە بنەڕەتیشەوە سەرچاوی کانیاوی لای لایە و لورین لە دڵی دایکاندا بووە.

ئەگەرچی ئێمەی کورد، خاوەنی دەسەڵات و دەوڵەتێکی سەربەخۆ نین و کوردستانی نیشتمانی شیرینمان داگیرکراوە و بەری ئازادییان لێگرتووین.. بەڵام بەراورد بە ئەو گەلانەی بەختەوەرن و چەندین ساڵە خاوەنی دەسەڵات و سامان و دەوڵەتی خۆیانن، بێ زیادەرۆیی، لای لایە و گۆرانییەکانی خەواندن و هەڵپەڕاندن و گورگانە شەوێی دایکانی کوردمان، لە ئاستێکی باڵادان.. کورد لە لای لایەدا زۆر دەوڵەمەندە. شایەنی ئەوەین، کەلە ریزبەندیی هەرە پێشەوەی لایی لایە و گۆرانییەکانی جیهانی بۆ منداڵان ریزبەند بکرێین.. هیواخوازی ئەوەشم کە کەسانی دڵسۆزی زمانەوانی شارەزامان لە زمانی ئینگلیزیدا، گوڵبژێرێک لە لای لایەکان و لە گورگانە شەوێکانی دایکانی کوردمان وەربگێڕن بۆ زمانی ئینگلیزی، تا گەلانی تر ئاستی لای لایەی کوردی بزانن.

هەندێ لە لای لایە و لورین و لە گورگانە شەوێ و گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندن و ژیرکردنەوە و پیاهەڵدان و

خەوانــــدنی منــــداڵان، لە شـێوەی کــورتە چــیرۆکە هۆنـــراوەدا ریـزبـەنـدی کـراون.

تەنهــا بــۆ ئاماژەپێــدان، چەنــد نموونەیەکمــان لە لای لایـــە و لە گۆرانییەکــانی دایکــانی چەنــد گــەلێکی جیهــان بــۆ خەوانــدنی کۆرپەکانیــان بــۆم گوڵـبژێــرکردن، کە زۆربەیـانــم لە زمــانی ئینگـــلیزییەوە وەرم گـــێڕاون بـــۆ کــوردی، هەنـدێکیــشیان لە نـەرویجییەوە وەرم گێڕاون.

<u>لای لایـەیەکی ئەمریکی:</u>

بنـوە خۆشـــەویستەکەم بنـوە
بنـــوە و بحـــــــــسێوە
باڵـنـدەکـان لـە هێلانەکـانـیانـدا نـووسـتوون
کێڵـگە و بێسـتـان ئـارامـن
هـەنگیش بـە دەوری گـوڵـدا نـاخـولـێتەوە
ئەوەتا تـریفەی مانگ لە پەنجەرەکەوە دێت
گـوێ بـگـرە لـەوێ هـیچ دەنگـێک نـایات
هـیچ شـــتێکیش لـە مـــاڵـدا نـــــابـزوێت
مـشـکە بچکۆلەکانیش دوورن
سەرت بـکە سـەر ســـینگم
کۆرپـەکەم بنـوە و بحەسێـوە

<u>لای لایـەیەکی نـەرویـجی:</u>

کـۆرپـــــــەکەم بـە ئــارامی بنـــوە
دایکـــت گـڵـــۆڵە شــــینەکە بـادەدات
باوکـت شەنـەبـای گەنمـــەکە دەکـات

براکەشت شوانە و مەڕ دەلەوەڕێنێت
لە دوور دووری ئـــەو گـــــــردە

<u>لای لایـەیەکی تـری دایکێکی نـەرویجـی:</u>

لای لایـــە، کۆرپـــــەکەم، لای لایـــە
مەنجـەڵەکە وا لەسەر ئاگرەکە دایـە
بـۆ کـۆرپـە شـیـریـن و جوانـــەکەم
شـۆربـــای بـرنــج بەشـــــیر دەکەم
باوکت دانیشتووە و گەنم پاک دەکات
دایکت بلوێرێکی زۆر جوان لێدەدات
دادەت دانـیـشـتووە زێـــڕ دەچـــنێت
کاکت چـــووە بۆ دارســــــتانەکە
هـەر ئـاژەڵێکی کـێوی راوبـــکات
گەر سپی بێت با بهێنێت بۆ ئـێرە
ئـەوە مــەڕ یـا بـــزن یـا ئـاســکەیە
گـەر بـۆرێـــکـی خـۆڵـــەمێشی بێت
ئەوە گورگە، لێی بگەڕێت بـا بـڕوات
گـەر دەوری سـینگی قـــاوەیی بێت
ورچـە بـا بە دارسـتانـەکەدا بـڕوات
لای لایـە، کـۆرپـــــەکەم، لای لایـە

<u>لای لایەیـەکی ئەڵـمـانی:</u>

بنەوە کۆرپەکەم بنەوە
باوکت مەڕ دەلەوەڕێنێت
دایکیشت داری خەونی نیشتمان رادەوشێنێت
بۆ ئەوەی خۆشترین خەونت بۆ بەربێتەوە
بنەوە کۆرپەکەم بنەوە
بنەوە کۆرپەکەم بنەوە
کونجەکەمان لە دۆڵێکی قووڵ دایە
چرا بچووکەکەمان لەسەر گیایەکەیە
لەسەر خوریی بەفرینەدا کە زۆر نەرم و پاکە
بنەوە کۆرپەکەم بنەوە
بنوە کۆرپەکەم بنوە

لای لەیەکی تری ئەڵمانی:

لای لایە .. لای لایە
وسبە کۆرپەکەم نەگری
لە لانک دایت و رادەژێنم
تا بنویت و بە نەرمی گۆرانیت بۆ بڵێم
لای لایە .. لای لایە

لای لایەی ئینگلیزی (شەو شاد):

کاتی ئەوەیە کە بڵێیت شەو شاد
شەو شاد، خەوێکی خۆش
ئێستا رۆژیش رووناکییەکەی پێچایەوە
شەو شاد، خەوێکی خۆش

خـەونێـکی خۆشـی خـەونەکـان بۆ مـن
خەونێـکی خـۆشـی خـەونەکــان بۆ تـۆ
* * *
چاوەکـانت لێکنێ و منیش لێکی دەنێم
شــەو شـــــاد، خـەوێـــــــکی خــۆش
وا مـانـگـــــیش دەرەوشــــــێـتـەوە
شــەو شـــــاد، خـەوێـــــــکی خــۆش
خـەونێـکی خۆشـی خـەونەکـان بۆ مـن
خـەونێـکی خۆشـی خـەونەکــان بۆ تـۆ

لای لایەیـەکی تـری ئینگـلیزی:

(ئەسـتـێرە بچـکـۆلەکە) مێـژووی ئـەم گـۆرانییە بـۆ سـاڵی (١٧٦١ز) دەگـەڕێتەوە.

بدرەوشـێوە، بدرەوشـێوە، ئەستـێرە بچـکـۆلەکە
مـن چـۆن بـزانـم کە تـۆ چـۆنی
زۆر لە بـەرزیدایت لە جیهانـدا
وەکـو ئەڵمــاس لـە ئـاســمانـدا
بدرەوشـێوە، بدرەوشـێوە، ئەستـێرە بچـکـۆلەکە
مـن چـۆن بـزانـم کە تـۆ چـۆنی
* * *
کاتێـــک کە خــۆری گـــەرم ئـــاوادەبێت
کاتێـــک کە هیـــچ شــەوقـــێک نـەبێت
روونـــــاکیی کــــــزی تـۆ دەردەکـەوێت

هەمو شەوێک بدرەوشێوە، بدرەوشێوە
بدرەوشێوە، بدرەوشێوە، ئەستێرە بچکۆلەکە
من چۆن بزانم کە تۆ چۆنی
* * *
کاتێک کاروانەکان لە تاریکیدا
سوپاست دەکەن بۆ ئەو ڕووناکییە بچووکەت
ناتوانن ببینن و بۆ کوێ بڕۆن
گەر تۆ نەبریسکێیتەوە
بدرەوشێوە، بدرەوشێوە، ئەستێرە بچکۆلەکە
من چۆن بزانم کە تۆ چۆنی
* * *
لە ئاسمانی شینی تاریکدا خۆت بپارێزە
کاتێ کە تۆ لە پەنجەرەکەمەوە دەزیقێنیت
تۆ هەرگیز چاوەکانت نانووقێنیت
تا خۆر لە ئاسماندا بێت
بدرەوشێوە، بدرەوشێوە، ئەستێرە بچکۆلەکە
من چۆن بزانم کە تۆ چۆنی

لای لایەیەکی سویدی (بنوە کۆرپەکەم):

بنوە کۆرپەکەم ، بنوە هاوڕێکەم
بەیانی دووبارە ڕۆژ هەڵدێت
کەس ناتوانێت ئازارت بدات
من لێرەم و پاسەوانیت دەکەم
ریما، ریما گەوهەرە بچکۆلەکەم
ئەستێرەکانیش لە شەودا دەرەوشێنەوە

گۆڵـەكــان بـە هــێـواشی دەلـەرێنـەوە
گیـایەكـانـیش نووســــــــــــتوون

<u>لای لایـەیەكی تـری سویـدی:</u>

بنــوە ، بنــوە كـۆرپــــەكـەم
بنــوە ، بنــوە كـۆرپــــەكـەم
گەر نەنویـت جاڵجاڵـۆكەكە دێت دەتـبات
گەر نەنویـت جاڵجاڵـۆكەكە دێت دەتـبات
دایـە دەڕوات جلەكان بشۆرێت
بابـە دەچـێـت تــــــۆڕ دابنێت
گەر نەنویـت جاڵجاڵـۆكەكە دێت دەتـبات
گەر نەنویـت جاڵجاڵـۆكەكە دێت دەتـبات
جاڵجاڵۆكە بچكۆلەكەم لە ماڵەكەدا بنوە

<u>لای لایـەیەكی پورتوگـالی:</u>

ئـەی پـیــاوە تـارمــاییەكـە، دووركــەوە
ئەو كەسەی لە سەربـانی خـانووەكەمیت
لە كوڕەكــــــەم بگــــــەڕێ بـا بنـوێت
خـەوێــكی ئــارام
لە كوڕەكــــــەم بگــــــەڕێ بـا بنـوێت
خـەوێــكی ئــارام
* * *
كــوڕە بچــــكۆلەكـەم نـووســــــتووە
خـەنــدەی لە لـێوە و خــەون دەبیـنێت

باز مەدەو هاوار مەکە
بۆ ئەوەی کورەکەم هەڵنەسێت

<u>لای لایەیەکی یۆنانی</u>

(دەنگە دەنگ مەکە.. کۆرپەکەم دەنوێت)

دەنگە دەنگ مەکە
کۆرپەکەم دەنوێت
لای لایە ، لای لایە
(نانی، نانی، نانی، نانی)
هەموو ئازارەکانی سارێژ دەبن
خۆر لەسەر چیاکان دەنوێت
کەویش لە کێڵگەدا
کۆرپەکەی من لە دووتوێی کەتانی سپیدا دەنوێت
کەوەکە بنوە لە نێو دارەکانی چیادا
کۆرپەکەی من نووستووە، تا تێر خەو بێت
کۆرپەکەم دەنوێت، حەزی لە ختووکەدانە
خۆراکی خەویش گوڵاوە
بە خۆشی لە خەو هەڵدەسێت
کێکێکیش بۆ رۆژی شایەکەتە

<u>لای لایەی دایکێکی عەرەبی عێراقی</u>

(دللول.. دللول) هونەرمەندی کۆچکردووی عێراقی، خاتوو (وەحیدە خەلیل) لە رادیۆی بەغدا، بە ئاوازێکی

فۆلکلۆرییەوە، لای لەیەکی لەژێر ناوی (دللول) دا، تۆمارکردووە.

لای لایە کورەکەم لای لایە
دوژمنەکەت دوورە و نێشتەجێی چۆڵە
کوڕی دایە کوڕی دایە کوڕی دایە

بۆ گەورە فیلمان لێی دەوێت
تا بتوانێت باری نەهامەتییەکان هەڵبگرێت
دوورکەوتنەوەی کوڕ دابڕانێکی گەورەیە
ئەی کوڕە گران بەهاکەم
کوڕی دایە کوڕی دایە کوڕی دایە
لە نیوە شەودا لە تەنیشتمەوە
کەسێ لەخەو رات بچێنێت
وەرە باوەشی دایکتەوە
ئەو کەسەش با بڕوات

<u>لای لایەیەکی هۆڵەندی:</u>

لە میانەی پەنجەرەکەوە
مانگ دەبریسکێتەوە، مانگ دەبریسکێتەوە
تۆ دەزانیت ئەو دەیەوێت چی بڵێت؟
ناو ژوورەکە، زۆر ئارامە، زۆر ئارامە
ئایە بە راستی منداڵەکان لە جێگاکانیانن؟
یان هێشتا لە دەرەوە دان

مانگە جوانەکە، زۆر نزیک دەڕوانێت، دەبینێت
هەموویـان لەسـەر پـەڕدا پاڵکـەوتـوون
مانـگ پێـکەنی و پێـکەنی، وتی: جـوانە
هیـوای شەوێـکی خۆشـی بـۆ دەخـوازم
بەیـانی رۆژێـکی تـازە دێـت
بۆ یـاری و بۆ فـێربوون
بەیـانی رۆژێـکی تـازە دێـت
بۆ یـاری و بۆ فـێربوون

لای لایـەیەکی کـرواتی:

بـڕۆ بنـوە کۆرپـەکەم
بـڕۆ بنـوە گـوڵـەکەم
خـەون ببـینە بـاڵنـدەکەم
خـەون ببـینە، هـیـوادار بە

لای لایـەیەکی یابـانی:

پاڵکـەوە و بنـوە، کۆرپـەلەکـەم، بنـوە
خۆشـەویسـتە بچـکـۆلەکـەم، بنـوە
لەسەر زەوییەکە خۆت بگەوزێنە و بنـوە
ئـەو رۆژەت لـە بیـرە کـە دایـەنـەکـەت

چوو بۆ زێدی خۆی لە چیاکانی باکوور
بیرکەوە لە زێدی خۆیەوە چی بۆ هێنای

<u>لای لایەیەکی تونسی:</u>

نەنی نەنی خەوت دێت
دایکت مانگە و باوکت ئەستێرە
نەنی نەنی نەنی
خەوێکی خۆشت لێبکەوێت

لە هەندێ دەقی تردا دێڕی یەکەم بەم جۆرەیە:

نەنی نەنی خەوت دێت
دایکت زیوە و باوکت مسە

<u>لای لایەیەکی سویسری:</u>

لای لایە لای لایە، کۆرپەکەم، بنوە
مەڕەکان لە نێو گیایەکەدا دەلەوەڕێن
چرا بچکۆلەکەش لە هۆڵەکەدایە
پەری یە بچکۆلەکەم خوا دەیپارێزێت
لای لایە لای لایە، کۆرپەکەم، بنوە
* * *
بەرخۆلەیەکی جوانت دەدەمێ
چرایەکی قنجیشت دەدەمێ
بەرخۆلە بچکۆلەکە خوا دەیپارێزێت

لانكەكـــــــەت رادەژێـــــــنم
لايـــە لايـــەت بـۆ دەكـــــــەم
* * *
گۆزەيـــــەك لە سەربــــــان دايە
هەنگـــــوينی خۆشی تێـــــدايە
ژوورەكشـمان چـراخــانە روونــــاكە
جێی خەويشت نــــــەرم و پـــــــاكە
لای لايە لای لايە، كۆرپـەكـەم، بنـوە

<u>لای لايەيەكی عيبری:</u>

وس، بێ دەنگ بە، بنوە
وس، بێ دەنگ بە، بنوە كچە كۆرپەلەكەم
باوكت رۆيـــی كــــاربكـات
باوكت رۆيی.. رۆيی.. رۆيی
كە مـانگ هەڵبێت دەگەڕێتەوە بۆ مـاڵ
دياريیەك بۆ كچـە كۆرپەلەكەی دێنێت
وس.. بنـوە
باوكـت رۆيی بـۆ رەزەكـــــە
باوكت رۆيی.. رۆيی.. رۆيی
كە ئەســـــتێرەكـان هـەڵبێن
دەگـەڕێتـەوە بـۆ مـاڵ
تـرێ بۆ خونچەگوڵەكەی دەهێنێت
وس.. بنـوە.. بنـوە

<u>لای لايەيەكی فەرەنسی:</u>

لە نووسينی هـۆنراونووس: يۆهـان فەردريـك ريتشارد.

بنـوه کۆرپـــەکەم، چاوەکـانت لـێکنـێ
گـریـانت دڵـم دەتەزێـنێت
بنـوه کۆرپـــەکەم
دایکه کـڵۆڵەکەت خەمی هێنده زۆره بەسیەتی
باوکـت نوقـمی خۆشـەویستی کـردم
بـڕوام پێی کـرد
چـووه دڵــمەوه
وەکوو تـۆ بێ تـاوان و باش بـوو
بـڕوام پێی کـرد
ئـەی ئەمـــڕۆ کـوا بەڵـێنەکـــانی
مـن و کۆرپـەکەی له یادکـردووه
بنـوه کـوڕەکـەم

<u>لای لایـەیەکی ئیسـپانی:</u>

له دانـانی مـوزیکـژەن: مانـۆیـیل دی ڤــالا:

بنـوه کۆرپـەکەم، ئـێستا بنـوه
بنـوه خـۆشــــــەویســتی دڵـم
بنـوه ئەی ئەستـێره بچکـۆلەکەی بەیـانم
وسـبه.. ئـەی بچـــکـۆلـەکـەم
وسـبه.. خـۆشـەویـســتی دڵـم
ئـێســتا بنــوه
ئەی ئەسـتـێره بچکـۆلــــــەکەی بەیـانم

لای لایـەیەکی تـری ئیسـپانی:

باڵــنـده بچکــۆلـەکە
تۆ لە رۆخی دەریاچە رووونەکەدا دەخوێنـیت
کۆرپـــەکەم لـە لانــک دایە هەڵێ نەسێنـیت
دەی بێـدەنــــگ بـە ، لای لایــە ، لای لایــە
دەی بێـدەنــــگ بـە ، لای لایــە ، لای لایــە
بــڕۆ بنـــوە ئەســتێـرە بچکــــــۆلەکەم
ئەســـتـێـرە بچکــــکۆلەکەی بـەری بەیــان
باڵــنـده بچکــۆلـەکە
تـۆ لـە بەهـــــارێکی خۆشـــدا دەخـــوێنیت
بێـدەنـــگ بـە ، کۆرپـــەکەم هـەڵـنەسێـنیت
دەی بێدەنــگ بـە ، لای لایــە ، لای لایــە
دەی بێدەنــگ بـە ، لای لایــە ، لای لایــە
بــڕۆ بنـــوە ئەســتێـرە بچـکــــۆلـەکـەم
ئەســـتـێـرە بچکـــۆلەکـەی بـەری بەیـــان
لای لایـــە ، بێـــدەنــــــگ ، لای لایـــە
کورپەکەم خەوتووە و چاوەکانی کراونەتەوە
هـەر وەکو چـــــاوەکـانی کەروێشــــــک
دەی بێدەنــــگ بـە ، لای لایـــە لای لایـــە
دەی بێدەنــــگ بـە ، لای لایـــە لای لایـــە
بــڕۆ بنـــوە ئەســـتێـرە بچــــــۆلـەکـەم
ئەســـتێـرە بچکـــۆلـەکـەی بـەری بەیـــان

لای لایـەیەکی فـارسی (لالا ، لالا)

لای لایــە کۆرپـــەکەم لای لایــە
کۆرپـەکەم لای پەنجـەرەکە دایـە

باوکت چـــــووه راوبــــــكات
دايكت چـــــووه کاربــــــكات
بنـــوه کۆرپــــــــەلەکەی دايــە
کۆرپــــــەکەم لـە لانــــــک دايــە
لانـکی لە زێــڕ دروسـت کــــراوه
بـە مــــرواريـش رازێنــــــــراوه
لای لایـــە کۆرپـــەکەم لای لایــە

لای لایـەیەکی رووسی (لـوولی.. لـوولی)

لـوولــی.. لـوولــی.. لـوولــینکی
لای لایــە.. لای لایــە.. لای لایــە
کــوڕه بچــکـۆلەم خــەوی نایــە
لە کــوێی کوتــره بچـــــکـۆلەکەم
وەره لەسەر جێگــاکەی بنیشەوه
بۆ کوڕه بچــــکۆلەکەم بخــــوێنە
وەره کـۆتــره بچــــــــــکـۆلەکەم
لــەوێ لـە لای ســەری دابنـيشـە
وی وی بنـوه کـوڕه بچــکـۆلەکەم

لای لایـەیەکی تـری رووسی:

پــش ، پشـــیلە ، بچکـــۆلـەکە
کەمێک کـلکە بـۆرەکـەت بلەقێنە
وەره شــەو لــێره بمێــــــنەوه
کۆرپــە بچــکـۆلـەکەم رازێــــــنە

مـن پشــــــــيلەيەكت دەدمـــێ
ئيشـــــەكانـت بـۆ بكــــــات
لەگـــەڵ كەمـۆڵـــەيەك شـــير

<u>لای لایەيەکی پۆڵـۆنی:</u>

شـەوێـكی شـاد ، بێـدەنگ
بنـــوە تـا بەيـــــانی دێـت
بنـوە كۆرپـەكەم ، چاوەكـانت لێكنێ
بنـــوە تـا گـزنــــگ دەدات
دايــكت لـێرە لات دەبـێت
لای لايـــــەت بـۆ دەڵـێت
دايــكت لـێرە لات دەبـێت
لای لايـــــەت بـۆ دەڵـێت
ئەستێرەكان دەدرەوشێنەوە
منداڵان هەموو نووستوون
بۆيـە دەبێت تۆش چاوەكانت لێكبنێی
بنـــوە تـا گـزنــــگ دەدات
سبەينێ جارێكی تر لە بەيـانی زوودا
رۆژ هـەڵــــدێت و هـەڵـت دەسـێنێت
سبەينێ جارێكی تر لە بەيـانی زوودا
رۆژ هـەڵــــدێت و هـەڵـت دەسـێنێت

لای لایـەیەکی فەرەنسی

(خوشکێک بـرا بچکۆلەکەی دەنوێنێت):

بـڕۆ بنوە، نیکۆلاس، بـرا بچکـۆلەکەم
بـــڕۆ بنـــوە
شیرەکەی خۆت بخۆرەوە
دایە لە نـهۆمی سەرەوەدا
هەنـدێ کێکمان بۆ دەکات
بابە لە نـهۆمی ژێـرەوەدا
کـاکـــاوی گـــەرم دەکـات
بـڕۆ بنوە، نیکۆلاس، بـرا بچکـۆلەکەم
بـــڕۆ بنـــوە
شیرەکەی خۆت بخۆرەوە

لای لایەیەکی تری فەرەنسی کە لە فەرەنسەدا بڵاو و بە ناوبانگە:

لای لایــە ، کـۆرپـــەکەم ، لای لایــە
لای لایــە ، کـۆرپـــەکەم ، لای لایــە
کۆرپـەکەم هەر ئێستا دەچێت بنوێـت
لای لایــە ، کـۆرپـــەکەم ، لای لایــە
کۆرپـەکەم دوای کەمێکی تر دەنوێت
مریشکە سپییەکە لە کولانەکەی دایە
هـــــــــێلکەیەک دەکـــــــــات
بۆ کۆرپـــەکەم، کە دەیەوێت بنـــوێت
لای لایــە، کـۆرپـــەکـەم ، لای لایــە
کۆرپەکەم هـەر ئێستا دەچێت بنوێت
لای لایــە ، کـۆرپـــەکەم ، لای لایــە

کۆرپـەکەم دوای کەمێکی تر دەنـوێت
هەمـــوو بـــاشـن لـە گــــــەڕەک دا
کـــاتی ئـەوەیە کـە بچـــێت بنـــوێت
بـە زۆتــرین کــــات دەبێت بنـــوێت

<u>لای لایـەیەکی هیندی:</u>

بنـــوە، کـۆرپـــــەکەم، بنـــوە
کــــەرێ و نــــان و شــەکـرە
کــــەرێ و نــــان نـەمــــــاون
بنــــــوە کـۆرپـــــــــــەکـەم
کۆرپە بچکۆلەکەم چوو بنوێت

لای لایـەیەکی تری هیـندی:

وەرە دایـــکە، وەرە دایـــکە جـوانــــەکەم
بەسەر گــرەکەدا وەرە
ملیۆنێک گـوڵ لەگەڵ خۆت بێنە
بە ســـواری گــالێسکەکـە وەرە
شـتی جــوان لەگــەڵ خـۆت بێنە
بەسـەر جۆگـــــەلەکــەدا وەرە
شانــەیەک هـەنـــــگوین بێنە
بە سـواری گوێـدرێــژەکە وەرە
ئـــــارد و کـــــــارتێک بێنە
لـە لای بـاغـەکــــــــەوە وەرە
میـــوەی تـــــــازە بهێنە

گوێم لێبگرە و لێرە بیان پارێزە
هەموو ئەمانە بۆ کۆرپە جوانەکەت بهێنە

لای لایەیەکی بولگاری:

کاڵینە لانک رادەژێنێت
لە سێبەری باخچەکەدا
کاڵینە لانک رادەژێنێت
پاکیزەیەکی جوان
گۆرانیبێژێک لە ئێوارەدا
لانکەکە رادەژێنێت
کاڵینە گۆرانی دەڵێت
لای لایە، لای لایە، براکەم
بنوە برا بچکۆلەکەم
خەو داوات لێدەکات
ناتوانیت گوێت لێبێت
خۆشەویستەکەم ئەو دێت و
ئەمانەت پێدەبەخشێت
سێ کورتە باڵا پێشدەکەون
پشیلەیەکی جوان
چەند ئەسپێکی باڵ سپی
دێن بۆ...... دڵی من!

لای لایەیەکی ئیتاڵی:

بڕۆ بنوە ، بڕۆ بنوە
لە ئامێزی دایکتدا
بڕۆ بنوە منداڵە خۆشەویستەکە
بڕۆ بنوە ، بڕۆ بنوە
لە ئامێزی دایکتدا

لای لایەیەکی هەنگاری:

شەو هات و تاریک بوو
کەروێشکەکە گوێیەکانی شۆڕبوونەتەوە
پشیلەکە پرخە پرخێتی
تۆش بڕۆ بخەوە منداڵە بچکۆلەکە

لای لایەیەکی بەلچیکی:

بنوە ، کۆرپەکەم ، بنوە
چاوەکانت بنووقێنە
نابێت درۆ بکەیت
چونکە ناتوانیت بنوویت
بنوە ، کۆرپەکەم ، بنوە

لای لایـەیەکی کەنــەدی:

بنـــوه ، کـۆرپـــــەڵەکـەم
بنـــوه ، کـۆرپـــــەڵەکـەم
بنـــوه ، کۆرپـه جوانـەکەم
بنـــوه ، بنـــوه
کـۆرپـــــە جـــــوانـەکـەم
سـبەینێ ، گـەر خۆشـبێت
دەچـــین بـاپـــیره ببـینـین
بنـــوه ، بنـــوه کـۆرپـــەکـەم
بنـــوه ، بنـــوه کـۆرپـــەکـەم

لای لایـەیەکی سلۆڤــاکی:

شـــەو شـــاد
شـــەو شـاد ، خۆشـــەویستەکەم
شـەو شـاد ، جگـــەرگۆشەکەم
شـەو شـاد ، خـەونێـکی خـۆش
خەونێکی خۆشـت بۆ دەخـوازم
شـــەو شـاد ، خۆشـــەویستەکەم
شـــەو شـــاد
خــــودا خـــۆی ئـاگـــای لـێته
شـەو شـاد ، خـەوێــکی خـۆش
خەونی خۆشی خەونەکان ببینه !

لای لایـەیەکی دانیـمارکی

وسـبـە کـۆرپـــە بـچـکـــۆلـەکـەم
دایــکـت بـەنــەکە گـڵـــۆڵە دەکـات
باوکــت چـــووە بـۆ لـۆنـگـبـریـگـە
بۆ کۆرپەکەی پێڵاوی تازە بکڕێت
پێــــڵاوی تـــــازە دەبـریـقــێتەوە
ئەوسـا کـۆرپـــەکـەم تـێر دەنـوێـت

لای لایـەیەکی مەغــریـبی:

بـنــوە کـۆرپـــــــەکـەم
تا خواردن پێ دەگات
گەر خوادنەکەی خۆمان پێ نەگات
خواردنی دراوسێکەمان پێ دەگات
بنوە کۆرپـەکەم تا دایـکت دێتـەوە
خـواردن لـەسـەر خــوان دادەنـرێت
شـیرینیش دەخـرێتـە سـەر سیـنی

لای لایـەیـەکی کەتـەلــۆنی:

مـریــــەمی پـاکـــیـزە
کـە ببـێت بـە منـــداڵ
دەچـێت بۆ قـوتابخـانە
تـا فـێری نووسین بێت
زەمیلـەیەکی بچـووک دێنـێت

لەگەڵ چوار سێوی بچووک
لەگـــەڵ پـارچـــــە نانـێک
هەروەهـــا کەمـــێک گـوێـز

<u>لای لایـەیەکی یـابـــانی:</u>

کەنـــــاری دەخـــوێنـت
لای لایـــــە دەکـــــات
بنـــــــوە .. بنـــــــوە
بنـــــــوە .. بنـــــــوە
لەســـەر لانکـــەکەدا
بەری هەنجـیرەکە دەلـەرێنەوە
بنـــــــوە .. بنـــــــوە
بنـــــــوە .. بنـــــــوە
ســـــمۆرەکە هـەڵـــــدەپـەڕێت
دەســـرازەکە بە لانکـــەکەوەیە
بنـــــــوە .. بنـــــــوە
بنـــــــوە .. بنـــــــوە
لەگەڵ تـریفەی مانـگی زیویـندا
لە نێـو لانکـەکەدا خەون ببـینە
بنـــــــوە .. بنـــــــوە
بنـــــــوە .. بنـــــــوە

لای لایەیەکی چینی:

لای لایــــە.. لای لایــــە
دایـک دڵسـۆزتـرین کەسە لـە جیهانـدا
دایکـت بۆ تـۆ بەهـاتـرین گەنجیـنەیە
خـۆت هـەڵـــــدە نـــاو دڵـی دایــکتەوە
تـۆ شـــــــادیی لـێ دەدۆزیــــــــتەوە
لای لایــــە.. لای لایــــە
دایـک دڵسـۆزتـرین کەسـە لـە جیهانـدا
بەبێ دایکت تۆ وەکوو پووشێک وایت
دوور لـە دڵــی دایـکـت
لـە کــوێ شــــادی دەدۆزیــــــتەوە؟

کۆکردنەوە و نووسینەوەی لای لایەی کوردی

پێشتر باسمان کرد، کە لای لایە بەشێکە لە ئەدەبی منداڵان و لە فۆلکلۆر و لە کەلەپووری رەسەنی کوردیمان. سوودیکی زۆری دەروونی و جەستەیی و پەروەردەیی و فێرکردنی بۆ منداڵان هەیە. لای لایە گوزارشتە لە سۆز و خۆشەویستی و میهرەبانی دایکان، رەنگدانەوەی خۆشی و ناخۆشییەکانی ژیانن. گۆزارشتن لە دوخ و گوزەران و لە باری دەروونی و کۆمەڵایەتی دایکان، لە کۆمەڵگای ئەو سەردەمەی کە تێیدا ژیاون.

سەردەم گۆڕاوە، لە ئەمڕۆدا بەشێکی زۆری دایکان، بە هۆی کارکردنیان لە دەرەوەی ماڵدا، هێندە ناپەرژێنە سەر کۆرپەکانیان، تا زیاتر بایەخ بە پەروەردەکردنیان بدەن و خۆشی و شادییەکی زیاتریان بۆ دابین بکەن و کاتێکی زیاتر لەگەڵ کۆرپەکانیاندا بمێننەوە. دایەنەکانیش ناتوانن جێی سۆز و خۆشەویستی و دلۆڤانی دایکان پڕ کەنەوە.

لایەیەکی تریشەوە، شۆڕشی تەکنۆلۆژیا و داهێنانی شتی سەیر و سەمەرەی سەرنج راکێشی بابەتی یاری و خافلاندنی منداڵان، خەرێکە تەنگ بە لای لایە و گۆرانییەکانی دایکان هەڵبچنن.. ئەرکی زیندووکردنەوە و درێژەدان بە لای لایە و بە گۆرانییەکانی دایکان تەنها ئەرکی دایکان نییە، ئەرکی نووسەران و فۆلکلۆرخوازانیشە کە لای لایەی دایکانی کوردمان بە هەموو دیالێکتەکانی کوردی، لە هەموو ناوچەکانی کوردستان دا کۆیان بکەینەوە و بیانووسینەوە و بە وردیش لە لایەن کەسانی شارەزاوە توێژینەومیان لەسەر بکەن و بیانکەن بە پەرتووک و چاپیان بکەن و

بڵاویـان بـکەنەوە و پێشکەشی دایاکـانی ئەمـڕۆمانیان بـکەن.. ئەرکـی ئاوازدانەرەکـان و موزیکـژەنەکانیـشە، کە ئـاواز بـۆ لای یـەکان دابنـێن، گۆرانیبێژەکـانیـشمان، بە تایـبەتـیش خـانمە هونـەرمەنـدەکـانمـان بـە سـەدای نـاسک و شـیرینیان تـۆمـاریان بـکەن، تـا لـە بیـرچـوونەوە رزگـاریـان بکەین.

سەرقاڵـبوونی دایکـانی ئەمڕۆمـان بە کارکـرنەوە، نابێـت ببێـت بە پاساو و بیانـوو بـۆ لە بیرکـردنی لای لایـە، چونکە ئـەوان رۆڵـێکی گـرنگـیان هەیـە لـە زینـدووکـردنەوە و لە درێـژەپێـدان و لـە پاراستـنی لای لایـە و لـوری و گـۆرانییەکـانی تـایبەت بـە خـەوانـدنی منـداڵەکـانیان. دەشـتوانن لای لایـە و گـۆرانیی نوێش بۆ منـداڵەکـانیان دابنـێن.. چـڕینی لای لایـە و گـۆرانـیی تایبـەت بـە منـداڵان، بـە دەنـگی پـڕ لـە سـۆز و نـەرم و شـیرینی دایکـان، خـۆشی و گـەشی و چێـژ و سـوودێـکی زیـاتـر بـە کـۆرپەکـانیـان دەبـەخشـن.

راسـتە کـە کـۆکـردنەوە و نووسیـنەوەی لای لایـە و لـورین و گـۆرانییەکـانی دایکـان بـۆ منـداڵا ن، کارێـکی هێـندە ئاسـان و هەڕەمـەکی نییە، سەرەڕای دڵسـۆزی پێـویستی بـە شـارەزایی و بـە سـەرنج وردی و خـۆمانـدووکـردن هـەیە.. ئاسـان نیـیە کـە بـە هەمـوو دیالێکتەکـان و بـەش و لـقـە دیالێکتەکـانی زمـانی کـوردی و لـە هەمـوو ناوچـەکـانی کوردسـتانی فـراوانـدا، بە کەسـێک و دووان کـۆبکـرێنەوە و بنـووسرێنـەوە. کـۆکـردنەوەی لای لایـە ئـەرکـێکی پێـویـست و پیـرۆزی نیشـتمانیمانە، کـە بـە هـەوڵ و بـە هـاوکـاریی نووسـەران و کەسـانی دڵسـۆز هەیـە، تـا بتـوانین بەشـی هـەرە زۆریـان کـۆبـکەینەوە لـە بیـرچـوونەوە و لەنـاوچـوون رزگـاریـان بـکـەین.

گەشبـــینم کە بە هـــەوڵ و تێکۆشـــان و هاوکـــاری و کۆڵـــنەدانی دڵـسۆزانی گەلەکەمـان، لە سـایەی بـڕوا و ویـست و سووربوونـــدا، ئەستەم بـوونی نییە، ئەوەی بمانەوێت دێتـەدی.

بە پێویستیشی دەزانین کە لای لایـە و گۆرانییەکانی دایکـان، تـایبەت بە منداڵان، بخرێنە پـڕۆگـرامـە پـەروەردەییەکـانـەوە، بـە تـایبـەتـیش لـــە قۆنـــاغی قـوتـابخـــانەی بنـەرەتیـــدا، بە مەرجــێک لەگـــەڵ پێـداویـستییەکانی ئـەم سەردەمـەدا بگـونجـێن، تـا بـبن بە پـردێـکی بەیەکـگەیـانـدن لـە نێـوان رابـردوو و ئـەمڕۆ و داهـاتـوودا.

هیـواداریـشم ئـــەم چـەپـەکە لای لایەیـــانە و لـوریـــن و گـۆرگـــانە شـەوێ و گـۆرانییـانەی دایکـانی کوردمان و دایکـانی گـەلانی تری جیهان بـۆ کۆرپەکـانیان، کە ئەم پەرتـووکەم لە ئامـێزی کـردوون.. جێی پێخـۆشحاڵیی دایکـانی کوردمـان و هـەوادارانی لای لایـە و خـوێنـەرانی دڵـسۆزمـان بـن.. بشبێت بە سەرچـاوەیـەک بـۆ سـوود لـێوەرگـرتـن.

گەر لە رووی داراییـــەوە یـــا دەزگـــایەکی چاپکـــردنی پەرتـــووک یارمـــەتیمی بـــدایە، بەشـێک لە لای لایـەکـــان، بە دەنگـــی خـــودی هـونەرمەنـــدان و دایکـان، لەسـەر سـیدییەک تـۆمـــارم دەکـــردن و لەگـەڵ ئەم پەرتووکـەدا دام دەنـا، بایـەخێکی زیاتـری بەم پەرتـووکەم دەدا و سـوودێـــکی زیـاتـریـشی بـــە خوێنـــەرانی خـۆشـەویـستمان دەبـەخشـین.

داوی لێبـــووردنیش دەکـــەم، کە هـــیچ لای لایەیەک یـــا لـــورینێکی رۆژئـاوای کوردستانی تێـدا نییە.. پەیـوەنـــدیم بە زیـــاتر لە هەشـــت خوشـک و بـــرای کـوردی رۆژئـــاوای کوردستانەوە کـرد، بەڵام

نەیانتوانی لورینێکم بۆ وەربگرن. کە حەزم دەکرد کە لەم پەرتووکەدا بوایە.

پــڕ بــە دڵــیش هیواخــوازم، کە کەســانی شــارەزا و دڵــسۆز، ئـاوزەنــگی لــە ئەســپی توانــا و شارەزاییــان لــەم بــوارەدا بــدەن.. ئەوانیــش لــە گــوڵــزاری رەنگــین و بەرینــی لای لایــە و لــورین و گۆرانییەکـانی دایکـانی کوردمـان، چەنـد چەپکێکی تـری لای لایـە و لــورین و گـۆرانییەکــانی دایکـانــمان بــۆ منــداڵانی کوردمــان، چــەپکبەســت بکــەن، بیــیان خــەنە ســەر خــەرمــانی ئــەدەب و رۆشـنبــیریی منــداڵانی کــوردمــان و فـۆلکلــۆری کوردیمــان.

رەزا شـوان

نەرویـج : ٢٥/ ٥/ ٢٠١٩

سەرچاوەکان

زۆر یا کەم سوودم لەم سەرچاوانە وەرگرتوون.

سەرچاوە کوردییەکان:

١ـ سەرەتایەک دەربارەی سەرهەڵدانی ئەدەبی منداڵان. نووسینی : ناهیدە ئەحمەد. چاپی یەکەم ـ هەولێر : ٢٠٠٥

٢ـ پەیجی لای لایەی دایکانی کورد : فەیسبووک. لای لایە بە زمانی کوردی

٣ـ لای لایە بە زمانی کوردی (ئاڤێستا) : پرۆفیسۆر فاروق سەفی زادە (بۆرەکەیی) گۆڤاری مانگانەی (ئاناهیتا ـ ژمارە ـ ٥)

٤ـ چاوپێخشانێک بە مێژووی ئەدەبی منداڵان ـ نووسینی : رەزا شوان چاپی یەکەم ـ کەرکووک : ٢٠١٥

٥ـ لایلایەی دایکانی کورد ـ کۆکردنەوەی: هاشم سەلیمی و عوسمان محەمەد هەورامی سلێمانی ـ چاپی یەکەم :٢٠٠٥

٦ـ ئەدەبی منداڵانی کورد ـ بەرگی یەکەم ـ حەمە کەریم هەورامی ـ هەولێر : ٢٠٠٥

٧ـ لای لایە تەنیا گۆرانییەک کە گۆڕانی بە خۆوە نەدی ـ فەردین کەمانگەر سایتی کوردپا : ٢٣ی/ نۆڤەمبەر/ ٢٠١٢

٨ـ پێگەی ئەدەبی منداڵان لە رۆژهەڵاتی کوردستان ـ شەریف فەلاح ـ ژوانگەی ئەدەب.

٩ـ لای لایـەی دایکـانی کورد ـ هـەوێـنی هـەستی نەتـەوایـەتی ـ یوسـف قـەدیـری سـایتی کوردسـتان و کـورد : ٢ی/ ئاوگـوست/ ٢٠١٢

١٠ـ گوڵبژێـرێک لە وتەکـانی نـاودارانی جیهـان ـ رەزا شـوان ـ کەرکووک : ٢٠١٢

١١ـ ژنـی کـورد، گواسـتنەوەی زمـان و ناسـنامە ـ بەرهنگـاری ژینۆسایـد ـ پشکنینێک لەسـەر خـوێندنە هـارمۆنییەکـان ـ خاتـوو : سـورمیـا فـەلاح و کـلارا مـورادیـان وتـارێکە لە سـێیەمین کۆنفـرانسی ساڵانـەی ژنـانی کـورد ـ رۆژهەڵاتـی کوردسـتان، لە بەرواری (٢ی/ نۆڤـەمبەر/٢٠١٣) لە لەنـدەن. پێشکەشـیان کـرد.

١٢ـ مـافی ئـافرەت لە نێوان رەگەز سـالاری و مرۆڤسالاریی دا ـ عومەر عەلی غەفور چاپی یەکەم ـ هەولـێر : ١٩٧٧

١٣ـ لای لایـە بە دیـالـێکتی کەڵـهوڕی ـ عـەبـاس جەلیلـیان (ئـاکۆ) پەیجـی دایکـانی کورد : ٨ی/دێسەمبەر/ ٢٠١٣

١٤ـ هـەرمـانێک لە پـەراوێـز ژیـان ـ بـەرگی یەکـەم : جیهـانـفەرد

١٥ـ ژنـە جـافێک لە کەلارەوە ـ حەبیـە خـانمی کەریم بەگـی جـاف : ئەحمـەد بـاوەڕ گۆڤـاری شیکار ـ ژمـارە ـ ٢٤ی ساڵی : ٢٠١٨

١٦ـ مـرگ انـدیشی در لالاییـهـای کـردی ـ مـریـم یـارسـا

١٧ـ کێ گورگـەکەی گورگـانە شـەوی لەبـیرە؟ پەیـجی لای لایـەی دایکـانی کورد

١٨ـ نەرمـۆڵە ـ هۆنـراوە بـۆ منـداڵان ـ محـەمەد ئینسافجـویی (ئەهـومن) چـاپی یەکـەم : ٢٠٠٤

١٩ـ يادی بەخێر ـ گۆرانییەکانی محەمەد مامڵێ ـ کۆکردنەوەی : هیوا قارەمانی چاپی یەکەم ـ چاپخانەی مەهاباد : ١٩٩٩

٢٠ـ لای لایەی سەربێشکە ـ هێنریک نۆرد برانت وەرگێڕانی بۆ کوردی : ئالان پەری

٢١ـ لای لایەی دایکان ـ ساباتی سۆز : ٢٠١٣

٢٢ـ لاوە لاوە ـ کۆکردنەوەی ـ سوهراب مرادی ـ ماڵپەڕی هسارە

٢٣ـ چەند بەیت لاوە لاوەی ناوچەی کەڵهوڕکۆکردنەوەی ـ ژیار جەهانفەرد ـ ماڵپەڕی هسارە.

٢٤ـ یاری لە کوردەواریدا ـ دوکتۆرە نەسرین فەخری بەرگی سێیەم ـ سلێمانی : ٢٠٠٥

٢٥ـ گۆرانی و فۆلکلۆری کوردی ـ کۆکردنەوەی: ناسر ئەحمەدی و جاسم محەمەدی

٢٦ـ لای لایەی (حەبە خانی کەریم بەگ) بۆ سەرکەوتی کوڕی ـ سایتی ئاڵەکۆک

٢٧ـ لاوە لاوەی داڵگەیل ئیلامی ـ ماڵپەڕی هسارە

٢٨ـ دیوانی شاعیر هەژار موکریانی (بۆ کوردستان)

٢٩ـ دیوانی شاعیر فایق بێکەس

٣٠ـ دیوانی شاعیر قانع

٣١ـ دیوانی مینە جاف ـ کۆکردنەوە و رێکخستنی ـ مستەفا نەریمان ـ بەغدا : ١٩٩٠

٣٢ـ دیالێکتەکـانی زمـانی کوردیی ـ دکـتۆر حـوسێـن محـەمەد عـەزیـز سایتی وتـاری کـورد: ٢٠١٨/٢/١٦

٣٣ـ مێـژووی ئـەدەبی کـوردی ـ بـەرگی دووەم ـ سـدیـق بـۆرەکەیی (سـەفی زادە) هـەولـێر : ٢٠٠٨

٣٤ـ ئـەدەبی منـدالان ـ بە سرپەرشـتی : سەعـدوڵڵا شێخـانی ـ هـولـێر.

٣٥ ـ خـەرمانلۆغـه –شیعر بـۆ منـدالان ـ دکتـۆر ئیبـراهیم ئـەحمـەد شوان ـ هەولێر:١٩٨٥

٣٦ـیە دە بی مندالان لە گۆڤاری گەلاوێژدا ـ ئـەحمـەد سـەید عـەلی بەرزنجی-هەولێر:٢٠٠٥

سەرچاوە عەرەبییەکـان:

١ـ لانـک (مهـد الطـفل الكـردي) ـ دكـتور جـمشـيد ابـراهـيم الحـوار الـمتـمدن : ٢٠١٢/ ٨/١٥

٢ـ ترانـيم الاطـفال واغـاني الامهات، دللـول العـراقية، ذات اصـول كـرديه مشـتركه مع الانـگـليزيه ـ دكـتور مـؤيـد عبدالسـتار ـ موقـع كلكـامش : ٥ی/ نۆڤـەمبەر/ ٢٠٠٧

٣ـ ترانيم الامهات العراقيات في تنويمة الابناء، دكتور علي السعدي :١٦/مايس/ ٢٠١٦

٤ـ اهـازيج الـهدهـدة للاطـفال ـ محـمد ابـو العـزائـم ابـو الـريش : ٢٠٠٦

٥ـ ترانيم المهد في التراث الشعبي ـ هند يوسف السامرائي ـ موقع مركز النور :٢٠١١

٦ـ اهازيج الامهات تساعد على الخلود الى النوم ـ سوزان العامري موقع الامارات : ٢١ /نيسان/ ٢٠١٨

٧ـ ترانيم الامهات يعبر عن عواطف الام ـ اسماعيل النجم ـ موقع ديرالزور : ٢٠١١

٨ـ اغاني هدهدة الطفل موروث شعبي ـ سهير عبدالحميد : ٢٠٠٢

٩ـ اغاني المهد ترنيمة الامهات منذ آلاف الاعوام ـ دكتور محمد الجوبلي صحيفة العرب : ١٧/آب/٢٠١٥

١٠ـ اغاني ترقيص الامهات عند العرب ـ احمد ابو سعد : ١٩٧٤

١١ـ غناء الام لطفلها ناقص النمو يساعد على سرعة التعافي ـ موقع الاخبار : ٢٠١٣

سەرچاوەی ئینگلیزی:

1-Lullabies Around The world – A Mama Lisa Book.

2-Vocalist is the word,s leading lullaby singer - Amy Robbins Wilson

<u>سەرچاوەی نەرویـجی:</u>

ILLUSRT A

Barnest første bok

Kari og Werner Grossmann – 2005

<u>سەرچاوەی سویـدی:</u>

Tussa lulla

VAGGvISOR FRÅN VARLDEN

Oversa av till Svenska:

Fngrid- Sanna Kallman – Anna Ottertun – Maria Stella

سوپاس و پێزانین

سوپاس و پێزانینم بۆ ئەم برا دڵسۆزانە هەیە کە بە هەر شێوەیەک بێت یارمەتییان دام:

١ـ سوپاس و پێزانینم بۆ برای دڵسۆزم، نووسەر و رۆژنامەنووس و جواننووس کاک عەبدولستار جەباری لە کەرکووک، کە پەرتووکی لایلایەی دایکانی کوردی بۆ ناردم.

٢ـ سوپاس و پێزانینم بۆ برای دڵسۆز، نووسەر و هونەرمەند کاک رێژەن حەسەن لە سلێمانی لە ئەنیستیتۆی کلەپووری کورد، لانکۆڵەکەی کاک ناسر رەزازی بۆ ناردم.

٣ـ سوپاس و پێزانینم بۆ برایانی (مڵبەندی هونەری مامڵێ) بە تایبەتیش بۆ برای دڵسۆز کاک وریا مامڵێ، دەقی لانکۆڵەکەی هونەرمەند محەممەد مامڵێ یان بۆ ناردم.

٤ـ سوپاس و پێزانینم بۆ خاتوو (هێرۆ جەلال سەعید) لە ستۆکهۆڵم لە سوید، کە لە وەرگێڕانی دوو دەقی لای لایەی سویدی بۆ سەر زمانی کوردی یارمەتیی دام.

٥ـ سوپاس و پێزانینم بۆ ئەم برا دڵسۆزانەم، کە هەریەکە بە شێوەیەک یارمەتییان دام:

مامۆستا عطی سالّح عطی، کاک لوقمان مجید عەزیم، کاک حەمید شوانی، دوکتۆر دڵشاد شوانی. هیوادارم لە نموونەی دڵسۆزییان زیاتربن.

٦ـ سوپاس و پێزانینم بۆ برای دڵسۆزم، شاعیر کاک (ئەیاز خوون سیاوشان) لە شاری بێرگن لە نەرویج، کە دەقی لای لایەیەکی فارسی بۆ وەرگێڕام بۆ کوردی.

پەرتـووکە چاپکـراوەکـانی نـووسـەر:

١ـ هـەڵـەشـەیی ـ چـیرۆک بـۆ منـداڵان ـ بەغـدا : ١٩٧٠

٢ـ گـوڵـبـژێـرێک لـە وتـەکـانی نـاودارانی جیـهـان ـ کەرکووک : ٢٠١٢

٣ـ سـروودی من ـ هـۆنـراوە بـۆ منـداڵان : ٢٠١٢

٤ـ چـاوپـێخـشانـێک بـە مـێژووی ئـەدەبی منـداڵان ـ کەرکووک : ٢٠١٥

٥ـ رەنگـەکـان ـ چـیرۆک بـۆ منـداڵان ـ کەرکووک : ٢٠١٩

٦ـ چـەپکـێک لە لای لایـەی دایکـانی کـورد ـ کەرکووک : ٢٠١٩

رەزا شوان

لەساڵی (١٩٤٦) لە دێی (گۆگجە) لە ناوچەی (شوان) ی سەر بە پارێزگای (کەرکوک) لە دایکبووە.

ـ لە ساڵی (١٩٦٩تا ١٩٩٥) لە کەرکوک مامۆستا بووە .. لە ساڵی (٢٠٠٠ ـ ٢٠٠٢) لە شاری (بیرگن ـ نەرویج) مامۆستای (زمانی دایک ـ کوردی) بووە.

ـ لە ساڵی (٢٠٠٦) لە نەرویج (کۆمەڵەی منداڵانی کورد) ی دامەزراندووە.

چاپی یەکەم

2019